

RECHTSKUNDIG WEEKBLAD

REDACTIE: RIDDER RENÉ VICTOR, HOOFDREDACTEUR

E. BOONEN, C. CAENEPEEL

REDACTIEADRES: PROF. MR. RIDDER RENÉ VICTOR, BRITSELEI 40, 2000 ANTWERPEN

J.B.C. VERLOOY:

"PROJET RAISONNÉ D'UNION DES PROVINCES-BELGIQUES" (1790)

Over Verlooy¹ werd geschreven dat hij de belangrijkste figuur was van een groepje nederlands-talige advocaten te Brussel die omstreeks het einde van de 18de eeuw in het nationale en internationale gebeuren rechtvaardiging zochten voor hun strijd tegen de traditionele machtsgroepen². Alleen reeds een oordeel als dit zou kunnen volstaan om belangstelling voor zijn persoon te wekken. Maar er is meer. Verlooy was niet alleen een advocaat en een jurist van betekenis, men kan hem ook bestempelen als een revolutionair, een politicus en een volksnationalist. Hij was een actieve en tevens een progressief ingestelde persoonlijkheid. Levende in een bewogen tijd, van dichtbij betrokken in de Brabantse Omwenteling en de vestiging van het revolutionaire Franse regime in onze gewesten, bleek hij in menig opzicht zijn tijdgenoten vooruit te zijn.

Zijn bekendste werk is de *Verhandeling op d'Onacht der moederlyke Tael in de Nederlanden*, dat in 1788 van de pers kwam. Hierin bracht hij zijn mening tot uiting over taaltoestanden die destijds in de Zuidelijke Nederlanden en vooral te Brussel heersten. Hij was ervan overtuigd dat de moedertaal veronachtzaamd werd. Nu zou men kunnen stellen dat Verlooy op zijn beurt het voorwerp van veronachtzaming was. De generaties die op hem volgden vergaten hem of toch bijna.

Als er tot nu toe aan hem aandacht werd besteed, gebeurde dit vooral ter wille van zijn betekenis als volksnationalist, als auteur van de *Ver-*

handeling op d'Onacht. Het onderwerp komt aan bod in tal van historische en encyclopedische werken over de Vlaamse Beweging en de Nederlandse taal in het Zuiden³. Over zijn politieke en revolutionaire activiteiten werd veel minder gepubliceerd. Wat erover bekend is gaat in grote trekken terug tot de werken van S. Tassier over de Brabantse Omwenteling en de Franse tijd⁴. De rol die Verlooy vertolkte als jurist maakte evenwel nog niet het voorwerp uit van een artikel noch van een gepubliceerde monografie of van een hoofdstuk in een of andere rechtshistorische studie. Occasioneel komt het onderwerp enkele malen in meer algemene werken over het Oudbelgisch recht voor. Het zij ons daarom toegestaan, na eerst nog enkele gegevens meegedeeld te hebben over de figuur zelf, even nader in te gaan op één aspect van de juridische activiteit die Verlooy aan de dag legde.

Gedoopt te Houtvenne op 22 december 1746⁵ behoorde Joannes Baptista Chrysostomus Verlooy tot een familie van dorpsnotabelen. Zijn vader en grootvader vervulden in hun gemeente het ambt van secretaris. Na rechtsstudies te hebben gedaan te Leuven, vestigde hij zich te Brussel, waar hij in 1775 de eed aflegde als advocaat bij de Raad van

³ In 1942 werd aan Verlooy en zijn *Verhandeling op d'Onacht* een licentiaatsverhandeling gewijd ter verkrijging van de graad van Licentiaat in Wijsbegeerte en Letteren, Germaanse filologie: A. BONI, *J.B.C. Verlooy en de Verhandeling op d'Onacht der moederlyke Tael in de Nederlanden* (onuitgegeven licentiaatsverhandeling, K.U.L., 1942).

⁴ S. Tassier wijdde aan Verlooy ook een artikel: S. TASSIER, "Verlooy, précurseur du mouvement flamand", in *Revue de l'Université de Bruxelles*, jg. 43, nr. 2, blz. 155-171. De inhoud van dit artikel herhaalde zij in min of meer gewijzigde vorm nog elders, o.a. in een hoofdstuk van: S. TASSIER, *Figures révolutionnaires (XVIIIe siècle)*, (Collection "Notre Passé"), Bruxelles, s.d.

⁵ RIJKSARCHIEF ANTWERPEN, *Parochieregisters Houtvenne*, dl. III, blz. 322A.

¹ Joannes Baptista Chrysostomus Verlooy schreef zijn familienaam steeds met gestipte ij (Verlooiij). Dit deden ook zijn vader en grootvader. Wij houden ons hier evenwel aan een schrijfwijze die courant werd in de 20ste eeuw en die trouwens ook voorkomt op de titelpagina van een van Verlooy's brochures: "Zijn geloof, vryheyd en eygendommen in gevaer?".

² VANDEN BERGHE, "Verlooy, Jan Baptiste Chrysostomus", in *Nationaal Biografisch Woordenboek*, dl. V, kol. 949.

Brabant⁶. Omstreeks dezelfde tijd werd hij stagiair bij Ph. G. Malfait die in de toenmalige Brusselse rechtswereld bekend stond om zijn uitgebreide praktijk en vooral om zijn belangstelling voor alles wat met de nieuwe gedachten der 18de eeuw te maken had.

Men mag veronderstellen dat het contact van Verlooy met een kundig en ondervindingrijk man als Malfait niet zonder invloed kan gebleven zijn voor zijn verdere leven. Het was trouwens in de aanvangsjaren van zijn loopbaan als advocaat dat hij zijn belangrijkste juridisch werk publiceerde: de *Codex Brabanticus* (uitgegeven bij G. Pauwels te Brussel in 1781). Opgesteld in een periode dat de rechtsgeleerdheid in de Oostenrijkse Nederlanden stagneerde, dat er weinig gepubliceerd werd op juridisch gebied, is de *Codex Brabanticus* een waardevolle publikatie. Niet minder dan XIV + 476 blz. in-folio omvattende, is het werk o.m. te vergelijken met de *Codex Belgicus* van A. Anselmo (1649). Er is evenwel ook meer dan één fundamenteel verschil vast te stellen. Verlooy's codex leunt sterker aan bij de moderne opvattingen over codificatie. Belangrijk is ook dat het werk tot stand kwam op het einde van het Oud Regime; het wettenrecht van dit tijdperk werd er bijgevolg volledig in betrokken. Uit de *Codex Brabanticus* kan men afleiden welke verordeningen er voor de praktijk, voor de advocaat in het voorlaatste decennium van onze 18de eeuw nog belangrijk waren.

Verlooy zou er niet meer toe komen nog een juridisch werk te publiceren dat een dergelijke omvang en betekenis had. De belangrijkste verklaring daarvoor is dat hij vanaf 1787 betrokken werd in de politieke moeilijkheden die het Oostenrijkse regime in onze gewesten toen kende. Hij engageerde zich in 1789 aan de zijde van de democraten die o.l.v. J.F. Vonck, samen met de conservatieven o.l.v. H. Van der Noot, het verzet tegen Jozef II voerden. Verlooy zou trouwens meer en meer door het politieke en revolutionaire gebeuren in beslag genomen worden. Als ontwerper van het geheime genootschap "Pro Aris et Focis" was hij een der belangrijke figuren van de Brabantse Omwenteling (1789). Daarna trad hij eveneens in de Franse tijd op de voorgrond. Als democraat die trouwens ook op volksnationaal plan heel wat van het nieuwe revolutionaire regime kon verwachten, stelde hij zich achter de Franse politiek op. In 1795 werd hij zelfs voor enkele weken *maire* van Brussel. Maar dit hoogtepunt was tevens het einde van zijn politieke loopbaan. Verlooy nam ontslag

om gezondheidsredenen en dit klaarblijkelijk op een ogenblik dat talrijke implicaties van het Franse bewind nog maar voor het eerst zichtbaar begonnen te worden. De ziekte, waaraan hij waarschijnlijk reeds enkele tijd leed, heeft hem trouwens niet meer verlaten. Hij overleed ongeveer twee jaar later te Brussel op 15 floréal jaar V (4 mei 1797), vijftig jaar oud⁷.

Men mag aannemen dat Verlooy's gezondheid geleden had onder zijn drukke activiteit tijdens de Brabantse Omwenteling en daarna in de Franse tijd. Voor hem was de revolutie niet alleen een aangelegenheid van denken maar ook van handelen. Hij hielp ze mogelijk maken. Dit alles heeft hem nochtans niet verhinderd ook in de jaren van politieke strijd, van conspiratie en ballingschap de pen te hanteren en te publiceren. Het ging weliswaar in hoofdzaak om pamfletten en brochures, maar sommige daarvan dragen toch duidelijk het stempel van de jurist. Verlooy komt erin naar voren als een der eersten in onze gewesten die het nieuwe staatsrecht, ontsproten aan het Angelsaksische en Franse revolutionaire denken, bestudeerden en verdedigden.

In verband met dit nieuwe staatsrecht en vooral in verband met de wijze waarop het bij ons in progressieve kringen omstreeks 1789 werd begrepen, is Verlooy's *Projet raisonné d'union des Provinces-Belgiques* wel bijzonder interessant.

Deze verhandeling van 28 blz. in 8°, kleine druk, werd in Brussel anoniem verspreid op 21 januari 1790⁸. Zij kwam tot stand in de dagen dat de kortstondige euforie, na de overwinning op de Oostenrijkers (1789), begon te verdwijnen en de meningsverschillen tussen Statisten en Vonckisten aan de oppervlakte kwamen⁹. Vooral deze laatsten, meer bezield door de geest der vernieuwing, legden er zich op toe hun opvattingen omtrent de staatsorganisatie, die in het leven geroepen moest worden, in publikaties uiteen te zetten. Te meer omdat de Staten op politiek gebied het initiatief in handen hadden en hun verdedigers (de Statisten) zich

⁷ In de overlijdensakte werd als beroep voor de overledene vermeld: "homme de Loi".

⁸ GÉRARD, *Journal des troubles*, dl. I, blz. 133, Handschriftenkabinet van de Kon. Bibliotheek, nr. 5220 (11605). Er bestaat van dit werkje ook een andere uitgave. De tekst is gelijkluidend, maar het aantal bladzijden verschilt. Ook de titel is enigszins anders: *Projet raisonné d'union de toutes les Provinces Beligiques, adressé aux nations. De Bruxelles le 15 janvier*. Verder is op de titelpagina aangegeven: De L'Imprimerie Patriotique, M.D.CC.XC. Zich baserende op de titel van die uitgave zou men bijgevolg kunnen veronderstellen dat *Projet raisonné* tot stand kwam op 15 januari 1790.

⁹ Die meningsverschillen zouden in maart 1790 leiden tot een openlijke breuk tussen de twee groepen. De Vonckisten leden de nederlaag. Hun leiders zagen zich verplicht naar het buitenland te vluchten. Verlooy week in gezelschap van Vonck uit naar Noord-Frankrijk. Hij zou slechts naar Brussel terugkeren op het einde van 1790, toen de Oostenrijkers hun gezag in de Zuidelijke Nederlanden hadden hersteld.

⁶ ALGEMEEN RIJSARCHIEF, *Kanselarij van Brabant*, nr. 115, *Registre des admissions des procureurs de 1750-1792, des avocats et notaires de 1750 à 1795*, blz. 16-17.

hoe langer hoe meer als de regeerders van het land begonnen te gedragen.

Op 27 december 1789 waren de Staten van Brabant te Brussel bijeengekomen. Zij hadden zich, achter gesloten deuren, van de soevereiniteit meester gemaakt¹⁰. Ieder van de drie standen zwoer trouw aan de andere. Tevens legden zij de eden af die de voormalige hertogen tegenover de kerken van Brabant uitspraken¹¹. De dag daarop zonden zij een schrijven naar de Staten van de overige provincies waarin zij hen uitnodigden afgevaardigden naar Brussel te zenden om samen de basis te leggen van een Soeverein Congres¹². Men zou kunnen zeggen dat de reactie goed op weg was om zich van de revolutie meester te maken. H. Van der Noot en zijn volgelingen stelden zich in de plaats van de vorst en eisten de soevereiniteit voor zichzelf op. Het gevaar was reëel dat het absolutisme van een enkeling zou opgevolgd worden door dat van enkele bevoorrechte lichamen¹³. Zo iets konden de progressief gezinden vanzelfsprekend niet dulden.

Met zijn *Projet raisonné* was Verlooy een van de eersten die reageerden. Zoals uit de aanhef van zijn verhandeling blijkt beheerste volgens hem het probleem van de soevereiniteit de politieke actualiteit. Reeds op de eerste bladzijde van zijn tekst kwam hij ervoor uit dat volgens hem de Staten geenszins bevoegd waren om de vorst zonder meer op te volgen. De oorsprong van alle soevereiniteit lag immers bij het volk. Daaruit sproot trouwens voort dat het volk het recht had een constitutie die door de gebeurtenissen achterhaald was, te wijzigen.

Hij was van oordeel dat men zo vlug mogelijk een grondwet moest opstellen waarbij aan alle burgers vrijheid, veiligheid, het recht op eigendom en vertegenwoordiging werden verzekerd. Die grondwet was te vergelijken met een contract waarbij verscheidene personen zich verenigden om een gemeenschappelijk doel te bereiken. Ieders bevoegdheid werd daarbij vastgesteld naar verhouding van de inbreng. Voor Verlooy kwam het erop aan te handelen. Iets als een verklaring van de rechten van de mens en de burger moest daarom niet opgesteld worden; geen overbodige maatregelen! Hij wilde door de nieuwe grondwet ook komen tot meer eenheid in 's lands bestuur.

Overigens was hij de mening toegedaan dat de beleidsbeslissingen die een regering moest treffen van tweeërlei aard waren. Een eerste reeks was zeer belangrijk en hield rechtstreeks verband met

de vrijheid en het geluk van de natie. Verlooy dacht aan wetgeving, oorlogsverklaringen, vredesverdragen, handelsverdragen, neutraliteit, toekenning van openbare ambten, belastingen, munt en soortgelijke aangelegenheden. Een tweede reeks had minder belang, was grotendeels niets anders dan een uitvloeisel van de zopas vermelde grote basistaken. Het ging om aangelegenheden als administratie, politie, budget e.a. elementen van dagelijks beheer.

In het licht daarvan wou Verlooy het centraal bestuur van het land toevertrouwen aan twee lichamen, waarvan één zo uitgebreid mogelijk moest zijn en het andere zo klein mogelijk¹⁴. Het grootste, belast met het nemen van de belangrijkste beslissingen zou samengesteld zijn uit twee- tot driehonderd leden. Men zou het Grote Nationale Raad (Grand Conseil-National) kunnen noemen. Voor de samenstelling van het andere, het kleinere orgaan, belast met het dagelijks beheer, zou men kunnen denken aan vijftientig tot veertig leden. Men zou het Senaat kunnen heten.

Maar hoe moesten de leden van die beide regeringsorganen aangewezen worden? Dit zou gebeuren volgens een stelsel van getrapte verkiezingen. Vertrekkende van de redenering dat de republiek te vergelijken is met een onderneming waarin de bevoegdheid van de leden geregeld is naar verhouding van hun inbreng meende Verlooy het stemrecht te mogen ontzeggen aan alle personen die niets of bijna niets bezaten: "Car quoiqu'un pauvre soit aussi bien citoyen qu'un riche; la condition humaine porte, que cette partie du peuple contient infiniment plus d'individus qui ne se soucient pas de l'Etat & ne vivent pas en citoyens, mais uniquement en hommes, que de ceux qui vivent réellement en citoyens"¹⁵. Hij liet bijgevolg alleen degenen die vijf gulden of meer rechtstreekse belasting betaalden tot de kiesverrichtingen toe. Naar zijn schatting was dit ongeveer één zesde

¹⁴ (VERLOOY), *Projet raisonné*, blz. 15-16. Over het aantal leden dat beide regeringslichamen zouden tellen maakte Verlooy allerlei bedenkingen. Voor het grootste orgaan, verwees hij naar de Nationale Vergadering van Frankrijk waarin twaalfhonderd afgevaardigden zitting hadden. Hij vond dit aantal veel te groot. Zelfs de helft daarvan was nog te veel om op degelijke wijze te kunnen functioneren; het was een massa. Wat het kleinste orgaan betreft — dat het dagelijks beheer moest waarnemen — meende hij dat men moest vermijden er een al te groot aantal leden in op te nemen en dit om verschillende redenen. Men moest zich hoeden voor massificatie en ook voor al te hoge kosten daar het een orgaan betrof waarvan de leden elke dag aanwezig waren. Daarbij diende men ook te bedenken dat de leden van een kleinere vergadering geneigd zijn omzichtiger, gewetensvoller en met meer verantwoordelijkheidsbesef op te treden. Anderzijds mocht men het aantal leden ook weer niet te klein houden. Want men moest beducht zijn voor corruptie, bedreigingen en samenzwering. Ook moest men ervoor zorgen dat de respectieve provincies naar verhouding van het aantal inwoners in die laatste vergadering vertegenwoordigd zouden zijn.

¹⁵ (VERLOOY), o.c., blz. 18.

¹⁰ PIRENNE, *Geschiedenis van België*, dl. III, blz. 244.

¹¹ GACHARD, *Documents politiques et diplomatiques*, blz. 7.

¹² GACHARD, o.c., blz. 5.

¹³ PIRENNE, o.c., dl. III, blz. 242.

van de totale bevolking. Wat vervolgens de toewijzing van de zetels in de Grote Nationale Raad betreft was hij de mening toegedaan dat men adel en clerus de kans moest laten om op afzonderlijke bijeenkomsten eigen vertegenwoordigers aan te wijzen. Van de driehonderd te begeven mandaten zouden er honderdvijftig toekomen aan de derde stand, vijfenzeventig aan de adel en vijfenzeventig aan de geestelijkheid¹⁶. Als de kiesverrichtingen eenmaal achter de rug waren, moest de Grote Nationale Raad de eerste organieke beslissingen treffen. Alvorens uiteen te gaan moest hij ook de leden voor de Senaat aanwijzen. Dit laatste orgaan zou dan voor een overeen te komen termijn belast blijven met het dagelijks bestuur van het land.

Tot daar deze samenvatting van de inhoud van een brochure die eigenlijk zelf een samenvatting was. Zij was de neerslag van een aantal staatsrechtelijke en politieke opvattingen die in de 18de eeuw door de architecten van de nieuwe staat werden verspreid en die door progressief denkenden als Verlooy haast als een soort staatkundig geloof werden ervaren. Over enkele van die opvattingen en over de wijze waarop zij in het *Projet raisonné* werden verwerkt nu wat meer.

Wanneer men peilt naar de basisprincipes die in Verlooy's verhandeling tot uiting komen, valt de constitutionele gedachte sterk op. Aan een grondwet hechte hij het grootste belang. Hij gebruikte de term trouwens in zijn moderne betekenis, namelijk om een plechtige akte aan te duiden waarin rechtsnormen zijn vastgelegd die van fundamenteel belang zijn voor staat en burgers. Volgens Verlooy was er geen goede politiek mogelijk zonder een degelijke staatsrechtelijke structuur. In feite was hij een typisch vertegenwoordiger van het tijdperk der grondwetten dat een aanvang nam in 1787 en dat tijdens de 19de eeuw, vooral op het Europese vasteland de opvattingen omtrent de staat grondig zou wijzigen.

Volgens hem was de constitutie essentieel een contract: "La Constitution donc est comme un contrat de société ou de compagnie où il s'agit de gerer & de conserver une chose commune"¹⁷. Het

is niet erg duidelijk welke redenering achter deze woorden schuilging. Een moeilijkheid die zich hierbij voordoet, vloeit voort uit het feit dat Verlooy, zoals velen van zijn tijdgenoten, publiekrechtelijke aangelegenheden verwoordde door middel van termen die tot dan toe in hoofdzaak een privaatrechtelijke inhoud hadden. Zeker is dat hij met een dergelijk standpunt niet noodzakelijk wilde aanleunen bij het "Contrat Social" van Rousseau. Het betrof hier immers een opvatting die zowat gemeengoed werd in de 17de en 18de eeuw. Grotius, Hobbes, Locke, Pufendorf, Burlamacqui e.a. waren de mening toegedaan dat de mens tot de vorming van de staat was gekomen door het afsluiten van een sociaal verdrag.

Als het opstellen van een grondwet voor Verlooy belangrijk was, dan kwam hij er tevens zonder omwegen voor uit dat deze gebaseerd moest zijn op de wil van het volk: "Et la Constitution n'est fondée que sur la volonté du Peuple"¹⁸. De volkssoevereiniteit! Voor Verlooy was er aan dit beginsel niet te tornen. Er waren ook geen compromissen over af te sluiten. Waar het soevereine volk volgens vele vooruitstrevenden uit de 18de eeuw zijn bevoegdheid moest of kon delegeren aan de vorst¹⁹ kon hiervan volgens Verlooy geen sprake zijn. Wat hij wilde bewerkstelligen was de republiek in haar meest doorgedreven vorm: "... nous allons être une République absolue"²⁰.

Ook deze denkbeelden zouden wel eens de veronderstelling van een beïnvloeding door Rousseau kunnen doen rijzen. De auteur van "Du Contrat Social" onttrok immers eveneens de soevereiniteit aan de koning om ze toe te kennen aan het volk. Maar voor Rousseau was het volk soeverein in de letterlijke betekenis van het woord²¹. Hij zag in het volk in de eerste plaats de enkelingen²²; vandaar zijn voorkeur voor de rechtstreekse democratie²³. Verlooy had het van zijn kant toch wel enigszins anders voor. In tegenstelling met Rousseau was hij, zoals wij hierna zullen aantonen, een uitgesproken voorstander van representatie. Bovendien voelde hij meer voor een volkssoevereiniteit zoals die door de Franse Constituante werd begrepen, d.w.z. een soevereiniteit die haar oorsprong en fundering vond in de natie²⁴. Reeds in 1789 had Verlooy de lof gezongen van "les Droits Sacrés de

¹⁶ Men kan aannemen dat Verlooy bij dit voorstel over de verdeling van het aantal zetels in de Grote Nationale Raad rekening gehouden zal hebben met wat in 1789 in Versailles in praktijk werd gebracht bij gelegenheid van de samenkomst van de Staten-Generaal. In publikaties die hij — later op het jaar 1790 — liet verschijnen zag hij trouwens af van afzonderlijke bijeenkomsten waarop adel en geestelijkheid hun afgevaardigden moesten aanwijzen. Het plan dat hij toen voorstond voorzag in een eerste stemronde waarbij een kiescollege werd verkozen en in een tweede waarbij kiesmannen de eigenlijke vertegenwoordigers van de natie aanwezen en wel zo dat er voor twee verkozenen van de derde stand telkens één edelman en één geestelijke aangewezen werd. Cfr. (VERLOOY), *H. Vandernoot ontmaskert*, blz. 31, en (VERLOOY), *De Nederlandsche volksgezinde*, blz. 4.

¹⁷ (VERLOOY), *Projet raisonné*, blz. 8.

¹⁸ (VERLOOY), o.c., blz. 7.

¹⁹ PRELOT, *Histoire des idées politiques*, blz. 354.

²⁰ (VERLOOY), *Projet raisonné*, blz. 10.

²¹ ROUSSEAU, *Du Contrat Social*, in *Oeuvres Complètes*, dl. III, blz. 363: "Or le Souverain n'étant formé que des particuliers qui le composent n'a ni ne peut avoir d'intérêt contraire au leur".

²² ROELS, *Le concept de représentation*, blz. 17.

²³ ROELS, o.c., blz. 24.

²⁴ ELLUL, *Histoire des institutions*, dl. IV, blz. 262.

la Nation"²⁵ en de mening geuit dat het de natie was die 's lands onafhankelijkheid had bewerkstelligd nadat Jozef II het pact over de fundamentele rechten had verbroken²⁶. In beide gevallen bedoelde hij met natie niet hetzelfde als het ganse volk. Hij was in dit opzicht meer een geestesgenoot van Montesquieu en zeker van Sieyès, wiens naam verbonden blijft met de ideologie van de Franse Revolutie en meer in het bijzonder met de verdediging van de rechten van de natie²⁷.

Als men voorstander is van nationale soevereiniteit, dan opteert men meteen voor representatie. Dit was ook het geval met Verlooy. Representatie was voor hem de eerste voorwaarde om tot een vernieuwde staatsstructuur te kunnen komen: "Comme l'union ne se peut pas effectuer, sans avoir ceux qui soient assez qualifiés à le faire au nom du peuple; il s'agira premièrement de trouver les moyens de faire représenter la Nation"²⁸. Ook in deze aangelegenheid bleek hij dus helemaal geen volgeling van Rousseau die zelfs van oordeel was dat een volk dat representanten aanstelde niet meer vrij was, zelfs niet meer bestond²⁹. Veeleer schaarde hij zich weerom achter Montesquieu³⁰ en Sieyès³¹, "le père du régime représentatif"³². Althans wat het basisprincipe van de representatie betreft.

Wat evenwel de modaliteiten aangaat kan men het niet op dezelfde wijze stellen. Zoals uit het *Projet raisonné* blijkt kon Verlooy zich in januari 1790 nog verzoenen met een vorm van standenverteenwoordiging en dit was iets waartegen Sieyès zich zeer beslist verzette³³. Dit alles zou nog niet

kunnen verantwoorden dat men Verlooy's houding als conservatief zou bestempelen. Men moet hierbij rekening houden met de politieke context waarin zijn brochure werd gepubliceerd en bovendien is het duidelijk dat ook in progressieve kringen van toen nog met het standenverschijnsel rekening werd gehouden. Montesquieu, voor velen het na te volgen voorbeeld, was immers ook van oordeel dat bevoorrechte groepen aanspraak konden maken op een groter aandeel in de besluitvorming dan het gewone volk³⁴. Verlooy's opvattingen ter zake zouden trouwens evolueren. In 1793³⁵ sprak hij zich zonder omwegen uit voor politieke gelijkheid.

Als zijn mening omtrent representatie in de loop der jaren evolueerde, dan is het toch zo dat die representatie in zijn geest steeds gebonden bleef aan verkiezingen. Dit feit alleen reeds getuigde voor zijn progressieve instelling. Vonck die enkele dagen na Verlooy, op 29 januari 1790, zijn ideeën samenvatte in de brochure *Considérations impartiales sur la position actuelle du Brabant*, was er geen voorstander van³⁶. Niet te verwonderen dus dat Verlooy voorzichtigheid aan de dag legde waar het op verkiezingen aankwam.

Zoals hierboven gezegd kwam hij in het *Projet raisonné* uit voor een beperkt en tevens censitair stemrecht. Bij de beoordeling van een dergelijk standpunt moet men er rekening mee houden dat ook Montesquieu sommigen het stemrecht ontzegde, namelijk hun "qui sont dans un tel état de basesse, qu'ils sont réputés n'avoir point de volonté propre"³⁷. Hij werd hierin trouwens gevolgd door de Franse Nationale Vergadering die op haar beurt de invloed onderging van Sieyès voor wie "stemmen" en "verkiesbaar" zijn geen rechten maar wel functies waren³⁸. Ook in Engeland en de Verenigde Staten was het censitair stemrecht aan de orde. Men mag bijgevolg aannemen dat het van politiek standpunt uit bekeken niet realistisch ge-

²⁵ (VERLOOY), *Les intrigues du despotisme démasquées*, blz. 12.

²⁶ (VERLOOY), o.c., blz. 14.

²⁷ ROELS, *Le concept de représentation*, blz. 91.

Voor Sieyès bestond er eveneens een onderscheid tussen de begrippen volk en natie: SIEYÈS, *Qu'est-ce que le tiers état*, blz. 30: "Qui donc oserait dire que le tiers état n'a pas en lui tout ce qu'il faut pour former une nation complète?"

²⁸ (VERLOOY), *Projet raisonné*, blz. 14.

²⁹ ROUSSEAU, *Du Contrat Social*, in *Œuvres Complètes*, dl. III, blz. 431: "Quoi qu'il en soit, à l'instant qu'un Peuple se donne des Représentans, il n'est plus libre; il n'est plus".

³⁰ MONTESQUIEU, *De L'esprit des loix*, boek XI, kap. VI, in *Œuvres Complètes*, dl. I, blz. 211: "Comme dans un état libre, tout homme qui est censé avoir une ame libre doit être gouverné par lui-même, il faudroit que le peuple en corps eût la puissance législative: mais, comme cela est impossible dans les grands états, et est sujet à beaucoup d'inconvéniens dans les petits, il faut que le peuple fasse par ses représentans, tout ce qu'il ne peut faire par lui-même".

³¹ SIEYÈS, *Qu'est-ce que le tiers état?*, blz. 66: "Il faut à la communauté une volonté commune: sans l'unité de volonté, elle ne parviendrait point à faire un tout voulant et agissant. Certainement aussi, ce tout n'a aucun droit qui n'appartienne à la volonté commune. Mais franchissons les intervalles de temps. Les associés sont trop nombreux et répandus sur une surface trop étendue pour exercer facilement eux-mêmes leur volonté commune. Que font-ils? Ils en détachent tout ce qui est nécessaire pour veiller et pourvoir aux soins publics, et cette portion de volonté nationale, et par conséquent de pouvoir, ils en confient l'exercice à quelques-uns d'entre eux".

³² ROELS, *Le concept de représentation*, blz. 13.

³³ GODECHOT, *Les institutions de la France*, blz. 25.

³⁴ MONTESQUIEU, *De L'esprit des loix*, boek XI, kap. VI, in *Œuvres Complètes*, dl. I, blz. 213: "Il y a toujours, dans un état, des gens distingués par la naissance, les richesses ou les honneurs: mais s'ils étoient confondus parmi le peuple, et s'ils n'y avoient qu'une voie comme les autres, la liberté commune seroit leur esclavage, et ils n'auroient aucun intérêt à la défendre; parce que la plupart des résolutions seroient contre eux. La part qu'ils ont à la législation doit donc être proportionnée aux autres avantages qu'ils ont dans l'état; ce qui arrivera, s'ils forment un corps qui ait droit d'arrêter les entreprises du peuple, comme le peuple a droit d'arrêter les leurs".

³⁵ VERLOOY, *Zyn geloof, vryheid en eygendommen in gevaer?*, blz. 38: "Daer en zullen vervolgens ook geene edellieden, geene corpora van ambachten, geene meesterschappen, geene livreyen, geene dry orders, geene Staeten en zoo voorts meer zyn: om dat dit al politieke ongelijkheden zyn".

³⁶ Vonck zag de democratisering in een reorganisatie van de Staten die vervolgens de wetgevende taak zouden uitoefenen.

³⁷ MONTESQUIEU, *De L'esprit des loix*, boek XI, kap. VI, in *Œuvres Complètes*, dl. I, blz. 212.

³⁸ ROELS, *Le concept de représentation*, blz. 129-130.

klonken zou hebben mocht Verlooy zich in 1790 voor algemeen stemrecht hebben uitgesproken. Toen hij dit wel deed in 1793³⁹ ging het om niets anders dan om de consequentie van een overtuiging die reeds jaren in hem rijpte.

Verlooy streefde in 1790 wel degelijk naar een nieuwe staat. Om dit doel te kunnen verwezenlijken wilde hij in de Zuidelijke Nederlanden komen tot centralisering van de staatsstructuur. Alleen reeds een titel als *Projet raisonné d'union des Provinces-Belgiques* wijst in die richting. Als zijn mening gaf hij te kennen dat bepaalde regionale bevoegdheden van voorheen moesten blijven bestaan, maar "pour la défense commune, pour les charges publiques, pour les domaines & autres parties des Finances, tout doit devenir commun"⁴⁰. In feite was de "union" die Verlooy in zijn brochure verdedigde een federale staat. Later zou hij echter ook op dit terrein een meer radicale richting inslaan en een verder doorgedreven centralisering voorstaan⁴¹.

Constitutionele gedachte, volkssoevereiniteit, representatie, verkiezingen, centralisering... het gaat om basisprincipes die voor de adepten van het nieuwe staatsrecht in de 18de eeuw de grootste betekenis hadden. Men zou er nog andere gelijksoortige in het *Projet raisonné* kunnen aanwijzen.

Om Verlooy's brochure op haar volle waarde te beoordelen moet men er echter rekening mee houden dat zij tevens een politiek karakter had. Op een ogenblik dat er nog een kans op een vergelijk met de conservatieve strijdgenoten van de Brabantse Omwenteling bestond wilde hij voorzeker niet alle bruggen opblazen. Tegemoetkomingen in de richting van de eerste twee standen moeten voorzeker in het licht van die bekommernis beoordeeld worden. Louter principieel was Verlooy reeds verder in de progressieve richting gevorderd dan uit zijn tekst kon blijken. Maar hij was het nummer twee van het Vonckisme en daarmee moest hij als publicist rekening houden. Te meer daar hij er zich van bewust was dat hij op het pad van de staatshervorming verder ging dan J.F. Vonck.

³⁹ VERLOOY, *Zyn geloof, vryheyd en eygdommen in gevaer*?, blz. 38: "Ook een iegelyk, van den enkelen handwerker — af tot den grootsten rykaert oft hoogsten voorrigen edelman — toe, zal zyne stem hebben beneffens een ander, ...".

⁴⁰ (VERLOOY), *Projet raisonné*, blz. 11.

⁴¹ VERLOOY, *Zyn geloof, vryheyd en eygdommen in gevaer*?, blz. 38. Centralisering was een van de hoofdbekommernissen van de Franse revolutionairen in 't algemeen en van Sieyès in het bijzonder. Deze laatste verklaarde op 7/9/1789 in de Constituante: "La Nation n'est pas une 'chartreuse politique' formée de cellules distinctes, autonomes, sans communication entre elles. Il n'y a pas de liberum veto au profit de chaque division. Ce serait un système antipolitique qui paralyserait toute législation"; cfr. BASTID, *Sieyès et sa pensée*, blz. 367.

In het licht van die bedenking kan men zich ook de vraag stellen of de voorstellen die Verlooy in januari 1790 formuleerde democratisch waren? Alle verhoudingen in acht genomen waren zij dit zeker. Dat was ook de reden waarom de conservatieve krachten onmiddellijk na het verschijnen van de brochure reageerden. Nog dezelfde dag werden alle exemplaren op bevel van de procureur-generaal van Brabant in beslag genomen⁴². Alleen reeds het vooropstellen van verkiezingen was immers voldoende om het odium van de Statisten (de partij van de Staten) op zich te halen. Rekening houdend met het tijds kader was het kiesstelsel dat Verlooy verdedigde trouwens zeer progressief. Een zesde van de bevolking dat stemgerechtigd was of ongeveer 384.000 kiezers betekende onbetwistbaar een stap in de richting van de democratie. Bedenke men hierbij maar alleen dat België in 1831 slechts 46.000 kiezers telde. En toch was het toen bekend voor zijn vooruitstrevende staatsstructuur.

De democratie die Verlooy in het *Projet raisonné* verdedigde was liberaal in de negentiende-eeuwse betekenis van het woord. De opdracht die hij het staatsgezag voorbehield was beperkt en had hoofdzakelijk een politiek karakter: "Il y a deux sortes d'affaires dans la régence d'un état. Les unes sont de très-grand importance & tiennent intimement à la liberté & au bonheur d'un Nation. Telles sont la législation, les déclarations de guerre, les traités de paix, d'alliance de commerce, de neutralité, les impositions des charges publiques, les levées d'argents, la monnaie & semblables. Les autres sont moins grandes & ne tendent qu'à l'exécution de ces grandes affaires; à l'administration, la police, collations d'emplois, recettes, comptes etc..."⁴³. Regeren was voor hem een bij uitstek politiek bedrijf; interventionisme in de sociaal-economische sector kwam weinig of niet ter sprake.

Het *Projet raisonné* is een interessante brochure, vooral wat de nieuwe staatsrechtelijke ideeën betreft die erin verdedigd werden. Bovendien was ook de kerngedachte die aan het betoog ten grondslag lag juist. De Staten hadden niet het recht om voor zichzelf alleen de soevereiniteit op te eisen. Waar zouden zij in de oude constitutie dit recht gehaald hebben? Anderzijds valt het op dat Verlooy met zijn brochure geen uitgesproken rechtsgeleerd doel beoogde. Wat de wetenschappelijkheid betreft is de tekst zeker niet volmaakt. Het cijfermateriaal werd niet altijd met de gepaste nauwkeurigheid verwerkt. Verlooy was er zich trouwens van bewust. Hij schreef: "Voilà, mes Concitoyens, mes idées et mes inquiétudes sur le sort de ma Patrie. Je n'ai pas eu le temps de les étaler avec

⁴² GÉRARD, *Journal des troubles*, dl. I, blz. 133, Handschriftenkabinet van de Kon. Bibliotheek, nr. 5220 (11606).

⁴³ (VERLOOY), *Projet raisonné*, blz. 14.

cette justesse & propriété que j'y aurois désiré. Mais je parle franchement ..."⁴⁴.

Dit alles neemt niet weg dat het *Projet raisonné* in de toenmalige Zuidelijke Nederlanden een nieuw geluid bracht. Niemand minder dan Vonck schreef: "Den Advocaet Verlooy ... baende den weg door een schrift getiteld *projet raisonné d'Union des Provinces Beligiques*"⁴⁵. Verlooy's tegenstrevers vonden het nodig zijn brochure nog de dag van haar verschijnen in beslag te nemen. Zijn medestanders kenden haar een baanbrekend karakter toe. Hun beider houding is illustratief voor het belang dat in januari 1790 aan het *Projet raisonné* werd gehecht.

J. VAN DEN BROECK
Geass. hoogleraar UFSIA

BIBLIOGRAFIE

1. Onuitgegeven bronnen

- ALGEMEEN RIJKSARCHIEF, *Kanselarij van Brabant*.
- HANDSCHRIFTENKABINET VAN DE KONINKLIJKE BIBLIOTHEEK, nr. 5220 (11606), GÉRARD, *Journal des Troubles*, dl. I.
- RIJKSARCHIEF ANTWERPEN, *Parochieregisters Houtvenne*.

2. Werken

- BASTID, P., *Sieyès et sa pensée*, Paris, 1939.
- DE MONTESQUIEU, C., *Œuvres Complètes*. (Publiées sous la direction de M. André Masson), 3 dln., Paris, 1950-1955.

⁴⁴ (VERLOOY), o.c., blz. 28.

⁴⁵ VONCK, *Onzeydige aenmerkingen*, blz. XXXVIII.

- ELLUL, J., *Histoire des Institutions*, dl. IV, 6e uitg., Paris, 1969.
- GACHARD, L.-P., *Documens politiques et diplomatiques sur la Révolution Belge de 1790. Publiés, avec des notes et des éclaircissements*. Bruxelles, 1834.
- GODECHOT, J., *Les institutions de la Presse sous la Révolution et l'Empire*. (Histoire des institutions), 2e uitg., Paris, 1968.
- PIRENNE, H., *Geschiedenis van België van het begin tot het heden*, dl. III, *Van het einde van het Spaanse regime tot aan de Belgische omwenteling*. (Vertaald o.l.v. Dr. A. Van Loey), Brussel, s.d.
- PRELOT, M., *Histoire des idées politiques*, (Précis Dalloz), 4e uitg., Paris, 1907.
- ROELS, J., *Le concept de représentation politique au dix-huitième siècle français*. (Standen en Landen, dl. XLV), Louvain, Paris, 1969.
- ROUSSEAU, J.-J., *Œuvres Complètes*, dl. III, *Du Contrat Social. Ecrits Politiques*. (Edition publiée sous la direction de B. Gagnebin et M. Raymond; Bibliothèque de la Pléiade, nr. 169), Paris, 1964.
- SIEYÈS, E., *Qu'est-ce que le tiers état? L'essai sur les privilèges*. (Edition critique avec une introduction par E. Champion), Paris, 1888.
- VANDEN BERGHE, Y., "Verlooy, Jan Baptist Chrysostomus, advocaat, Vl. strijder en revolutionair". In *Nationaal Biografisch Woordenboek*, dl. V, kol. 935-952.
- VAN DEN BROECK, J., *J.B.C. Verlooy, een Brabants jurist en publicist uit de 18de eeuw*. (Onuitgegeven doctoraal proefschrift, K.U.L., 1975).
- (VERLOOIJ, J.B.C.), *Les intrigues du despotisme démasquées*, S.l.n.d. (1789).
- (VERLOOIJ, J.B.C.), *Projet raisonné d'union des Provinces Beligiques*, S.l.n.d. (Bruxelles, 1790).
- (VERLOOIJ, J.B.C.), *De Nederlandsche Volks-Gezinde Aen hunne Kloekmoedige Lands-Genoten, Van Oostende, van West-Vlaenderen, van Chimay, van Limborg, van Gelderland, van het Bouringe in Henegouuw, van Schorisse, van Opbrakle etc. etc.* S.d.n.l. (1790).
- (VERLOOIJ, J.B.C.), *H. Vandernoot onmaskert*, S.l.n.d. (1790).
- VERLOOIJ, J.B.C., *Zijn geloof, vrijheyd en eygendommen in gevaer?*, Brussel, 1793.
- VONCK, J.F., *Onzeydige aenmerkingen over de tegenwoordige gesteltenis van Brabant*. Vertaelt uyt den tweede franschen druk met een kort historisch verhael, dienende tot inleyding, S.l., MDCCXCI.

RECHTSPRAAK

HOF VAN CASSATIE

1e KAMER — 29 MEI 1975

Voorzitter : de h. Perrichon
Raadsheer-rapporteur : de h. Trousse
Advocaat-generaal : de h. Ballet
Advocaten : mrs. Bayart en Faurès

Dading—Betreffende raming van nadeel uit onrechtmatige daad—Beding van betaling tegen overlegging van gekwiteerde factuur van de herstelling.

Zowel over de rechtsvordering tot vergoeding van een door misdrijf veroorzaakte schade als over de rechtsvordering tot vergoeding van een door een fout veroorzaakte schade kan een dading worden aangegaan; de partijen kunnen derhalve, overeenkomstig art. 2044 B.W.,

een gerezen geschil beëindigen of een toekomstig geschil voorkomen.

In een dading betreffende een geschil m.b.t. de raming van stoffelijke schade uit een verkeersongeval staat het de partijen vrij, bij onderling akkoord, het bedrag van de herstelling vast te stellen op een forfaitair bedrag, dat echter niet hoger mag zijn dan het bedrag van de factuur van de in het expertiserapport vermelde hersteller, en om de naleving van hun overeenkomst te verzekeren, de betaling afhankelijk te maken van het overleggen van een gekwiteerde factuur van de herstelling.

Zodanig beding mag evenwel in beginsel niet verhinderen dat het slachtoffer een rechtmatige vergoeding bekomt als de herstelling wegens van zijn wil onafhankelijke omstandigheden niet kan plaatsvinden.

Fransolet t/ Galoux

Gelet op het bestreden arrest, op 27 juni 1973 in

hoger beroep gewezen door de Rechtbank van eerste aanleg te Verviers ;

Over het middel afgeleid uit de schending van de artikelen 6, 1131, 1133, 1134, 1135, 1319, 1320, 1322, 1382, 1383, 2044 en 2046 van het Burgerlijk Wetboek,

doordat het vonnis eiser veroordeeld heeft tot vergoeding van de schade aan verweerders voertuig ingevolge het ongeval van 9 januari 1971 en het verweermiddel verworpen heeft waarin eiser betoogde dat in het door eiser persoonlijk ondertekend proces-verbaal van het deskundigenonderzoek bepaald werd dat de op tegenspraak vastgestelde vergoeding betaalbaar was op voorwaarde dat de herstellingen uitgevoerd werden en op vertoning van de gekwiteerde factuur van de herstellers, en dat die voorwaarde niet vervuld was, op grond dat de clause waardoor de betaling van de schadevergoeding afhankelijk wordt van de herstelling en van het overleggen van de factuur onwettelijk was omdat ze inbreuk maakt op het absolute recht van het slachtoffer op de volledige vergoeding van zijn schade, dat het proces-verbaal van het deskundigenonderzoek in geen geval kon worden uitgelegd als een aanbod tot vergoeding van een schade waarover een dading kon worden aangegaan of waarbij voorwaarden kunnen worden opgelegd, maar dat het enkel een objectieve en op tegenspraak gedane raming is van het bedrag van de schade, en dat de verplichting van degene die een ongeval veroorzaakt heeft om het slachtoffer te vergoeden niet steunt op een contractuele maar op een quasi-delictuele verbintenis en derhalve niet kan afhangen van een element dat vreemd is aan het ongeval waarvan het bestaan de enige grondslag is van de verplichting van degene die aansprakelijk is om het slachtoffer te vergoeden,

terwijl, eerste onderdeel, de verplichting van degene die aansprakelijk is voor een ongeval om het slachtoffer te vergoeden, zoals vastgesteld bij de artikelen 1382 en 1383, daar zij aanleiding kan geven tot betwisting, het voorwerp mag uitmaken van een dading, zoals bepaald bij de artikelen 2044 en 2046 van het Burgerlijk Wetboek, waaruit volgt dat, krachtens de bindende kracht door de artikelen 1134 en 1135 van het Burgerlijk Wetboek aan de overeenkomsten in het algemeen gegeven en, in het onderhavige geval, aan het op 11 februari 1971 door verweerder ondertekend proces-verbaal van het deskundigenonderzoek, de verplichting verweerder door dergelijke dading te vergoeden afhankelijk kan worden gemaakt van de werkelijke herstelling van het voertuig en van het overleggen van de factuur, daar het door de artikelen 1382 en 1383 ingestelde recht op vergoeding niet het absolute karakter heeft dat dergelijke voorwaarde onwettelijk zou maken in de zin van de artikelen 6, 1131 en 1133 van het Burgerlijk Wetboek ;

tweede onderdeel, in de veronderstelling dat het bestreden vonnis in deze zin moet worden uitgelegd dat de rechters zouden beslist hebben dat het op 11 februari 1971 door verweerder ondertekend proces-verbaal van deskundigenonderzoek niet de voorwaarde bevatte dat de betaling van de vergoeding afhankelijk was van de werkelijke herstelling van het voertuig en van het overleggen van de factuur, het bestreden vonnis alsdan de bewijskracht van dat proces-verbaal van het deskundigenonderzoek, krachtens de artikelen 1319, 1320 en 1322 van het Burgerlijk Wetboek, miskend heeft, daar dit

uitdrukkelijk bepaalde dat de tussen de partijen in onderlinge overeenstemming bepaalde vergoeding het maximumbedrag was dat na overlegging van de gekwiteerde factuur van de hersteller betaalbaar was en dat het proces-verbaal slechts geldig was in zoverre alle in het proces-verbaal vermelde beschadigingen, werkelijk hersteld werden :

Overwegende dat ter verwerping van eisers exceptie hieruit afgeleid dat de vergoeding niet verschuldigd zou zijn op grond dat het beschadigde voertuig niet hersteld werd, terwijl de herstelling door verweerder aangenomen werd als voorwaarde voor de betaling van genoemde vergoeding, het vonnis, dat instemt met de redenering van de eerste rechter, beslist dat "de clause waardoor de betaling van de schadevergoeding afhankelijk wordt van de herstelling en van het overleggen van de factuur is onwettelijk, omdat ze inbreuk maakt op het absolute recht van het slachtoffer op de volledige vergoeding van zijn schade, door het verwerven van een som geld" ;

Overwegende dat, volgens het vonnis, het proces-verbaal van het deskundigenonderzoek dat de litigieuze clause bevat "een loutere vaststelling is van het bedrag van de schade, waarin derhalve geen voorwaarde opgelegd mag worden betreffende de uitoefening van het recht op vergoeding, een recht dat zijn juridische grondslag niet vindt in het verslag van het deskundigenonderzoek" maar in "het ongeval zelf" dat de enige grondslag is van de verplichting, van degene die aansprakelijk is, om het slachtoffer te vergoeden" ;

Overwegende dat uit artikel 2046 van het Burgerlijk Wetboek afgeleid wordt dat over de rechtsvordering tot vergoeding van een door een fout veroorzaakte schade, zowel als over de rechtsvordering tot vergoeding van een door een misdrijf veroorzaakte schade, een dading kan worden aangegaan ; dat de partijen derhalve, overeenkomstig artikel 2044 van hetzelfde wetboek, een gerezen geschil kunnen beëindigen of een toekomstig geschil voorkomen ;

Dat uit het vonnis blijkt dat, in het onderhavige geval het geschil dat gerezen is of dat kan ontstaan, betrekking had op de raming van het nadeel dat voortspruit uit de door eiser aan het voertuig van verweerder veroorzaakte stoffelijke schade ;

Overwegende dat geen enkele wetsbepaling zich ertegeen verzet dat de partijen in dergelijke dading vrij, bij onderling akkoord, het bedrag van de herstelling vaststellen op een forfaitair bedrag, dat echter niet hoger mag zijn dan het bedrag van de factuur van de in het "proces-verbaal van het deskundigenonderzoek" vermelde hersteller, en dat zij, om de naleving van hun overeenkomst te verzekeren, de betaling ervan afhankelijk maken van het overleggen van een gekwiteerde factuur van de herstellingen ;

Dat dergelijk beding nochtans, in beginsel niet mag verhinderen dat het slachtoffer een rechtmatige vergoeding bekomt wanneer, wegens omstandigheden onafhankelijk van zijn wil, de herstellingswerken niet kunnen plaatsvinden ;

Maar overwegende dat het vonnis, om zijn beslissing te gronden, zich beperkt tot de verwerping van de litigieuze bepaling als onwettelijk in se, dat het, derhalve, zijn beslissing niet wettelijk verantwoordt ;

... Dat het middel, derhalve gegrond is ;

Om die redenen,

Vernietigt het bestreden arrest behalve in zoverre het hoger beroep ontvankelijk wordt verklaard ;

Beveelt dat van dit arrest melding zal worden gemaakt op de kant van de gedeeltelijk vernietigde beslissing ;

Houdt de kosten aan opdat erover door de feitenrechter wordt beslist ;

Verwijst de aldus beperkte zaak naar de Rechtbank van eerste aanleg te Luik, zitting houdend in hoger beroep.

HOF VAN CASSATIE

3e KAMER — 17 SEPTEMBER 1975

Voorzitter : de h. Naulaerts

Raadsheer-rapporteur : de h. Janssens

Advocaat-generaal : de h. Tillekaerts

Advocaat : mr. Houtekier

1. Arbeidsovereenkomst bedienden—Opzeggingsvergoeding—Ontstaan van het recht—Opzeggingstermijn—Criteria—Nieuwe tewerkstelling—Toeval—2. Bevoegdheid—Faillissement—Bevoorrecht karakter van een schuldvordering—Verwijzing naar de arbeidsrechtbank—Bindende beslissing.

1. *Het recht op de opzeggingsvergoeding ontstaat vanaf de kennisgeving van de opzegging of vanaf de onmiddellijke afdanking.*

De opzeggingstermijn moet bepaald worden met inachtneming van de, op het tijdstip van de kennisgeving van de opzegging of van de onmiddellijke afdanking, voor de bediende bestaande kans om een gelijkwaardige betrekking te vinden, rekening houdend met zijn anciënniteit, zijn leeftijd en de belangrijkheid van zijn functie, volgens de gegevens eigen aan de zaak. Een latere wedertewerkstelling die — volgens de rechter— aan een toeval te wijten is, heeft geen invloed op de opzeggingsstermijn.

2. *De arbeidsgerechten kunnen zich niet onbevoegd verklaren om te oordelen over het bevoorrecht karakter van een schuldvordering in een faillissement, wanneer de rechtbank van koophandel bij betwisting omtrent de aangifte van een schuldvordering in het faillissement de gehele zaak naar de arbeidsrechtbank heeft verwezen, zonder een onderscheid te maken tussen de vraag naar het bedrag van de schuldvordering en de vraag naar de bevoorrechte aard ervan.*

Segers en De Coster q.q. t/ Oyen

Gelet op het bestreden arrest, op 14 januari 1974 door het Arbeidshof te Luik, afdeling Hasselt, gewezen ;

Over het eerste middel, afgeleid uit de schending van de artikelen 14, lid 1, 15, § 2, 20 van de bij koninklijk besluit van 20 juli 1955 samengeordende wetten betreffende de arbeidsovereenkomst voor bedienden, en 97 van de Grondwet,

doordat het arrest beslist dat de aan verweerder ver-

schuldigde opzeggingstermijn 5 maanden bedraagt en de opzeggingsvergoeding op 104.540 frank bepaalt om de redenen : dat als normale opzeggingstermijn dient aanzien te worden de tijd die de bediende waarschijnlijk zal nodig hebben om een betrekking, gelijkwaardig met die welke hij verloren heeft, te vinden, dat, om deze termijn te bepalen, rekening dient gehouden te worden met de anciënniteit van betrokkene, zijn leeftijd en vooral met de belangrijkheid van zijn functie zoals deze wordt weergegeven in de hoegrootheid van zijn wedde, en dat deze termijn niet afhankelijk kan worden gesteld van latere toevallige omstandigheden doch dient bepaald te worden op het ogenblik dat de overeenkomst een einde neemt,

terwijl, eerste onderdeel, de eisers in hun conclusie staande hielden, zonder op dit punt door de rechter tegengesproken te worden, dat verweerder bij zijn ontslag geen moeilijkheden had ondervonden om een gelijkaardige en passende werkgelegenheid te vinden en het arrest ten onrechte weigert met deze aan de zaak eigen omstandigheid rekening te houden om de duur van de opzegging te bepalen om de reden dat het om een latere toevallige omstandigheid zou gaan (schending van de artikelen 14, lid 1, 15, § 2 en 20 van het koninklijk besluit van 20 juli 1955) ;

tweede onderdeel, het bepalen van de termijn die de bediende waarschijnlijk nodig zal hebben om een gelijkwaardige betrekking te vinden niet mogelijk is zonder ook rekening te houden met de reële kans die hij gehad heeft ; dat de ene beoordeling zonder de andere niet mogelijk is en de motieven van het arrest dan ook tegenstrijdig en dubbelzinnig zijn en de bestreden beslissing niet rechtvaardigen (schending van artikel 97 van de Grondwet) :

Wat het eerste onderdeel betreft :

Overwegende dat het recht van de werknemer op de opzeggingsvergoeding ontstaat vanaf de kennisgeving van de opzegging of vanaf de afdanking zonder opzegging en zonder dringende redenen ; dat de opzeggingsstermijn moet bepaald worden met inachtneming van de op het tijdstip van de kennisgeving van de opzegging of van de afdanking zonder opzegging en zonder dringende redenen, voor de bediende bestaande kans om spoedig een gelijkwaardige en passende betrekking te vinden, rekening gehouden met de anciënniteit van de betrokkene, zijn leeftijd en de belangrijkheid van zijn functies, volgens de gegevens eigen aan iedere zaak ;

Overwegende dat het arrest naar voormelde regels verwijst en preciseert dat de opzeggingstermijn niet afhankelijk kan worden gesteld van latere toevallige omstandigheden doch bepaald dient te worden op het ogenblik dat de overeenkomst een einde neemt ; dat het arrest aldus eisers conclusie nopens de wedertewerkstelling van verweerder in aanmerking neemt en beantwoordt ;

Dat het onderdeel feitelijke grondslag mist ;

Wat het tweede onderdeel betreft :

Overwegende dat, zoals blijkt uit het antwoord op het eerste onderdeel, de eisers de bij de afdanking zonder opzegging en zonder dringende redenen bestaande actuele "kans" op een toekomstige tewerkstelling verwarren met de "reële" tewerkstelling die de werknemer, zij het door een gelukkig toeval, bekomt ; dat er geen tegenstrijdigheid noch dubbelzinnigheid schuilt in

de beslissing dat de latere effectieve tewerkstelling een toeval is en ze niet determinerend is om te oordelen over de kans op wedertewerkstelling zoals die bestond bij de afdanking; dat het arbeidshof door te beschouwen dat de latere verwezenlijkte tewerkstelling van weerder een toeval was, de reden aangeeft waarom het de opzeggingstermijn niet afhankelijk maakt van deze wedertewerkstelling;

Dat het onderdeel niet kan aangenomen worden;

Over het tweede middel, afgeleid uit de schending van de artikelen 23, 24, 28, 574, 2°, 639, lid 3, 660, lid 2, van het Gerechtelijk Wetboek, 1319, 1320 en 1322 van het Burgerlijk Wetboek,

doordat het arrest de opname van 166.191 frank in het bevoorrechte passief van het faillissement beveelt om de redenen dat de zaak oorspronkelijk aanhangig werd gemaakt voor de rechtbank van koophandel en door deze bij vonnis van 7 december 1972 naar de arbeidsrechtbank werd verwezen, zodat deze laatste gebonden is door de verwijzende beslissing en zich niet meer onbevoegd kan verklaren; dat daarbij de rechtsmacht die over de hoegrootheid van de vordering moet statueren eveneens bevoegd is om te beslissen over de bevoorrechte aard van de gevraagde bedragen,

terwijl, eerste onderdeel, het vonnis van 7 december 1972 van de rechtbank van koophandel de zaak naar de arbeidsrechtbank verwezen heeft om uitspraak te doen over de hoegrootheid van de gevorderde bedragen en geenszins over de bevoorrechte aard ervan, zodat het arrest het gezag en de kracht van het gewijsde en de bewijskracht van dit vonnis miskent (schending van de artikelen 23, 24, 28 van het Gerechtelijk Wetboek, 1319, 1320 en 1322 van het Burgerlijk Wetboek);

tweede onderdeel, de betwisting nopens de bevoorrechte aard van de vordering door de verwijzing niet aanhangig was gemaakt bij de arbeidsrechtbank en de bevoegdheid van deze rechtbank beperkt was tot het verwezen geschil; dat het arrest dan ook ten onrechte uitspraak doet over de betwisting inzake de bevoorrechte aard, die tot de bevoegdheid van de rechtbank van koophandel behoort, (schending van de artikelen 574, 2°, 639, lid 3, en 660, lid 2, van het Gerechtelijk Wetboek);

Overwegende dat, bij toepassing van de artikelen 496 en 498 van het Wetboek van koophandel, verweerder zijn schuldvordering tegen de gefailleerde ter griffie van de rechtbank van koophandel heeft aangegeven met de vermelding van het voorrecht; dat de curatoren deze aangifte hebben betwist en de zaak voor de rechtbank van koophandel hebben gebracht; dat, zonder onderscheid te maken tussen de vraag naar het bedrag van de schuldvordering en de vraag naar de bevoorrechte aard ervan, de rechtbank van koophandel zich onbevoegd heeft verklaard en de ganse zaak naar de arbeidsrechtbank heeft verwezen;

Overwegende dat ingevolge artikel 660, lid 2, van het Gerechtelijk Wetboek de verwijzing de rechter, naar wie de vordering wordt verwezen, bindt op het vlak van de bevoegdheid; dat dientengevolge noch de arbeidsrechtbank noch het arbeidshof zich onbevoegd konden verklaren om over het geschil of over een deel ervan, met name de bevoorrechte aard van de schuldvordering,

te oordelen;

Dat het middel niet kan aangenomen worden;

Om die redenen,

Verwerpt de voorziening;

Veroordeelt de eisers in de kosten.

NOOT—Op cassatievoorziening van de curatoren werden op 17 september 1975, buiten bovenstaande beslissing, nog negen identieke arresten door het Hof van Cassatie gewezen.

HOF VAN CASSATIE

1e KAMER — 3 OKTOBER 1975

Eerste voorzitter: de h. Louveaux

Raadsheer-rapporteur: de h. de Vreese

Advocaat-generaal: de h. Tillekaerts

Advocaten: mrs. H. De Bruyn en A. Bayart

Verzekering—Verjaring—Verkeersongeval—Veroordeling van twee daders—Verhaal van de dader die de benadeelde volledig heeft vergoed, tegen mededader—Regresvordering van mededader tegen zijn verzekeraar—Aanvang van de verjaring.

In geval van regresvordering van de verzekerde tegen de verzekeraar loopt de verjaringstermijn van drie jaar eerst vanaf de gerechtelijke eis van het slachtoffer, onverschillig of het gaat om een oorspronkelijke eis tot schadeloosstelling dan wel om een latere eis als gevolg van verergering van de schade of het optreden van een nieuwe schade.

Die bepaling moet aldus worden begrepen dat, ook wanneer de verzekerde tot betaling van zijn bijdrage wordt aangesproken, niet door het slachtoffer zelf, maar door een derde zoals de verzekeraar van de mededader die aan het slachtoffer of zijn rechthebbenden de schadevergoeding heeft uitbetaald, de verjaring eerst loopt vanaf de door die derde ingestelde gerechtelijke eis.

N.V. Royale Belge t/ Declerck en N.V. Het Belgisch Verhaal

Gelet op het bestreden arrest, op 4 maart 1974 door het Hof van beroep te Gent gewezen;

Over het middel afgeleid uit de schending van de artikelen 32 van de wet van 11 juni 1874 op de verzekeringen, aangevuld door artikel 2 van de wet van 30 mei 1961 tot wijziging van de wet van 17 april 1878 betreffende de voorafgaande titel van het Wetboek van Strafvordering en tot aanvulling van artikel 32 van voormelde wet van 11 juni 1874, 1134, 1135, 1234, inzonderheid laatste lid, 2219, 2220, 2221, 2224, 2242, 2243, 2244, 2248, 2251, 2261 van het Burgerlijk Wetboek, en 97 van de Grondwet,

doordat het arrest weigert de vordering tot vrijwaring, bij een op 31 december 1970 betekende dagvaarding door verweerder tegen eiseres ingesteld, op grond namelijk van een verzekeringspolis "Familiale Verze-

kering" van burgerlijke aansprakelijkheid, overgenomen door eiseres onder nummer 5.351.632, verjaard te verklaren, hoewel het vaststaat dat op 31 december 1970, dag van de dagvaarding voor het gerecht, méér dan drie jaar verstreken waren sedert verweerder, bij dagvaarding van 13 december 1966 en 2 maart 1967 door de benadeelden in rechte aangesproken was, en doordat het arrest deze weigering doet steunen op de redenen dat, toen verweerder in 1966 door de benadeelden aangesproken werd, hij op zijn verzekeraar (eiseres) een beroep heeft gedaan in de overtuiging dat, vermits hij twee contracten met dezelfde verzekeraar had, het risico zeker gedekt was; eiseres uiteindelijk heeft aanvaard hem die dekking te verlenen; het feit dat zij dit heeft gedaan "onder uitdrukkelijk beding dat dit alleen op grond van de polis 'Garage-exploitatie' gebeurde en tot beloop van het in deze polis voorzien bedrag" in de kwestie van de verjaring geen rol speelt; verweerder nooit zijn instemming met deze voorbehouden heeft betuigd en zijn vraag om dekking tegen de aanspraken algemeen was en niet beperkt tot de dekking van een bepaalde polis; nu eiseres, hoe dan ook, erkend heeft dat zij toch dekking verschuldigd was, het niet opgaat dat zij thans zou mogen aanvoeren dat zij de vraag om dekking kon in tweeën splitsen en ze verder alleen mocht behandelen in zoverre ze in verband stond met één door haar gekozen polis, daar de aanspraken van het slachtoffer, de vraag van verweerder om dekking en de toezegging dat deze, zij het in beperkte mate, zou verleend worden, als een totaliteit dienen te worden bekeken; zolang verweerder mocht geloven dat eiseres met de zaak bezig was, de verjaring tegen hem niet kon lopen en geschorst was; dit in overeenstemming is met de rechtspraak die aanneemt dat onderhandelingen de verjaring schorsen; ten deze dit principe als een vrij algemeen aanvaard principe kan aangehaald worden; deze redenering volkomen strookt met het wezen en het doel van de korte verjaring die er vooral op gericht is laattijdige betwistingen te voorkomen, die te wijten zijn aan het teloorgaan van bewijsmiddelen of investigatiemogelijkheden, en dat, daar ten deze eiseres de zaak van bij de aanvraag heeft kunnen volgen en ook daadwerkelijk gevolgd heeft en in het bezit gesteld werd van alle stukken en gegevens, haar eenzijdige beslissing het ongeval slechts vanuit het oogpunt van één enkel contract te beschouwen niet meebrengt dat de eis die op het ongeval als feit gebaseerd is en waarmee zij zich, tot bij de verschijning voor het hof van beroep bezig heeft gehouden, verjaard is;

terwijl de driejarige verjaring van artikel 32 van de wet van 11 juni 1874 op de verzekeringen beheerst wordt door de wettelijke regelen op de verjaring van titel XX van boek III van het Burgerlijk Wetboek; zij, gelijk elke verjaring, overeenkomstig artikel 2261 van het Burgerlijk Wetboek verkregen is, wanneer de laatste dag van de vereiste tijd verlopen is; de loop van de verjaring alleen door de in hoofdstuk IV van voormelde titel XX omschreven oorzaken regelmatig gestuit of geschorst wordt; geen enkel "vrij algemeen aanvaard rechtsprincipe" de mening kan wettigen dat die verjaring onderworpen zou zijn aan daarvan verschillende, door de wet niet uitdrukkelijk bepaalde oorzaken van stuiting of schorsing, en, bijgevolg, het arrest, dat vaststelt, of althans niet ontkent, dat méér dan drie jaren verstreken

zijn tussen het ogenblik waarop het arrest het aanvangspunt van de ingeroepen verjaring stelt en de dag waarop de gerechtelijke eis tot vrijwaring van verweerder tegen eiseres op grond van voormelde verzekeringspolis "Familiale verzekering" van burgerlijke aansprakelijkheid werd ingesteld, mitsdien niet wettig heeft kunnen weigeren die vordering verjaard te verklaren om de redenen welke het in zijn motivering laat gelden en welke in genen dele de aanwezigheid doen blijken, ten deze, van een wettelijke oorzaak van stuiting of schorsing van de loop van de verjaring (schending van de artikelen 32 van de wet van 11 juni 1874, aangevuld door artikel 2 van de wet van 30 mei 1961, 1234, 2219, 2220, 2221, 2224, 2243, 2244, 2248, 2251 en 2261 van het Burgerlijk Wetboek);

en terwijl, nu het hof van beroep vastgesteld had dat, toen verweerder in 1966 door de benadeelden werd aangesproken, hij een beroep heeft gedaan op zijn verzekeraar in de overtuiging dat het risico zeker gedekt was en eiseres dan ook uiteindelijk aanvaard heeft hem die dekking te verlenen "onder uitdrukkelijk beding dat dit alleen op grond van de polis 'Garage exploitatie' gebeurde en tot beloop van het in deze polis voorzien bedrag", het arrest, zonder die vaststelling tegen te spreken en de zin en de draagwijdte van bedoelde reserves te miskennen, niet heeft kunnen oordelen dat deze uitdrukkelijke "voorbehouden" geen rol spelen in de kwestie van de verjaring, daar verweerder nooit met deze "voorbehouden" zijn instemming heeft betuigd, vermits een uitgedrukt voorbehoud door zichzelf geldt ten opzichte van de partij aan wie het is tegengeworpen, zelfs indien deze partij nooit haar instemming met het uitgedrukte voorbehoud heeft betuigd,

en terwijl, nu zij aldus steunt op beschouwingen die met elkaar strijdig zijn, elke wettelijke basis ontberen en die de rechters niet logisch uit hun vaststellingen hebben kunnen afleiden, de beslissing die weigert verjaard te verklaren de vordering tot vrijwaring, door verweerder op basis van de kwestieuze verzekeringspolis tegen eiseres ingesteld méér dan drie jaar na de inleiding van de eis in rechte, door de benadeelden tegen hem ingesteld, in ieder geval niet naar de eis van de wet met redenen is omkleed (schending van de artikelen 97 van de Grondwet, 32 van de wet van 11 juni 1874 op de verzekeringen, aangevuld door artikel 2 van de wet van 30 mei 1961, 1134, 1135, 1234, 2219, 2248 en 2261 van het Burgerlijk Wetboek);

Overwegende dat verweerster bij arrest van 8 januari 1970 van het Hof van beroep te Gent veroordeeld werd, in solidum met haar verzekerde Menu en met verweerder, om aan de slachtoffers Duchatelet-Martyn bepaalde schadevergoedingen te betalen, terwijl dit arrest de aansprakelijkheid voor het verkeersongeval vaststelde op één derde voor Menu en twee derde voor verweerder; dat wegens de veroordeling in solidum verweerster het volledige bedrag van de schadevergoedingen aan voormelde slachtoffers betaalde; dat verweerster daarna tegen verweerder een vordering instelde tot verhaal, in verhouding met de schuld van deze laatste van de vergoedingen die zij ingevolge haar veroordeling in solidum aan voormelde slachtoffers had betaald; dat verweerder eiseres, zijn verzekeraar, dagvaardde tot tussenkomst in het door verweerster ingestelde geding en tot vrijwaring voor

de veroordelingen die te zijnen laste zouden uitgesproken worden ;

Overwegende dat, luidens artikel 32, lid 2, van de wet van 11 juni 1874 op de verzekeringen in het algemeen, in geval van regresvordering van de verzekerde tegen de verzekeraar, de bij lid 1 bepaalde verjaringstermijn van drie jaar eerst loopt vanaf de gerechtelijke eis van het slachtoffer, onverschillig of het gaat om een oorspronkelijke eis tot schadeloosstelling dan wel om een latere eis als gevolg van verergering van de schade of het optreden van een nieuwe schade ;

Overwegende dat deze bepaling aldus moet worden begrepen dat, ook wanneer de verzekerde tot betaling van zijn bijdrage wordt aangesproken, niet door het slachtoffer zelf, maar door een derde zoals de verzekeraar van de mededader die aan het slachtoffer of zijn rechthebbenden de schadevergoedingen uitbetaalde, de verjaring eerst loopt vanaf de door die derde ingestelde gerechtelijke eis ;

Overwegende dat, ten deze, de slachtoffers weliswaar respectievelijk op 13 december 1966 en 2 maart 1967 onder meer tegen verweerder een vordering instelden tot vergoeding van hun schade ;

Dat echter de vordering die verweester, als verzekeraar van de mededader Menu tegen verweerder instelde tot betaling, in verhouding met de schuld van deze laatste, van de vergoedingen die zij, ingevolge haar solidaire veroordeling door het arrest van 8 januari 1970 en ter ontlasting van verweerder, aan het slachtoffer of zijn rechthebbenden had uitbetaald, pas op 14 mei 1970 werd ingesteld ;

Overwegende dat deze laatste vordering, waardoor het huidig geding werd ingeleid, de gerechtelijke eis is vanaf welke de verjaringstermijn begon te lopen ;

Overwegende dat verweerder zijn regresvordering tegen eiseres reeds op 31 december 1970 instelde, dit is op een ogenblik dat de termijn van drie jaren overeenkomstig voormeld artikel 32, lid 2, nog niet verstreken was ;

Overwegende dat, ook indien de aangevoerde grief gegrond was, de beslissing wettelijk zou zijn gerechtvaardigd ;

Dat het middel, bij gebrek aan belang, niet ontvankelijk is ;

Om die redenen,

Verwerpt de voorziening ;

Veroordeelt eiseres in de kosten.

NOOT—De gebeurtenis waarop gegrond is de rechtsvordering van de verzekerde, aansprakelijke dader van de aan een ander veroorzaakte schade, tegen de verzekeraar die zijn civielrechtelijke aansprakelijkheid dekt en te rekenen waarvan krachtens art. 32 Verzekeringswet de driejarige verjaring van deze rechtsvordering begint te lopen, is geenszins het ongeval waardoor de schade is veroorzaakt (Cass., 22 juni 1972, *Arr. Cass.*, 1972, 1005, met noot).

Zie over het regres van de verzekeraar tegen de verzekerde : Cass., 9 november 1972, *Arr. Cass.*, 1973, 238 en 240 ; 9 november 1973, *R.W.*, 1973-74, 1285 ; 17 oktober 1974, *R.W.*, 1974-75, 1579.

De actio judicati die de verzekeraar van de civielrechtelijke aansprakelijkheid, na aan de benadeelde het bedrag van de veroordeling te hebben betaald, tegen de mededader van het ongeval uitoefent, is niet onderworpen aan de in art. 21

e.v. van de Wet van 17 april 1878 bepaalde voorschriften, doch wel aan de bij art. 2262 B.W. bepaalde dertigjarige verjaring (Cass., 17 maart 1967, *R.W.*, 1966-67, 2000 ; zie ook Cass., 21 oktober 1965, *R.C.J.B.*, 1966, 117, met noot van R.O. DALCQ).

HOF VAN BEROEP TE BRUSSEL

9e KAMER — 9 MEI 1974

Voorzitter : de h. Liard

Raadsheren : de hh. Boon en Wauters

Openbaar ministerie : de h. Dubois

Advocaten : mrs. I. Clinck, J. Dauwe en E. Loos

1. Faillissement—Hoger beroep—Termijn—Art. 465 Fw.—2. Zeerecht—Scheepshypotheek—Aan het schip aangebrachte verbeteringen—Geen retentierecht—Art. 103 Hypotheekwet.

1. *De bij art. 465 Fw. bedoelde termijn van vijftien dagen voor het instellen van hoger beroep tegen een ter zake van faillissement gewezen vonnis betreft niet een geschil dat, hoewel in de loop van het faillissement gegaan, een oorzaak heeft die onafhankelijk is van de wetgeving op het faillissement of van de staat van faillissement, en dat ook buiten het faillissement kon ontstaan, ten deze een betwisting over de rechten van een hypothecaire schuldeiser tegenover degene die aan het goed verbeteringen heeft aangebracht.*

2. *De hypotheek op een schip strekt zich uit tot de aan het schip aangebrachte verbeteringen.*

Degene die de verbeteringen heeft uitgevoerd kan tegenover de hypothecaire schuldeiser noch een voorrecht noch een retentierecht doen gelden.

Art. 103 Hypotheekwet kent slechts aan degene die het goed "animo domini" bezit, een voorrecht toe voor de verbeteringen die hij heeft bekostigd.

Scaldis Bank t/ Faill. Rederij Achilles Blomme e.a.

Gezien in gelijkvormig afschrift het vonnis der Rechtbank van Koophandel te Antwerpen, de dato 20 oktober 1971, ten verzoeken van geïntimeerden aan appellante betekend op 10 oktober 1972, waartegen op 7 november 1972 beroep werd ingesteld ;

Wat de opgeworpen nietigheid van de akte van beroep betreft

Aangezien tweede geïntimeerde besluit tot de nietigheid van de akte van beroep op grond van artikel 1057 van het Gerechtelijk Wetboek, volgens hetwelk de akte van hoger beroep, die de plaats, de dag en het uur van verschijning vermeldt, op straffe van nietigheid de opgave van de grieven moet bevatten ;

Aangezien de akte van beroep aan de betekenden dagvaarding geeft "om te verschijnen voor het Hof van Beroep zitting houdend te Brussel, ten Gerechtshove, Poelaertplein, om negen uur 's morgens, de termijn om te verschijnen door de appellante aan de geïntimeerden gelaten, zijnde die van vijftien dagen" ;

Aangezien appellante derhalve een termijn voor ver-

schijning vermeldde en geenszins dagvaarding gaf om te verschijnen op plaats, dag en uur ;

Aangezien overigens, waar het voorwerp van het geschil op geen enkel der gevallen, opgesomd in artikel 1063 van het Gerechtelijk Wetboek, betrekking heeft, en de dagvaarding om te verschijnen op plaats, dag en uur derhalve niet verplicht was, en waar partijen ook gehandeld hebben als bij dagvaarding met termijn voor verschijning, de niet-vermelding der grieven in geen geval nietigheid zou medebrengen ;

Aangezien het beroep derhalve regelmatig is naar de vorm ;

Wat de opgeworpen laattijdigheid van het beroep betreft

Aangezien geïntimeerden ten onrechte opwerpen dat het beroep, ingesteld na de termijn van vijftien dagen, voorgeschreven door artikel 465 van het Wetboek van Koophandel, laattijdig is ;

Aangezien immers zowel de oorspronkelijke vordering van de curator van het faillissement "N.V. Rederij Achiel Blommaert & Co" en van de zich daarbij aansluitende tussenkommende partij N.V. "Scaldis Bank", tot afgifte door de N.V. "Chantiers Navals et Ateliers de Constructions Hemiksem", van de bij deze door de gefailleerde in herstelling gegeven schepen, als de in beroep door de tussenkommende partij uitgebreide vordering, strekkend tot erkenning van haar rechten als hypothecaire schuldeiseres, betrekking hebben op een betwisting, die, hoewel in de loop van het faillissement gerezen, een oorzaak heeft die onafhankelijk is van de wetgeving op het faillissement of van de staat van faillissement, en die ook buiten het faillissement kon ontstaan ;

Aangezien het beroep derhalve ook regelmatig is naar termijn ;

Ten gronde

Aangezien appellante, die in eerste aanleg enkel de vordering van de curator bijtrad, thans haar eigen hypotheaire rechten inroept en terecht laat gelden dat aan haar, als schuldeiseres wier vordering tegenover de gefailleerde rederij Blommaert gedekt is door een hypotheek op het schip "Jacqueline 6", geen retentierecht tegenstelbaar is, en dat de hypotheek slaat op het schip, op al de benodigdheden ervan en ook op de eraan toegebrachte verbeteringen ;

Aangezien tweede geïntimeerde erkent dat zij tegenover de hypotheaire schuldeiseres noch voorrecht noch retentierecht kan laten gelden, maar beweert dat zij gerechtigd is het schip "Jacqueline 6" voor zich te houden zolang de meerwaarde verkregen door de herstellingskosten, volgens haar belopend op 1.270.886 fr., niet betaald werden ;

Aangezien deze stelling niet opgaat, omdat zij een retentierecht zou impliceren, en erop zou neerkomen aan tweede geïntimeerde, als derde die voor rekening van de schuldenaar werken uitvoerde, een voorrecht toe te kennen, dat artikel 103 van de hypotheaire wet enkel toekent aan degene, die het goed "animo domini" bezit, voor de verbeteringen, die hij bekostigd heeft ;

Aangezien hieruit voortvloeit dat tweede geïntimeerde zich ook ten onrechte beroept op de theorie van de verrijking zonder oorzaak ;

Om die redenen,

Het Hof, rechtdoende op tegenspraak,

Gelet op artikel 24 van de Wet van 15 juni 1935 ;

Gelet op het schriftelijk advies van de heer substituut-procureur-generaal Dubois ;

Alle andere, strijdige of meer omvattende besluiten verwerpend ;

Ontvangt het beroep, het incidenteel beroep en de wijziging van vordering, en rechtdoende binnen de perken daarvan ;

Doet het aangevochten vonis teniet, voor zover het besliste over de eis in tussenkoms, en opnieuw wijzend dienomtrent ;

Zegt voor recht dat tweede geïntimeerde geen recht van retentie op het schip "Jacqueline 6" kan doen gelden, dat aan appellante tegenstelbaar is, en dat zij tegenover appellante geen rechten kan doen gelden in betaling van meerwaarde en van bewakingskosten, wat bedoeld schip betreft ;

Verklaart onderhavig arrest gemeen aan eerste geïntimeerde, in zijn hoedanigheid van curator van het faillissement van de N.V. "Rederij Achiel Blommaert & Co" ;

Veroordeelt tweede geïntimeerde in het geheel der rechtskosten in beide instanties.

HOF VAN BEROEP TE ANTWERPEN

K.I. — 13 MEI 1975

Voorzitter : de h. E. Paternostre

Raadsheren : mevr. A. de Man en de h. X. Claessens

Openbaar ministerie : de h. L. Velleman

Advocaten : mrs. Vankleinenbreughel en Koninckx

Abnormalen—Onderzoekgerecht—Verzoek tot inobservatiestelling—1. Hoger beroep—Ontvankelijk—2. Voor toepassing van art. 71 Sw.—Ongegrond.

1. Art 4 van de Wet van 1 juli 1964 kent de verdachte of zijn advocaat uitdrukkelijk het recht toe hoger beroep in te stellen tegen de beslissingen van de raadkamer waarbij de inobservatiestelling wordt gelast of geweigerd.

2. De inobservatiestelling overeenkomstig art. 1 van de Wet van 1 juli 1964 kan slechts geschieden als er gronden zijn om aan te nemen dat de verdachte op het ogenblik van de vervolging verkeert hetzij in staat van krankzinnigheid, hetzij in een ernstige staat van geestestoornis of van zwakzinnigheid die hem ongeschikt maakt tot het controleren van zijn daden. Ze kan niet gelast worden om na te gaan of de door art. 71 Sw. bedoelde omstandigheden aanwezig zijn.

Bovendien kan de inobservatiestelling niet gelast worden, als de verdachte zijn verblijf in België heeft en er geen ernstige en uitzonderlijke omstandigheden zijn die het verlenen van een aanhoudingsbevel om in observatie te stellen in het belang van de openbare veiligheid vereisen.

C.

Rechtsvordering

De Procureur-Generaal bij het Hof van Beroep te Antwerpen,

Gezien de processtukken ten laste van: C, verdacht van oplichtingen;

Gezien de beschikking van de raadkamer van de Rechtbank van Eerste Aanleg te Tongeren van 11 februari 1975, waardoor de verdachte naar de correctionele rechtbank verwezen wordt uit hoofde van de bovenvermelde tenlastelegging, en zulks ingevolge de rechtsvordering van de heer procureur des Konings te Tongeren van 8 januari 1975;

Gezien de beschikking van de raadkamer van de Rechtbank van Eerste Aanleg te Tongeren van 11 februari 1975, waardoor het verzoek van de advocaten Koninckx en Broekmans, raadslieden van de verdachte, neergelegd ter griffie van dezelfde rechtbank op 28 januari 1975, strekkende tot de inobservatiestelling van de verdachte, wordt afgewezen;

Gezien het verzet gedaan op 11 februari 1975 door advocaat Johan Koninckx, houder der stukken, namens C voornoemd, tegen de beschikking van de raadkamer van de Rechtbank van Eerste Aanleg te Tongeren van 11 februari 1975;

Overwegende dat, bij gebreke aan nadere precisering in de akte van verzet van 11 februari 1975, dient aanvaard dat het rechtsmiddel gericht is zowel tegen de beschikking waardoor de verdachte naar de correctionele rechtbank werd verwezen als tegen de beschikking waardoor het verzoek tot de inobservatiestelling van de verdachte wordt afgewezen;

Overwegende dat het verzet tegen de beschikking waardoor de verdachte naar de correctionele rechtbank werd verwezen, niet ontvankelijk is daar geen enkele wetsbepaling aan de verdachte een rechtsmiddel toekent tegen een beschikking van verwijzing naar de correctionele rechtbank, buiten het bij het artikel 539 van het Wetboek van Strafvordering bedoelde geval, dat zich ter zake niet voordoet;

Overwegende dat het verzet tegen de beschikking waarbij het verzoek tot inobservatiestelling van de verdachte wordt afgewezen, wel ontvankelijk is;

Overwegende dat de inobservatiestelling kan worden gelast in elke stand van het geding tot de eindbeslissing, op verzoek onder meer van de verdachte of van zijn advocaat;

dat zodanig verzoek kan gericht worden aan de raadkamer tot wanneer de beschikking van verwijzing is verleend, wat ter zake het geval is geweest, en het gerecht betreffende dit verzoek beslist heeft binnen vijftien dagen en alvorens een beschikking van verwijzing naar de correctionele rechtbank te verlenen;

dat artikel 4 van de Wet van 1 juli 1964 uitdrukkelijk aan de verdachte of zijn advocaat het recht toekent "hoger beroep" in te stellen tegen de beslissingen van de raadkamer waarbij de inobservatiestelling wordt gelast of geweigerd;

Overwegende dat er echter geen redenen bestaan om de inobservatiestelling van de verdachte te gelasten;

dat er inderdaad geen gronden bestaan om aan te nemen dat de verdachte thans verkeert hetzij in staat van krankzinnigheid, hetzij in een ernstige staat van geestesstoornis of van zwakzinnigheid die hem ongeschikt

maakt tot het controleren van zijn daden, zoals blijkt uit de conclusie van het psychiatrisch verslag dat ter zake werd opgesteld;

dat de raadslieden van de verdachte in de motivering van hun verzoek tot inobservatiestelling beoogden te laten vaststellen dat de verdachte op het ogenblik van de feiten, die hem worden ten laste gelegd, gedwongen werd door een macht waaraan hij niet heeft kunnen weerstaan;

dat de inobservatiestelling overeenkomstig artikel 1 van de Wet van 1 juli 1964 slechts kan geschieden wanneer er gronden zijn om aan te nemen dat de verdachte op het ogenblik van de vervolging verkeert hetzij in staat van krankzinnigheid, hetzij in een ernstige staat van geestesstoornis of van zwakzinnigheid die hem ongeschikt maakt tot het controleren van zijn daden, en niet kan gelast worden om na te gaan of de omstandigheden, bedoeld door artikel 71 van het Strafwetboek, aanwezig zijn (cfr. *Nov., Procedure pénale*, III, *La loi de défense sociale*, nr. 112);

Overwegende dat ten laste van de verdachte in deze zaak nooit een bevel tot aanhouding werd verleend;

dat weliswaar de feiten, die de voormelde tenlastelegging uitmaken, een correctionele gevangenisstraf van drie maanden of een zwaardere straf ten gevolge kunnen hebben, doch dat de verdachte zijn verblijf in België heeft en dat er geen ernstige en uitzonderlijke omstandigheden aanwezig zijn die het verlenen van een aanhoudingsbevel om in observatie te stellen in het belang van de openbare veiligheid vereisen, zodat overeenkomstig artikel 1 van de Wet van 1 juli 1964 en artikel 1 van de Wet van 20 april 1874 de inobservatiestelling van de verdachte niet kan gelast worden (Cfr. *Nov., ib.*, nr. 114);

Gelet op de artikelen 135, 217 en volgende en het artikel 539 van het Wetboek van Strafvordering, de artikelen 1 tot 6 van de wet van 1 juli 1964 en de artikelen 2, 11, 12, 13, 14, 24, 31 tot 37 en 41 van de Wet van 15 juni 1935;

Vordert het Hof, kamer van inbeschuldigingstelling, het verzet tegen de beschikking waardoor de verdachte naar de correctionele rechtbank werd verwezen, ontvankelijk te verklaren en het verzet tegen de beschikking waardoor het verzoek tot inobservatiestelling van de verdachte wordt afgewezen, ontvankelijk doch ongegrond te verklaren.

Arrest

Overwegende dat, bij gebrek aan nadere precisering in de akte van verzet van 11 februari 1975, dient aanvaard dat het rechtsmiddel gericht is zowel tegen de beschikking waardoor de verdachte naar de correctionele rechtbank werd verwezen als tegen de beschikking waardoor het verzoek tot de inobservatiestelling van de verdachte wordt afgewezen;

Overwegende dat het verzet tegen de beschikking waarbij het verzoek tot inobservatiestelling van de verdachte wordt afgewezen, ontvankelijk is;

Overwegende dat de inobservatiestelling kan worden gelast in elke stand van het geding tot de eindbeslissing, op verzoek onder meer van de verdachte of van zijn advocaat;

dat zodanig verzoek kan gericht worden aan de raadkamer tot wanneer de beschikking van verwijzing is verleend, wat ter zake het geval is geweest, en dit gerecht betreffende dit verzoek beslist heeft binnen vijftien dagen en alvorens een beschikking van verwijzing naar de correctionele rechtbank te verlenen ;

dat artikel 4 van de Wet van 1 juli 1964 uitdrukkelijk aan de verdachte of zijn advocaat het recht toekent "hoger beroep" in te stellen tegen de beslissingen van de raadkamer waarbij de inobservatiestelling wordt gelast of geweigerd ;

Overwegende dat er echter geen redenen bestaan om de inobservatiestelling van de verdachte te gelasten ;

dat er inderdaad geen gronden bestaan om aan te nemen dat de verdachte thans verkeert hetzij in staat van krankzinnigheid, hetzij in een ernstige staat van geestesstoornis of van zwakzinnigheid die hem ongeschikt maakt tot het controleren van zijn daden, zoals blijkt uit de conclusie van het psychiatrisch verslag dat ter zake werd opgesteld ;

dat de raadslieden van de verdachte in de motivering van hun verzoek tot inobservatiestelling beoogden te laten vaststellen dat de verdachte op het ogenblik van de feiten, die hem worden ten laste gelegd, gedwongen werd door een macht waaraan hij niet heeft kunnen weerstaan ;

dat de inobservatiestelling overeenkomstig artikel 1 van de Wet van 1 juli 1964 slechts kan geschieden wanneer er gronden zijn om aan te nemen dat de verdachte op het ogenblik van de vervolging verkeert hetzij in staat van krankzinnigheid, hetzij in een ernstige staat van geestesstoornis of van zwakzinnigheid die hem ongeschikt maakt tot het controleren van zijn daden, en niet kan gelast worden om na te gaan of de omstandigheden, bedoeld door artikel 71 van het Strafwetboek, aanwezig zijn (cfr. *Nov., Procédure pénale*, III, *La loi de défense sociale*, nr. 112) ;

Overwegende dat ten laste van de verdachte in deze zaak nooit een bevel tot aanhouding werd verleend ;

dat weliswaar de feiten, die de voormelde tenlastelgging uitmaken, een correctionele gevangenisstraf van drie maanden of een zwaardere straf ten gevolge kunnen hebben, doch de verdachte zijn verblijf in België heeft en er geen ernstige en uitzonderlijke omstandigheden aanwezig zijn die het verlenen van een aanhoudingsbevel om in observatie te stellen in het belang van de openbare veiligheid vereisen, zodat overeenkomstig artikel 1 van de Wet van 1 juli 1964 en artikel 1 van de wet van 20 april 1874 de inobservatiestelling van de verdachte niet kan gelast worden (Cfr. *Nov., ib.*, nr. 114) ;

Overwegende dat het verzet tegen de beschikking waardoor verdachte naar de correctionele rechtbank wordt verwezen, niet ontvankelijk is ;

Om deze redenen,

Het Hof, Kamer van inbeschuldigingstelling,

Ontvangt het verzet tegen de beschikking waardoor het verzoek tot inobservatiestelling van verdachte wordt afgewezen doch verklaart het ongegrond ;

Verklaart het verzet tegen de beschikking waardoor de verdachte naar de correctionele rechtbank wordt verwezen niet ontvankelijk.

NOOT—Ook het Hof van Beroep te Luik heeft aanvaard dat hoger beroep tegen een beschikking betreffende een verzoek tot inobservatiestelling ontvankelijk is, zelfs indien er ondertussen een beschikking van verwijzing is gegeven (K.I. Luik, 17 oktober 1963, *R.D.P.*, 1963-64, 276).

HOF VAN BEROEP TE GENT

6e KAMER — 15 SEPTEMBER 1975

Voorzitter : de h. Viaene

Raadsheren : de hh. Nuytinck en Mosselman (rapporteur)

Advocaat-generaal : de h. Ely

Advocaat : mr. Bossuyt

Lijfswang—Bij door strafrechter uitgesproken civielrechtelijke veroordeling.

De lijfswang tot invordering van een door een strafrecht aan de burgerlijke partij toegekende schadevergoeding heeft nog steeds een wettelijk bestaan.

Gemeentekrediet van België t/ Dumon

Nadat op strafrechtelijk gebied werd beslist en verweerder veroordeeld wegens oplichting en uitgifte van cheques zonder voorafgaand toereikend en beschikbaar fonds, te Brugge, Blankenberge, Oostende of bij samenhang elders in het Rijk tussen 25 juli 1973 en 13 augustus 1973, werd hij civielrechtelijk veroordeeld om te betalen aan eiseres de som van 12.000 fr. provisioneel, met de gerechtelijke interesten en de kosten ; het overige werd afgewezen als ongegrond, bij vonnis van de Rechtbank van Eerste Aanleg te Brugge, correctionele kamer met één rechter van 6 december 1974, waartegen op 13 december 1974 hoger beroep werd ingesteld door de eiseres enkel op burgerlijk gebied.

Overwegende dat het hoger beroep tijdig en regelmatig werd ingesteld ;

Overwegende dat de verweerder ter terechtzitting niet is verschenen ;

Overwegende dat de gevorderde provisie van 12.000 fr. dient toegekend, daar vaststaat dat de schade door de eiseres geleden ingevolge de misdrijven door de verweerder gepleegd en waarvoor deze laatste veroordeeld werd door het bestreden vonnis, dat op strafrechtelijk gebied kracht van gewijsde heeft verkregen, veel hoger ligt dan het gevorderde voorschot ;

Overwegende dat de eiser ook vordert dat de duur van de lijfswang strekkend tot invordering zijner schadevergoeding op één maand wordt bepaald ;

Overwegende dat de lijfswang tot invordering van een dergelijke schadevergoeding, toegekend door een strafrecht, nog steeds een wettelijk bestaan heeft, aangezien de artt. 46 tot 48 Sw. en de Wetten van 21 maart 1859 en 27 juli 1871 tot regeling van deze instelling niet afgeschaft werden ;

Overwegende immers dat art. 21 van de wet van 1859 en de wet van 1871, door art. 13, 1°, opgenomen onder de opheffingsbepalingen van art. 2 van de Wet van 10

oktober 1967, alleen opgeheven werden in de mate waarin zij het Wetboek van Burgerlijke Rechtspleging hadden gewijzigd, wat niet het geval is met de bepalingen van die wetten betreffende de lijfswang ;

Overwegende weliswaar dat de artt. 780 tot 805 van het oude Wetboek van Burgerlijke Rechtspleging betreffende de procedure van de lijfswang en waarnaar art. 7 van gemelde wet van 1871 verwijst, samen met al de andere bepalingen van eerstgemeld wetboek op enkele na, afgeschaft werden door het reeds vermelde art. 13, 1° van de opheffingsbepalingen van de Wet van 10 oktober 1967 ;

Overwegende echter dat dit niet belet dat de lijfswang, afgezien van de mogelijkheden tot uitvoering ervan, blijft bestaan zoals hierboven is uiteengezet en dat de rechter derhalve verplicht is de duur ervan te bepalen indien de voorwaarden daartoe zoals in casu vervuld zijn ;

Overwegende tenslotte dat de Koninklijke Commissaris voor de gerechtelijke hervorming in zijn verslag aanbeval af te zien van de lijfswang in burgerlijke zaken en die verouderde instelling door de bestraffing van het bedrieglijk onvermogen te vervangen (*Verslag*, uitg. B.S. 1964, blz. 555) ; dat ook in het wetsontwerp aan gemeld verslag gehecht voorgesteld werd de Wet van 21 maart 1859 op te heffen (art. 107, 25°, van de aanvullende bepalingen van die wet betreffende de rechtspleging) ;

Overwegende echter dat ingevolge de verdere parlementaire werkzaamheden van deze opheffing werd afgezien (zie studie J. Laenens onder Rb. Brussel, 11 januari 1974, *J.T.*, 1974, 732) ;

Op die gronden,

Het Hof,

rechtdoende bij verstek tegenover de verweerder, op tegenspraak voor eiseres, (...)

Verklaart het hoger beroep ontvankelijk, erover beslissend : bevestigt de bestreden beschikkingen van het aangevochten vonnis behalve die waardoor de vordering van de burgerlijke partij Gemeentekrediet van België strekkende tot het horen veroordelen van de verweerder tot lijfswang als ongegrond afgewezen werd ; doet deze beschikking in dit opzicht teniet en opnieuw wijzend dienaangaande, spreekt tegen de verweerder de lijfswang uit en bepaalt de duur ervan op één maand ; legt de kosten van de aanleg ten laste van de verweerder.

BURGERLIJKE RECHTBANK TE ANTWERPEN

6e KAMER — 26 JUNI 1975

Voorzitter : de h. L. Meulepas

Openbaar ministerie : mevr. B. Hänsch

Advocaten : mrs. Ph. Van Camp en L. Schuermans

Overeenkomst—Wilsovereenstemming—Territoriale bevoegdheid—Beding van bevoegdheidstoewijzing door een van de partijen.

De inlassing in een overeenkomst van een beding dat de territoriale bevoegdheid laat afhangen van de louter

eenzijdige en willekeurige beslissing van één partij, heeft ongetwijfeld een buitensporig karakter. De vraag rijst dan ook of de andere partij bij de ondertekening van de overeenkomst kennis heeft genomen of kunnen nemen van dat beding. Aangenomen moet worden dat wie landbouwer is en niet gewoon is dergelijke overeenkomsten te sluiten, de draagwijdte van het bevoegdheidsbeding zeker niet begrepen heeft. Dit beding moet derhalve als niet geschreven worden beschouwd.

P.V.B.A. Prefab-Bouw Zagers t/ Sterkens

Overwegende dat verweerder niet verschijnt noch iemand voor hem ;

Overwegende dat de vordering van eiseres de betaling beoogt van een bedrag van 1.764.613 fr. door gedaagde verschuldigd ingevolge een aannemingsovereenkomst van 7 augustus 1973 ;

Overwegende dat gedaagde zijn verweer beperkt tot de exceptie van onbevoegdheid "ratione loci" der rechtbank te Antwerpen ;

Overwegende dat de nieuwe elementen welke door eiseres ter gelegenheid van de heropening der debatten worden voorgebracht, betrekking hebben op de grond van de zaak ;

Overwegende dat de rechtbank, vóór elke verdere behandeling ten gronde, de verplichting heeft de door verweerder ingeroepen exceptie van onbevoegdheid "ratione loci" te onderzoeken ;

Overwegende dat eiseres geen toepassing vordert van artikel 639, lid 1, van het Gerechtelijk Wetboek, zodat de rechtbank bij toepassing van lid 3 van genoemd artikel uitspraak moet doen omtrent het opgeworpen geschil van bevoegdheid ;

Overwegende dat partijen op 7 augustus 1973 een verkoopcontract ondertekenden waarvan de algemene verkoopvoorwaarden, in gedrukte tekst op de keerzijde vermeld, in fine bedingen dat "alle geschillen die tussen de contracterende partijen zouden kunnen rijzen zullen uitsluitend door de door de Firma Zagers aangeduide rechtbanken beslecht worden" ;

Dat de facturen, welke eiseres achteraf aan gedaagde liet geworden, op de keerzijde vermelden dat "voor alle betwistingen, kunnende spruiten uit huidige factuur of de voorafgaande overeenkomst tussen partijen, (...) zijn alleen de rechtbanken van Antwerpen bevoegd" ;

Overwegende dat artikel 1134 van het Burgerlijk Wetboek voorzeker bepaalt dat alle overeenkomsten die wettig zijn aangegaan degenen die ze hebben aangegaan tot wet strekken, doch dat hetzelfde artikel aan de partijen de verplichting oplegt deze overeenkomsten te goeder trouw uit te voeren ;

Overwegende dat de inlassing in een overeenkomst van een beding dat de territoriale bevoegdheid laat afhangen van de louter eenzijdige en willekeurige beslissing van één partij ongetwijfeld een buitensporig karakter heeft ;

Overwegende dat het feit dat zulk beding in zake afgedrukt staat op de keerzijde der overeenkomst, de vraag kan doen rijzen of gedaagde bij de ondertekening wel kennis heeft genomen of kunnen nemen van dit beding ;

Overwegende dat in ieder geval dient aangenomen te

worden dat gedaagde, welke landbouwer en voorzeker niet gewoon is dergelijke overeenkomsten af te sluiten, de draagwijdte van het onderhavige beding zeker niet begrepen heeft ;

Overwegende dat het feit dat gedaagde de achteraf opgestelde facturen, waarvan op de keerzijde de aanduiding der "rechtbanken van Antwerpen" als de bevoegde rechtsmacht gebeurde, zonder protest in ontvangst nam, geenszins inhoudt dat hij dit beding aanvaard heeft ;

Dat immers, behoudens in geregelde betrekkingen tussen kooplieden, het moeilijk aan te nemen is dat het ontvangen van een factuur waarop geen protest volgt, impliceert dat de bedingen inzake bevoegdheid, die er onopvallend op gedrukt zijn, worden aanvaard (Fettweis, *Handboek van Gerechdelijk Recht*, deel II, *Bevoegdheid*, p. 291, nr. 533) ;

Overwegende dat de in zake betwiste bedingen van bevoegdheid derhalve als niet geschreven dienen beschouwd te worden ;

Overwegende dat gedaagde als enig bevoegde rechtbank *ratione loci*, de Rechtbank van Eerste Aanleg te Turnhout aanwijst, zodat de zaak, bij toepassing van artikel 600, lid 1, van het Gerechdelijk Wetboek, dient verwezen te worden naar de voornoemde rechtbank ;

Om die redenen,

De rechtbank,

Gehoord de heer M. Boute, substituut-procureur des Konings, in zijn mondeling advies, gegeven ter openbare zitting van 17 juni 1975 ;

Rechtdoende bij verstek, Verklaart zich onbevoegd *ratione loci* om van de zaak kennis te nemen ; Verwijst de zaak naar de Rechtbank van Eerste Aanleg te Turnhout, bij toepassing van artikel 660, alinea I, van het Gerechdelijk Wetboek) ; Houdt de kosten aan.

NOOT—Bevoegdheidsbedingen op de helling ?

1. Vorenstaand vonnis is een treffend voorbeeld van de malaise die thans inzake bevoegdheidsbedingen bestaat. Zoals ten aanzien van boetebedingen gaat men ernstig betwijfelen of de schuldenaar wél tot dit beding zijn toestemming heeft gegeven, minstens of zijn wilsuiking niet is aangetast (zie E. WYMEERSCH, noot sub Biljartarrest Cass., 17 april 1970, in *Compendium van Rechtspraak*, Bibliotheek van gerechdelijk recht, deel II, nr. 3).

2. *In casu* werd tussen de gedingvoerende partijen een verkoopovereenkomst gesloten. Op de keerzijde van het contract dat door beiden ondertekend werd, staan de algemene verkoopvoorwaarden vermeld. *In fine* is bedongen : "Alle geschillen die tussen de contracterende partijen zouden kunnen rijzen, zullen uitsluitend door de door de firma Zagers aangeduide rechtbanken beslecht worden". Op de keerzijde van de facturen die de verkoper nadien aan de koper deed geworden, staan de rechtbanken van Antwerpen vermeld als de bevoegde rechtscolleges om van de gebeurlijke geschillen tussen de partijen kennis te nemen.

3. Vaststaat dat de partijen een bevoegdheidsbeding in de verkoopovereenkomst mochten inlassen. De geschillen die hieruit konden voortspuiten, vallen immers geenszins onder de exclusieve territoriale bevoegdheden van een welbepaald rechtscollege. Noch de bepalingen van dwingend recht inzake territoriale bevoegdheid (artt. 627-629 Ger. W.), noch die van openbare orde (artt. 631-633 Ger. W.), zijn ter zake van toepassing. Hieruit volgt dat het bevoegdheidsbeding in kwes-

tie slechts dient te worden onderzocht in het licht van de specifieke regeling eigen aan de algemene (verkoops)voorwaarden.

4. Dan moeten twee essentiële geldigheidsvoorwaarden nagegaan worden. Een bevoegdheidsbeding veronderstelt een wilsovereenstemming, wat inhoudt dat de toetredende partij op de eerste plaats kennis moet hebben van het bevoegdheidsbeding en dat ze vervolgens deze uitdrukkelijk hetzij stilzwijgend aanvaard moet hebben (vgl. Cass., 11 december 1970, R.W., 1970-71, 1129).

Terwijl meestal eerst de aanvaarding onderzocht wordt, is de rechter in onderhavig geval terecht op de eerste plaats bij de kennisneming blijven stilstaan. Het voorafgaand onderzoek van de kennisneming is begrijpelijk : men kan slechts aanvaarden, wat men kent. Dit standpunt lijkt des te logischer ten aanzien van handelaars van wie het stilzwijgen vermoed wordt als aanvaarding te gelden.

5. De formele voorwaarden inzake kennisneming waren voorzeker vervuld : uitdrukkelijk en duidelijk leesbaar in de taal van de koper werd in het contract zelf verwezen naar de algemene voorwaarden op de keerzijde, waarin het bevoegdheidsbeding opgenomen was.

De rechter heeft zich echter niet beperkt tot een louter formeel onderzoek van de gebeurlijke kennisneming van het bevoegdheidsbeding.

Hij heeft namelijk gepoogd de gemeenschappelijke wil van de partijen te achterhalen (art. 1156 B.W.). Blijkbaar was hij van oordeel dat niemand aan zijn natuurlijke rechter mag worden onttrokken, tenzij door een *ondubbelzinnige* overeenkomst nopens de territoriale bevoegdheid (zie Vred. Antwerpen, 11 januari 1958, R.W., 1958-59, 1131).

Bij dit onderzoek stuitte hij begrijpelijkerwijze op het buitensporig karakter van de louter eenzijdige en willekeurige beslissing van één der partijen. De rechter kan echter een dergelijk beding niet wijzigen, aangezien het contract met al zijn bedingen als wet geldt tussen de contracterende partijen (vgl. Cass., 16 maart 1972, R.W., 1971-72, 1879). Zelfs wanneer het bevoegdheidsbeding slechts opgesteld is ten behoeve van één der partijen, heeft deze m.i. niet het recht hiervan af te wijken (zie nochtans art. 17, lid 3, E.E.G.-Verdrag betreffende de rechterlijke bevoegdheid en de tenuitvoerlegging van beslissingen in burgerlijke en handelszaken en andersluidende rechtspraak o.m. Hof Brussel, 30 januari 1967, *Pas.*, 1967, II, 205 ; Hof Gent, 23 november 1964, *R.H. Antw.*, 1965, 1958).

De rechter heeft echter wél onderzocht in hoeverre de koper het beding begrepen heeft : naar zijn oordeel is de loutere kennisneming niet voldoende. Men moet kunnen aantonen dat de toetredende draagwijdte van het bevoegdheidsbeding begrepen heeft. De bewijslast berust dan bij de verkoper. *In casu* stelde de rechter vast dat men moeilijk kan aannemen dat de koper als landbouwer die niet gewoon is dergelijke overeenkomsten te sluiten en slechts een burgerlijke activiteit uitoefent (A. FETTWEIS, *Handboek Gerechdelijk recht*, deel II, *Bevoegdheid*, p. 163, voethoot 16), de draagwijdte en de betekenis van het bevoegdheidsbeding begrepen heeft. Hij beschouwt het contract en meer bepaald de daarop vermelde algemene bedingen als een toetredingscontract, waarbij de opsteller ervan gespeculeerd heeft op een misbruik gemaakt heeft van het feit dat zijn wederpartij deze voorwaarden toch niet leest, minstens de draagwijdte ervan niet begrijpt. De rechter heeft niet onderzocht in hoeverre er in onderhavig geval sprake kan zijn van een gekwalificeerde benadeling. Wél kan men stellen dat hij zich integendeel een *marginaal toetsingsrecht* heeft toegeëigend. Steunend op het beginsel van de goede trouw (art. 1134, lid 3, B.W.) heeft de rechter aan de opsteller van het toetredingscontract het recht ontzegd zich te beroepen op het kwesieuze bevoegdheidsbeding (zie R. KRUTHOF, H. MOONS en C. PAULUS, "Overzicht van rechtspraak (1965-1973), Verbintenissen", T.P.R., 1975, p. 488, nr. 7, en p. 508, nr. 70 ; Cass., 9 november 1972, *Arr. Cass.*, 1973, 238). De contractvrijheid wordt als een fictie beschouwd. Een dergelijk standpunt wordt echter niet algemeen aanvaard. Zo ook kan men betwisten dat *in casu* hetzij art. 1162 B.W., hetzij art. 1602 B.W. van toepassing kunnen zijn om het contract uit te leggen ten voordele van de toetredende partij (KRUTHOF, e.a., *a.w.*, p. 501, nr. 65).

6. Hier ligt dan ook het belang van het besproken vonnis. Men kan derhalve stellen dat het in een breder kader gesitueerd moet worden. Overduidelijk wordt immers het bevoegdheidsbeding als zodanig op de helling geplaatst. Men gaat de niet-handelaars niet alleen bescherming verlenen inzake het bewijs van de aanvaarding van de algemene voorwaarden door een uitdrukkelijke aanvaarding als voorwaarde te stellen, maar tevens inzake dat van de kennisneming, aangezien aangetoond moet worden dat de toetredende draagwijdte van het beding begrepen heeft.

Het spreekt vanzelf dat de verkoper, op wie de bewijslast rust, moeilijk zal kunnen aantonen dat de koper niet alleen het bevoegdheidsbeding kende, maar tevens de draagwijdte ervan voldoende begrepen heeft.

Hier speelt het onderscheid tussen handelaars en niet-handelaars eveneens een belangrijke rol, daar handelsverbintenissen door alle middelen rechtens bewezen kunnen worden en dus ook door vermoedens.

7. Zonder enige twijfel bieden bevoegdheidsbedingen talrijke voordelen aan wie ze oplegt aan medecontractanten. Aldus kunnen de geschillen gebracht worden voor een rechter die men zelf gekozen heeft, van wie men de rechtspraak kent en die meestal reeds kennis heeft van de algemene verkoopvoorwaarden van de aanleggende partij dank zij voordien behandelde dossiers. Bevoegdheidsbedingen bieden tevens financiële voordelen zoals abonnementscontracten met de advocaat, geen reiskosten en standaardformulieren met de cliënt.

Meestal echter verschijnt de verwerende partij niet ter zitting. Gewoonlijk is het gevorderde bedrag slechts miniem en loont de verplaatsing niet de moeite, daar de reiskosten, het arbeidsverlet en in voorkomend geval, het honorarium van een advocaat te hoog zijn en het bedrag van de vordering zelf overtreffen kunnen.

Tevens mag men niet uit het oog verliezen dat bevoegdheidsbedingen aanleiding kunnen geven tot een overbelasting van bepaalde rechtscolleges. Zo kan een vrederechter van een kanton waarin talrijke firma's hun zetel hebben, wegens de in de algemene voorwaarden ingelaste bevoegdheidsbedingen tamelijk veel geschillen te beslechten hebben.

8. Ontegensprekelijk doet een bevoegdheidsbeding afbreuk aan een van de meest fundamentele rechten van verdediging: het recht van de verweerder te verschijnen voor zijn natuurlijke rechter.

Met het oog op de bescherming van de rechten van verdediging die aan de grondslag moeten liggen van elk burgerlijk geding, is de tussenkomst van de wetgever inzake bevoegdheidsbedingen ten zeerste gewenst (J. LAENENS, "Bevoegdheidsbedingen in toetredings- en standaardkontrakten", in *Actori incumbit Probatio*, 1975, p. 119 en volg.).

Hierbij moet de voorkeur gaan naar de toepassing van het adagium: *actor sequitur forum rei*. Zolang de eiser de juistheid van zijn standpunt niet heeft aangetoond, moet hij zo weinig mogelijk last berokkenen aan de verwerende partij en haar dan dagvaarden voor de rechter van haar woonplaats om haar tijdverlies en onkosten te besparen. Het is immers de eiser die een wijziging in de bestaande toestand wenst en hij moet zich de moeite getroosten om de rechter van de verweerder op te zoeken.

Aldus kan de *lege ferenda* voorgesteld worden dat de territoriale bevoegdheid voor geschillen die tot de materiële bevoegdheid van de vrederechter behoren, van *dwingend recht* verklaard wordt, zodat bevoegdheidsbedingen in contracten die aanleiding kunnen geven tot dergelijke geschillen, uitgesloten zijn. Art. 98a Rv., waardoor in Nederland de territoriale bevoegdheid van de kantonrechter van dwingende aard werd, ligt aan dit voorstel ten grondslag (W. HUGENHOLTZ, *Hoofdpijnen van het Nederlands burgerlijk procesrecht*, 1967, p. 23, nr. 14). Wanneer het daarentegen gaat om belangrijke geldsommen, dan zal de verweerder vlugger geneigd zijn kosten op te lopen door zich te verplaatsen en/of een advocaat aan te spreken. Een bevoegdheidsbeding is dan geldig wanneer het in een *uitdrukkelijke en schriftelijke overeenkomst*, uitsluitend nopens de territoriale bevoegdheid, door de betrokken partijen vastgelegd wordt. De clausule mag slechts uitwerking krijgen wanneer zij het voorwerp uitmaakt van een overeenkomst nopens de territoriale bevoegdheid, wat een wilsovereenstemming tussen partijen veronderstelt.

Een bevoegdheidsbeding inlassen in algemene voorwaarden is dan niet meer mogelijk. Een dergelijke regeling geldt reeds tegenover verweerders met woonplaats in een ander lid-staat van de E.E.G. bij toepassing van art. 17 van het Verdrag tussen de lid-staten van de E.E.G. betreffende de rechterlijke bevoegdheid en de tenuitvoerlegging van beslissingen in burgerlijke en handelszaken. Het bevoegdheidsbeding moet duidelijk omschreven worden, opdat de medecontractant de draagwijdte ervan voldoende zou begrijpen en het dan met kennis van zaken zou kunnen onderschrijven.

9. Een dergelijk voorstel zal begrijpelijkerwijze slechts met matig enthousiasme onthaald worden door de balie en de bedrijfsjuristen.

Een drastische beperking van het aantal bevoegdheidsbedingen zal niettemin moeten opgevangen worden in de schoot van de balie. Een reorganisatie en een meer efficiënte uitbouw en werking van de advocatenkantoren, waarbij het individualisme voor een doorgedreven onderlinge samenwerking moet wijken, zijn gewenst. Het reeds bestaande systeem van vervangingsdiensten en correspondenten bij andere balies moet verder worden uitgebouwd. In dit verband kan verwezen worden naar art. 5, lid 2, van de Franse Wet van 31 december 1971: de advocaten kunnen hun cliënt slechts *vertegenwoordigen* voor de rechtscolleges waaraan de balie waarbij zij aangesloten zijn, gehecht is. Deze territoriale beperking geldt echter niet inzake bijstand van de cliënten en het recht te pleiten (zie desbetreffend E. BLANC, *La nouvelle profession d'avocat*, Parijs, pp. 43 en 47; J. VINCENT, *Précis de procédure civile*, Parijs, 1973, pp. 223). Tevens moet de toepassing van art. 729 Ger. W. (schriftelijke verschijning) en art. 755 Ger. W. (schriftelijke behandeling) aangemoedigd worden. Deze procedures zijn echter slechts mogelijk, indien beide partijen bij advocaat vertegenwoordigd zijn.

10. Een geschil kan echter niet alleen door een bevoegdheidsbeding *sensu stricto* onttrokken worden aan de natuurlijke rechter van de verweerder. Een voorstel inzake bevoegdheidsbedingen kan slechts zin hebben, indien de *haalbaarheid van de schulden* eveneens als algemeen beginsel vooropgesteld wordt. Contractuele afwijkingen van dit algemeen beginsel kunnen immers beschouwd worden als bevoegdheidsbedingen *sensu lato*. Thans stelt men immers vast dat de haalbaarheid van de schulden enkel geldt wanneer in de overeenkomst geen plaats van betaling aangewezen is. Daarbij komt nog dat, indien bij het aangaan van een koopverkoopovereenkomst niets daaromtrent is bedongen, de koper moet betalen op de plaats van de levering (art. 1651 B.W.), die behoudens andersluidend beding moet geschieden op de plaats waar het verkochte goed zich bevond ten tijde van de verkoop (art. 1609 B.W.; vergelijk inzake bewaargeving: artt. 1942 en 1943 B.W.). Aldus kan met toepassing van art. 624, tweede lid, Ger. W., waarin als territoriaal bevoegde rechter aangewezen wordt de rechter van de plaats waar de verbintenissen, waarover het geschil loopt, of een ervan, zijn ontstaan of waar zij worden, zijn of moeten *uitgevoerd* worden, door het inlassen van een beding nopens de plaats van betaling het geschil weerom onttrokken worden aan de bevoegdheid van de rechter van de woonplaats van de schuldenaar.

Jean Laenens
assistent U.I.A.

RECHTBANK VAN KOOPHANDEL TE DENDERMONDE AFDELING AALST

KORT GEDING — 7 AUGUSTUS 1975

Voorzitter: de h. J.M. de Bruyn

Advocaten: mrs. M. Gheeraerts en F. Steghers

1. Handelaar en daden van koophandel—Accountant—2. Handelspraktijken—Oneerlijke mededinging—

Uit dienst getreden werknemer oefent dezelfde activiteit als vroegere werkgever uit—Art. 55 Handelspraktijkenwet—Werkingsfeer.

1. Als handelaar moet worden aangemerkt degene die zich voor eigen rekening als boekhouder-accountant vestigt om de boekhouding en de fiscale en sociale dossiers van derden te verzorgen.

2. De werknemer die, na om gezondheidsredenen de dienst van zijn werkgever te hebben verlaten, voor eigen rekening als zelfstandige dezelfde bedrijfsactiviteit als zijn vroegere werkgever uitoefent en de hem door zijn vroeger werk bekende cliënteel bewerkt, maakt zich in principe niet schuldig aan een daad van oneerlijke mededinging in de zin van art. 54 Handelspraktijkenwet, in zover hij geen gebruik maakt van een arglistig middel dat die cliënteel kan misleiden, of van een manoeuvre dat het bedrijf van zijn gewezen werkgever kan verknoeien. Dat hij zoiets zou doen, lijkt vrijwel uitgesloten, als men rekening houdt met het feit dat de cliënteel van zijn uitdiensttreding op de hoogte werd gebracht.

De voorzitter van de rechtbank van koophandel, rechtdoende zoals in kort geding, bij toepassing van art. 55 Handelspraktijkenwet, komt het niet toe kennis te nemen van een geschil in het vlak van de contractuele of quasi-contractuele aansprakelijkheid.

Coöp. V. T.I.P. t/ Herreman

Overwegende dat de eis, ingeleid bij geregistreerd exploitatie van gerechtsdeurwaarder J. De Vos te Aalst, gedagtekend 9 mei 1975, strekt om de verweerder onmiddellijk de staking te horen bevelen van het systematisch opzoeken van de leden van de vereniging zonder winstoogmerk "T.I.P." en het waarnemen van hun boekhouding en hun fiscale en sociale dossiers en de verweerder te horen veroordelen in de kosten van het geding;

Overwegende dat aan de hand van de voorgelegde stukken, de conclusies en de uitleg van de partijen ter zitting de feiten die aan de vordering ten grondslag liggen als volgt samengevat kunnen worden: de verweerder is in het jaar 1961 als bediende in dienst getreden van de coöperatieve vennootschap "T.I.P." met als activiteit het bijhouden van de boekhouding en de sociale en fiscale dossiers van de leden van de vereniging zonder winstoogmerk "T.I.P.". Ten gevolge van een zenuwinzinking en herhaalde overspanningstoestand liet hij in oktober 1974 — dus na ca. 14 jaar dienst — aan de eiseres weten dat hij verplicht was het werk stop te zetten ten einde een lichter werk zonder verplaatsingen aan te vangen. De eiseres heeft hiermede ingestemd en door toedoen van de verweerder en op briefpapier van en met akkoord van "T.I.P." werden de ongeveer 115 leden van de v.z.w. "T.I.P." op de hoogte gebracht van zijn uitdiensttreding. Na een vruchteloze aanpassingsproef in de fabriek "Gates" te Erembodegem waar hij eveneens om gezondheidsredenen het werk moest stopzetten, heeft de verweerder zich voor eigen rekening gevestigd als boekhouder-accountant, wat het hem mogelijk maakte zijn werk meer aan te passen aan zijn fysieke mogelijkheden. Bij deze gelegenheid heeft hij de cliënteel van de eiseres bewerkt, die hij door zijn vroegere functie kende en een vijftiental klanten, meestal uit de streek

die het dichtst bij de woning van de verweerder gelegen is, werden bereid gevonden hem hun dossiers over te maken en toe te vertrouwen;

Overwegende dat eiseressen hun vordering baseren op art. 54 van de Wet van 14 juli 1971, hetwelk verbiedt "elke met de eerlijke handelspraktijken strijdige daad waarbij een handelaar of ambachtsman de beroepsbelangen van één of meerdere handelaars of ambachtslui schaadt of tracht te schaden";

Overwegende dat de verweerder in hoofddorde de onontvankelijkheid van de vordering en in ondergeschikte orde de ongegrondheid ervan aanvoert;

De ontvankelijkheid

Overwegende dat de verweerder zijn hoedanigheid van handelaar betwist zodat hij buiten het toepassingsgebied valt van art. 54 van de voornoemde wet;

Overwegende dat dit middel geen grond raakt; dat inderdaad de verweerder beantwoordt aan de voorwaarden van de artt. 1 en 2 van het Wetboek van Koophandel; dat als daad van koophandel inderdaad door de wet aangemerkt wordt "elke onderneming van agent-schappen, zakenkantoren";

dat trouwens de bijlage tot het K.B. van 31 augustus 1964 houdend de lijst van de in het handelsregister te vermelden *handelsbedrijvigheden* onder de rubriek § 10 — Diensten, 1° Diensten aan bedrijven uitdrukkelijk vermeldt "Boekhoudbureau (met inbegrip van het accountantsonderzoek)" en "Studie-, organisatie- en raadgevend bureau inzake financiële, handels-, fiscale of sociale aan-gelegenheden", wat onbetwistbaar de activiteit van de verweerder uitmaakt;

De grond van de zaak

Overwegende dat, zeer concreet gesteld, de te beantwoorden vraag deze is: maakt de bediende die wegens gezondheidsredenen aan zijn werkgever zijn opzegging doet geworden en derhalve uit dienst treedt zich schuldig aan een daad van oneerlijke mededinging in de zin van art. 54 der Wet van 14 juli 1971 wanneer hij zich voor eigen rekening als zelfstandige gaat vestigen in dezelfde bedrijfsactiviteit als die van zijn werkgever en dezelfde cliënteel bewerkt die hij door zijn vroegere functie kent?

Overwegende dat wij menen in principe deze vraag ontkennend te moeten beantwoorden voor zover nochtans door de gewezen werknemer geen enkel arglistig middel wordt gebruikt van aard om de cliënteel te misleiden of een manoeuvre van aard het bedrijf van zijn gewezen werknemer te verknoeien (zie o.m. A. De Caluwé, Delcorde en Leurquin, *Les pratiques du commerce*, I, nr. 670 in fine, blz. 737 en vlg.; Kh. Antwerpen, 12 augustus 1938, R.W., 1938-39, 629); dat zulks ter zake niet bewezen voorkomt en trouwens vrijwel uitgesloten is wanneer men rekening houdt met het feit dat geheel de cliënteel van zijn uitdiensttreding verwittigd werd, zodat nopens zijn hoedanigheid alle twijfel bij deze cliënteel uitgesloten was;

Overwegende dat het de voorzitter van de rechtbank van koophandel rechtdoende zoals in kort geding, bij toepassing van art. 55 der Wet van 14 juli 1971, niet toekomt kennis te nemen van een geschil dat zich zou si-

tueren op het vlak van de contractuele of quasi-contractuele aansprakelijkheid (zie Van Rijn, *Modifications législatives récentes en matière de concurrence et de pratiques commerciales*, p. 22, D);
(...)

VREDEGERECHT TE BRASSCHAAT

29 OKTOBER 1975

Rechter : de h. A. De Bièvre

Advocaten : mrs. M. Kauwenberghs en P. Ickx

Huur—Clausule in het huurcontract betreffende de staat van het gehuurde goed bij het ingaan van de huur—Art. 1731 B.W.

In een huurcontract van 1974 komt de volgende clausule voor : "Overeenkomstig art. 1730 en met het oog op art. 1731 B.W. verklaren partijen het gehuurde goed bezocht te hebben en het volledig in goede staat te hebben bevonden, met uitzondering van hetgeen hierna volgt : geen opmerkingen".

De wetgever heeft gewild dat zulke clausules, indien ze niet de werkelijke toestand weergeven, gedurende een maand na de ingebruikneming (of acht dagen voor zeer korte huren) kunnen worden rechtgezet op verzoek van de partij die daar belang bij heeft.

Indien dit niet gebeurd is, mag elke partij nog bij het einde van de huur door alle middelen rechtens bewijzen in welke toestand het goed zich werkelijk bevond bij de aanvang van de huur.

Luyckx t/ Tack

Feiten

Aanleggers hadden in huur van verweerster een appartement gelegen De Aard, 13, te Brasschaat, 2e verdieping, tegen de maandelijks huurprijs van 6.000 fr. per maand, geïndexeerd en zulks van 1 augustus 1974 tot 31 juli 1975. Tevens werd een borg gestort van 6.000 fr. Verweerster bedong verder wat volgt : "Overeenkomstig art. 1730 en met het oog op art. 1731 B.W. verklaren partijen het gehuurde goed bezocht te hebben en het volledig in goede staat te hebben bevonden. . . , met uitzondering van hetgeen hierna volgt : geen opmerkingen".

Op 18 juli 1975 kwamen partijen samen om de eventuele huurschade te bepalen, aanleggers bijgestaan door gerechtsdeurwaarder Mertens, verweerster door landmeter-expert Van Landeghem, doch ze konden tot geen akkoord komen.

Bij brief van 18 juli 1975 stelde verweerster voor zich te vergenoegen, voor slot van rekening, met het inhouden van de borg van 6.000 fr.

Aanleggers waren en zijn het daar niet mede eens omdat, volgens hen, de enkele kleine beschadigingen reeds bestonden vóór hun intrede.

Verweerster roept daartegen bovenvermelde clausule in, verklarende dat het gehuurde bij de aanvang in goede staat verkeerde, waarop aanleggers antwoorden : 1) dat die clausule slechts een stijlclausule is en niet beschouwd kan worden als de "plaatsbeschrijving" bedoeld door

art. 1, lid 1, van de Wet van 7 november 1973 tot wijziging van art. 1731 van het Burgerlijk Wetboek, zodat de huurder geacht moet worden het goed te hebben verlaten in dezelfde staat als die waarin het bij zijn intrede verkeerde ; 2) dat, voor het geval zulks niet wordt aanvaard, zij aanbieden te bewijzen, met alle middelen rechtens, getuigen inbegrepen, dat de huurschade, waarvan thans vergoeding wordt gevorderd, reeds bestond op de dag waarop zij het gehuurde betrokken.

Aanleggers beweren verder dat verweerster dezelfde huurschade reeds bij drie vorige huurders in rekening bracht en om die reden de borgen inhield, doch de schade zelf nooit herstelde. Aanleggers brengen als gedeeltelijk bewijs hunner bewering een brief voor, op 4 april 1974 door de toenmalige raadsman van verweerster gericht aan de vorige huurster, waarbij in grote lijnen dezelfde schade wordt in rekening gebracht als die welke thans in rekening wordt gebracht ten laste van aanleggers.

Verweerster reageert niet op deze beweringen.

In rechte

Overwegende dat een clausule waarbij vastgesteld wordt dat partijen een verhuurd goed bezocht en volledig in goede staat hebben bevonden, ook thans nog dezelfde waarde heeft als vóór de wijziging van art. 1731 van het Burgerlijk Wetboek (*Parl. Besch., Kamer*, 1970-71, nr. 843/2).

Dat de wetgever enkel gewild heeft dat zulke clausules, evenals het vermoeden van het vroegere art. 1731, indien zij niet de werkelijke toestand weergeven, gedurende één maand na de ingebruikneming of acht dagen voor zeer korte huren, kunnen worden rechtgezet op verzoek van die partij die daar belang bij heeft (*Parl. Besch., Senaat*, 1972-73, nr. 42, en *Parl. Hand., Senaat*, 400, zitting 8 februari 1973) ;

Dat b.v. een eigenaar, die een zich in perfecte staat bevindend onroerend goed mondeling verhuurde, of in een geschreven huurceel had nagelaten zulks te vermelden, zijn huurder kan dwingen de perfecte toestand op tegenspraak te doen vaststellen ook nog na de intrede van de huurder ;

Dat anderzijds een huurder die in een geschreven huurceel erkende het goed in volmaakte staat te hebben ontvangen (*quod plerumque fit*), ook nog over een maand (of acht dagen) na zijn ingebruikneming beschikt om de ware toestand op tegenspraak te doen beschrijven ;

Dat, indien zulks niet gebeurde, bij het einde der huur elke partij nog met alle middelen rechtens mag bewijzen in welke toestand het goed zich werkelijk bevond bij de aanvang der huur, doch zulke bewijsvoering gewoonlijk moeilijk zo niet onmogelijk is ;

Overwegende dat in casu dus moet worden aangenomen dat, zoals in de beweerde "stijlclausule" vermeld, het goed zich bij het begin der huur in volmaakte goede staat bevond, doch de huurders thans nog het tegenbewijs daarvan mogen leveren ;

Dat er een sterk vermoeden bestaat dat de desbetreffende beweringen van aanleggers met de waarheid stroken : 1) gezien de brief van de voormalige raadsman van verweerster op 4 april 1974 gericht aan de alsdan uittredende vorige huurder, waarin ongeveer dezelfde

huurschade werd gevorderd als thans ; 2) daar verweerster de precieze beweringen van aanleggers, als zou verweerster thans voor de vierde maal pogen dezelfde huurschade door vier opeenvolgende huurders te doen betalen, niet eens tegenspreekt ;

Om die redenen,

en alvorens verder ten gronde te oordelen ;

Bevelen de heropening der debatten (...) met opdracht aan verweerster klaar en duidelijk stelling te nemen aangaande de precieze beweringen van aanleggers, o.a. te zeggen en eventueel te bewijzen dat zij de beschadigingen waarvan sprake in de brief van haar toenmalige raadsman van 4 april 1974 tussen deze datum en 31 juli 1974 heeft doen uitvoeren ; houden de beslissing nopens de kosten aan.

NOOT—Zie over het nieuwe art. 1731 B.W. : C. PAULUS en M. BAETEMAN, "Zal het nieuwe art. 1731 B.W. de gestelde verwachtingen inlossen ?", R.W., 1974-75, 65 ; J. VANKERCKHOVE, "Le nouvel article 1731 du Code civil", J.T., 1974, 93 ; M. DONNAY, "Bail - Loi du 7 novembre 1973, modifiant l'article 1731 du Code civil - Observations", Rec. Gén. Enr. Not., 1974, 179 ; J. SIMONS, "Le nouvel article 1731 du Code civil relatif à l'état des lieux", R. Not. B., 1974, 179.

RECHTSPRAAK IN KORT BESTEK

Hof van Cassatie (2e Kamer), 12 juni 1975

Onrechtmatige daad—Oorzakelijk verband—Een verkeerde plaats op de rijbaan innemen—Beoordeling in feite.

Het Hof vernietigt het arrest (Jeugdr. Hof Luik, 2 december 1974) dat beslist dat eiser tot cassatie een fout in oorzakelijk verband met het ongeval heeft begaan, op grond dat het feit een plaats op de rijbaan te hebben ingenomen die verkeerd is omdat zij niet bij de wet is toegelaten, kennelijk een fout oplevert, die oorzakelijk verband impliceert tussen dit feit en het daaruit ontstane schadelijk feit, zelfs indien die fout op tijd kon worden opgemerkt en dus geen verrassing opleverde voor degene die op de openbare weg een reglementaire plaats inneemt, zelfs indien laatstgenoemde de vereiste maatregelen niet heeft genomen om een ongeval te vermijden.

"Overwegende dat, door in beginsel te beslissen, zoals het middel releveert, dat in het geval van een ongeval het feit zich te hebben geplaatst op de openbare weg op een niet toegelaten plaats, een fout in noodzakelijk verband met het ongeval oplevert, het arrest van 14 februari 1972 niet wettelijk rechtvaardigt dat er een oorzakelijk verband bestaat tussen de door eiser aldus gepleegde fout en de schade, daar het bestaan van dit verband in feite moet worden beoordeeld."

(Voorzitter : baron Legros—Raadsheer-rapporteur : de h. Legros—Advocaat-generaal : de h. Duchatelet—Advocaat : mr. Simont (In de zaak : Godart t/ Chabert).

Hof van Cassatie (1e Kamer), 13 juni 1975

Rechtspleging op eenzijdig verzoekschrift—Deskundigenonderzoek—Uitzonderlijke urgentie.

De vordering op eenzijdig verzoekschrift, waarbij eiseres tot cassatie de benoeming van een expert verzocht om bij eigenaars van graanvoorraden het fluorgehalte van het graan te onderzoeken, werd door het bestreden arrest (Hof Gent, 3 januari 1975) afgewezen, onder meer met de overweging dat "als eiseres door de uitvoering van de gevraagde maatregel enkel de publieke opinie wenst voor te lichten en te beïnvloeden, haar verzoek neerkomt op een consult betreffende de schadelijkheid van haar exploitatie ; dat zulks niet tot de bevoegdheid van de voorzitter van de rechtbank van koophandel behoort noch tot de opdracht van de rechterlijke macht". Het cassatieberoep wordt als volgt verworpen :

"Overwegende dat, na vastgesteld te hebben dat de beroepen beslissing steunt op de overweging dat er geen volstreekte noodzakelijkheid bestaat om de zaak bij verzoekschrift voor de voorzitter van de rechtbank van koophandel aanhangig te maken, daar de procedure van het kort geding even doelmatig kon worden aangewend, de gevraagde maatregel niet van dien aard is dat zijn doelmatigheid in het gedrang zou worden gebracht door een procedure in kort geding en ter zake wel degelijk een tegenpartij bestaat en bekend is, namelijk de eigenaar van de bedoelde graanvoorraad, het arrest beslist dat 'voor zover appellante bij voorraad wegens bestaande urgentie, uitspraak wenst omtrent het fluorgehalte van deze graanvoorraden, zij met even goede doelmatigheid de procedure van het kort geding kan aanwenden' ;

"Overwegende dat de rechters aldus het verzoek afwijzen omdat zij in feite, en derhalve soeverein vaststellen dat geen uitzonderlijke urgentie valt af te leiden uit de aard zelf van de gevraagde maatregel, zodat de procedure op eenzijdig verzoekschrift bij gebrek aan volstreekte noodzakelijkheid niet wettelijk verantwoord is ;

"Dat de beslissing van afwijzing door die overweging wettelijk gerechtvaardigd is en het middel, dat tegen een ten overvloede gegeven reden opkomt, bij gebrek aan belang niet ontvankelijk is."

(Voorzitter-rapporteur : de h. de Vreese—Advocaat-generaal : de h. Krings—Advocaat : mr. R. Bützler—In de zaak : N.V. Bayer Rickman).

Noot—Zie betreffende een procedure op eenzijdig verzoekschrift bij de vrederechter op grond van art. 584, 1°, Ger. W. : Cass., 20 december 1974, R.W., 1974-75, 1703.

Hof Brussel (10e Kamer), 5 juni 1975

Rechtvaardiging en verschoning—Verkeer—Inbreuk op snelheidsbeperking—Dwaling betreffende maximumsnelheid van voertuig.

Beklaagde, een Duitser, wordt vervolgd wegens inbreuk op de economische reglementering tot beperking van de snelheid der voertuigen met eigen beweegkracht.

"Overwegende dat de rijkszwacht op 22 februari 1974 door middel van radar detector te Bertem heeft vastgesteld dat beklaagde een snelheid van 107 km per uur ontwikkelde aan het stuur van een Citroën 2 PK ;

"Overwegende dat beklaagde bij zijn ondervraging door de politie van Hannover deze snelheid betwistte, daar zijn wagendocumenten, door de bevoegde ambtenaar nagezien, slechts een topsnelheid van 95 km per uur voorzien ;

"Overwegende dat beklaagde, steunende op deze gegevens, de vaste overtuiging had, dat hij de 100 km per uur niet kon bereiken ; dat zijn goede trouw, op deze technische gegevens berustend, te zijnen opzichte, een onoverkomelijke dwaling uitmaakte, die strafuitsluitend is."

Voorzitter : de h. Caron—Raadsheer : de hh. van Ackere en Lox (rapporteur)—Openbaar ministerie : de h. Dubois—Advocaat : mr. Godaert—In de zaak : Rothfuchs).

WETGEVING

Protocol betreffende de uitlegging door het Hof van Justitie van het Verdrag van 27 september 1968 betreffende de rechterlijke bevoegdheid en de tenuitvoerlegging van beslissingen in burgerlijke en handelszaken en de gemeenschappelijke verklaring

1. Op 1 september 1975 is het Protocol betreffende de uitlegging door het Hof van Justitie van het Verdrag van 27 september 1968 betreffende de rechterlijke bevoegdheid en de tenuitvoerlegging van beslissingen in burgerlijke en handelszaken en de gemeenschappelijke verklaring, opgemaakt te Luxemburg op 3 juni 1971, in werking getreden¹. Dit Protocol, door België bij Wet van 18 juli 1973 goedgekeurd, is ingevolge artikel 8 van het Protocol slechts op 1 september 1975 van kracht geworden, nadat Italië als laatste ondertekenende Staat de akte van bekrachtiging bij de Secretaris-Generaal van de Raad van de Europese Gemeenschappen op 18 juni 1975 neergelegd had².

Het belang van dit Protocol kan niet miskend worden. Het Verdrag waarop het Protocol betrekking heeft, komt immers in een groot aantal gevallen voor toepassing in aanmerking. Aangezien de nationale regels inzake bevoegdheid en tenuitvoerlegging in belangrijke mate uitgeschakeld kunnen worden, daar de door het Verdrag bepaalde regels moeten voorgaan³, kon een harmonisatie van de verschillende wetgevingen bewerkt worden. Een eerste stap naar een "internationaal procesrecht" werd gezet.

Om te vermijden dat het Verdrag van 27 september 1968 door de rechterlijke instanties van de lid-staten van de E.E.G. op verschillende manieren zou worden uitgelegd, verklaarden de regeringen van de lid-staten van de Europese Gemeenschappen zich in een gemeenschappelijke verklaring bij het Verdrag bereid de mogelijkheid te onderzoeken om bepaalde bevoegdheden toe te kennen aan het Hof van Justitie te Luxemburg en, voor zover als nodig, over een daartoe strekkende overeenkomst te onderhandelen. Men heeft een "rechterlijke samenwerking" tussen het Europees Hof en de nationale rechterlijke instanties georganiseerd om een uniforme regeling van het gemeenschapsrecht uit te bouwen⁴. Deze optie heeft geleid tot het opstellen van het thans in werking getreden Protocol.

In dit kort bestek past enkel een korte uiteenzetting over het Protocol en de vóórreikende gevolgen ervan ten aanzien van het Belgisch procesverloop, voornamelijk inzake bevoegdheid. Voor een meer uitgebreide bespreking kan verwezen worden naar de desbetreffende rechtsleer⁵.

¹ *Staatsblad*, 6 augustus 1975, p. 9604.

² De bekrachtigingsoorkonden van de andere lid-staten werden als volgt neergelegd: Duitsland op 22 januari 1973, België op 20 september 1973, Frankrijk op 23 juli 1971, Luxemburg op 8 oktober 1973 en Nederland op 2 september 1974.

³ Zie Cass., 27 mei 1971, R.W., 1971-72, 424; HAYOIT DE TERMICOURT, "Conflict tussen het verdrag en de interne wet", R.W., 1963-64, 73 e.v.; M. LAGRANGE, "Du conflit entre loi et traité en droit communautaire et en droit interne", R.*Trim.Dr.Eur.*, 1975, 44.

⁴ Zie GANSHOF VAN DER MEERSCH, "De Belgische rechter tegenover het internationaal recht en het gemeenschapsrecht", R.W., 1969-70, 193-238.

⁵ H.R. RAS, "Een nieuwe taak voor het Hof van Justitie E.G.", N.J.B., 1975, 1177; P. SCHLOSSER, "Neue Zuständigkeiten des Gerichtshofs der Europäischen Gemeinschaften", R.I.W., 1975, 534; T. CATHALA, "L'interprétation uniforme des conventions conclues entre États membres de la C.E.E. en matière de droit privé", D., 1972, 31; F. DUMON, "De rechterlijke uitlegging van de E.E.G.-verdragen betreffende

2. Een nieuwe bevoegdheid werd aan het Hof van Justitie van de Europese Gemeenschappen toegekend. Het is bevoegd om uitspraak te doen over de uitlegging van het Verdrag van 27 september 1968 en van het daaraan gehechte Protocol, alsmede van het besproken Protocol (artikel 1). Op te merken is dat aan het Hof geen bevoegdheid verleend wordt inzake regeling van rechtsgebied ter gelegenheid van positieve of negatieve bevoegdheidsgeschillen. Deze kunnen enkel opgelost worden door de bepalingen van het Protocol, indien ze het gevolg zijn van uiteenlopende interpretaties.

Men heeft de voorkeur gegeven aan een pragmatische oplossing, waarbij aan het Hof een nieuwe bevoegdheid verleend wordt, rekening houdend met de aard van het Verdrag en met het oog op de gevaren van een gebeurlijk misbruik door een van de procespartijen die de mogelijkheid van een prejudicieel geschil zou benutten als pressiemiddel tegen een tegenpartij met bescheiden financiële middelen of om het proces te rekken. Om die redenen is men afgeweken van de procedure van art. 177 E.E.G. Niettemin volgt het in het Protocol gekozen systeem grotendeels het stelsel van dit artikel.

Een belangrijk verschilpunt vindt men in de opsomming van de rechterlijke instanties die zich tot het Hof van Justitie kunnen wenden met het verzoek een uitspraak te doen over een vraagstuk van uitlegging van het Verdrag of van het Protocol. Het al dan niet verplicht karakter van het verzoek wordt in art. 3 bepaald. Vaststaat dat alleen de rechter zich tot het Hof kan wenden. De procespartijen kunnen de prejudiciële vraag niet rechtstreeks voor het Hof brengen.

Op de eerste plaats vermeldt artikel 2 van het Protocol nominatim een aantal rechtscolleges: voor België het Hof van Cassatie en de Raad van State. Wordt een vraag betreffende de interpretatie van het Verdrag of van het Protocol "opgeworpen" in een zaak aanhangig bij voormelde rechtscolleges, dan zijn deze overeenkomstig artikel 3 verplicht het Hof van Justitie te verzoeken over deze vraag uitspraak te doen. Het betreft slechts een voorwaardelijke verplichting, daar het Hof van Cassatie of de Raad van State een beslissing van het Hof van Justitie op dit punt noodzakelijk moeten achten voor het wijzen van een arrest. Een automatische verwijzing wordt aldus uitgeschakeld. De aan het Hof van Cassatie en de Raad van State toegekende beoordelingsbevoegdheid ten aanzien van de noodzakelijkheid zich tot het Hof van Justitie te wenden houdt voornamelijk

de onderlinge erkenning van vennootschappen en rechtspersonen en betreffende de rechterlijke bevoegdheid en de tenuitvoerlegging van beslissingen", S.E.W., 1972, 203; ARNOLD, "Das Protokoll über die Auslegung der E.W.G.-Gerichtsstands- und Volltreckungsübereinkommens durch den Gerichtshof in Luxemburg", N.J.W., 1972, 977; G. DROZ, *Compétence judiciaire et effets des jugements dans le Marché Commun*, B.D.I.P., 1972, p. 499 e.v., nrs. 689 e.v.; M. WESER, *Convention communautaire sur la compétence judiciaire et l'exécution des décisions*, 1975, p. 400, nrs. 363 e.v.; W.M. HAUSCHILD, "L'importance des conventions communautaires pour la création d'un droit communautaire", R.*Trim.Dr.Eur.*, 1975, p. 10, nrs. 4 e.v.; zie tevens P. JENARD, Verslag inzake het Protocol in bijlage bij de Memorie van Toelichting, *Parl. Besch., Kamer*, 1971-72, nr. 287.

verband enerzijds met de theorie van de "acte clair" en anderzijds met de bindende kracht van een reeds gegeven uitspraak van het Hof van Justitie met betrekking tot hetzelfde geschilpunt⁶.

Vervolgens kunnen de rechterlijke instanties, die recht spreken in *hoger beroep*, om een prejudiciële beslissing verzoeken. Op te merken valt enerzijds dat aan deze rechtscollages geen verplichting tot verwijzing wordt opgelegd en anderzijds dat rechtscollages die in eerste aanleg recht doen, uitgesloten zijn⁷. De bedoeling was aldus een te groot aantal verwijzingen te vermijden en dit voornamelijk in gevallen van weinig belang. Men heeft wat de belangrijkheid van de vordering betreft klaarblijkelijk het belang van de bevoegdheid verward met dat van de grond van de zaak.

In België kunnen volgende rechtbanken en hoven gebruik maken van de hun aangeboden mogelijkheid: de rechtbank van eerste aanleg en de rechtbank van koophandel wanneer zij uitspraak doen in hoger beroep ten aanzien van vonnissen in eerste aanleg door een vrederechter gewezen, het hof van beroep, het arbeidshof⁸ en het militair gerechtshof⁹.

Ten slotte kan de *rechtbank van eerste aanleg*, nochtans rechtdoende in eerste aanleg, het Hof van Justitie om een prejudiciële beslissing verzoeken, wanneer zij overeenkomstig art. 37 van het Verdrag van 27 september 1968 oordeelt over het verzet dat door de partij tegen wie de tenuitvoerlegging wordt gevraagd, werd aangetekend tegen het exequatur.

Vanzelfsprekend moet ook voor voormelde rechtscollages het nut van een prejudiciële beslissing voldoende vaststaan.

3. Wie kan nu een vraag betreffende de uitlegging van het Verdrag en/of van het Protocol "opwerpen"?

Inzake bevoegdheid kan een van de procespartijen de territoriale bevoegdheid van het in eerste aanleg aangesproken rechtscollage betwisten op grond dat een bepaling van het bevoegdheids- en executieverdrag miskend werd. Op te merken is dat noch in eerste aanleg, noch eventueel in hoger beroep, de artikelen 639 en 640 Ger.W. van toepassing kunnen zijn. De arrondissementsrechtbank is inderdaad niet bevoegd om een antwoord te geven op de vraag of een gerecht dat buiten de Belgische rechterlijke organisatie staat, voor een bepaald geschil bevoegd is. Het gaat immers niet om een geschil van bevoegdheid, aangezien ten opzichte van de Belgische rechter de vreemde rechter een andere rechtsmacht uitmaakt. Dit betekent dat de rechter bij wie de vordering aanhangig werd gemaakt, met uitsluiting van het voorzitterscollege, uitspraak moet doen over de gerezen betwisting van bevoegdheid. De verwijzing naar de arrondissementsrechtbank is dan niet toelaatbaar¹⁰. Als een verweerder op grond van het Verdrag van 27 september 1968 aanvoert dat niet de Belgische rechtbank, maar een buitenlandse die hij aanwijst, bevoegd is om van de zaak kennis te nemen, mag dit geschil geenszins voor de arrondissementsrechtbank worden

gebracht¹¹. Het voorzitterscollege moet de zaak steeds terugwijzen naar de eerste rechter.

Hierbij rijst de echter de vraag of bij het opwerpen van een dergelijke exceptie van onbevoegdheid toepassing gemaakt moet worden van art. 855 Ger.W.: in hoeverre moet de verweerder mededelen welke rechtbank naar zijn mening bevoegd is. Algemeen wordt aanvaard dat de bepalingen van het Gerechtelijk Wetboek in verband met de exceptie van onbevoegdheid enkel geschillen tussen Belgische rechtbanken betreffen¹². Artikel 855 Ger.W. is enkel van toepassing, wanneer de aldus aangewezen rechter een Belgische rechter is. Men moet immers voor ogen houden dat het Verdrag slechts beslist over de bevoegdheid van de gerechten van een lid-staat, terwijl de interne wet van dat land op haar beurt de speciale bevoegdheid van een bepaald rechtscollage van dat land vaststelt.

Elk vonnis dat aldus uitspraak moet doen over een exceptie van onbevoegdheid, is vatbaar voor hoger beroep ongeacht het bedrag van de vordering. In hoger beroep kan dan een vraag opgeworpen worden die een verwijzing naar het Hof van Justitie overeenkomstig het Protocol verantwoordt. In hoeverre kan echter nog in graad van hoger beroep voor het eerst een exceptie van onbevoegdheid opgeworpen worden? Slechts een exceptie van onbevoegdheid *ratione loci* die van openbare orde is, kan in hoger beroep toelaatbaar verklaard worden. Een dergelijke exceptie moet immers niet voor alle verweer of exceptie opgeworpen worden, zodat ze te allen tijde in iedere stand van het geding opgeworpen kan worden. Niemand kan immers berusten in een beschikking van een vonnis dat met de wettelijke bepalingen van openbare orde in strijd is¹³. Dit betekent dat wanneer een geding aanhangig wordt gemaakt bij een ander rechtscollage dan dat vermeld in artikel 16 van het Verdrag, de verweerder ook in hoger beroep voor het eerst de onbevoegdheid *ratione loci* kan opwerpen.

Juist bij deze onderstelling werd aan de rechter bij wie de zaak aanhangig werd gemaakt, een belangrijke taak toegewezen. Hij moet zich overeenkomstig artikel 19 van het Verdrag ambtshalve onbevoegd verklaren, wanneer een ander gerecht krachtens artikel 16 bij uitsluiting bevoegd is. Aldus kan ook de rechter in tweede aanleg, in geval van hoger beroep, een vraagstuk betreffende de interpretatie van het Verdrag ambtshalve opwerpen en een prejudiciële beslissing vanwege het Hof van Justitie noodzakelijk achten. De exclusieve bevoegdheden van artikel 16 worden immers geacht van openbare orde te zijn en staan niet ter vrije beschikking van de partijen. Ook wanneer de verweerder met woonplaats in een andere lid-staat ter zitting niet verschijnt, moet de rechtbank ambtshalve haar bevoegdheid *ratione loci* onderzoeken en zich in voorkomend geval onbevoegd verklaren (artikel 20). Verstek van de verweerder ter zitting staat immers geenszins gelijk met een stilzwijgende overeenkomst inzake bevoegdheid¹⁴. De eiser moet bij verstek van de verweerder aantonen dat de internationale bevoegdheid gefundeerd is¹⁵. Daar de betekening van de inleidingsakte nauw verband houdt met het al dan niet verschijnen ter zitting van de verwerende partij, bepaalt artikel 20, 2e lid, van het Verdrag dat de rechter verplicht is zijn uitspraak aan te houden, zolang niet vaststaat dat de ver-

⁶ Zie A. TRABUCCHI, "L'effet 'erga omnes' des décisions préjudicielles rendues par la Cour de Justice des Communautés Européennes", *R.Trim.Dr.Eur.*, 1974, 56; Hof van Justitie, 27 maart 1963, *Da Costa*, 28-30/62, *Jur.*, IX, 78; Hof Brussel, 7 mei 1971, *R.W.*, 1971-72, 434; zie nochtans *Cass.*, 8 juni 1967, *Arr. Cass.*, 1967, 1234; *R.C.J.B.*, 1968, 5.

⁷ Dit geldt eveneens voor de rechters die zowel in eerste aanleg als in laatste aanleg uitspraak doen.

⁸ Zoals het Verdrag is ook het Protocol van toepassing in arbeidszaken: zie voor wat het Verdrag betreft: P. JENARD, *Verslag in bijlage bij de Memorie van Toelichting*, *Parl. Besch.*, *Kamer*, 1969-70, nr. 533/1, pp. 19 en 42.

⁹ In het kader van een burgerlijke-partijstelling.

¹⁰ Arrond. Antwerpen, 2 mei 1972, *R.W.*, 1973-74, 497; Kh. Brugge, 25 september 1973, *R.W.*, 1973-74, 436; zie A. FETTRWEIS, *Bevoegdheid*, p. 31, nrs. 38 en 38bis; Arrond. Brussel, 14 januari 1974, *Pas.*, 1974, III, 82.

¹¹ Arrond. Brussel, 3 februari 1975, *R.W.*, 1974-75, 1714.

¹² Ch. VAN REEPINGHEN, *Verslag*, p. 348; Kh. Antwerpen, 29 mei 1973, *R.H.Antw.*, 1973, 250; Arrbr. Brussel, 8 november 1974, *J.T.Trav.*, 1975, 44; anders: Kh. Antwerpen, 30 januari 1973; *B.R.H.*, 1974, 1; Kh. Brussel, 20 mei 1974, *B.R.H.*, 1974, 639; zie eveneens G. DROZ, "La convention de Bruxelles du 27 septembre 1968 et l'exception d'incompétence", noot sub Paris, 30 oktober 1974, *D.*, 1975, 396.

¹³ Arrbr. Gent, 25 januari 1973, *Bull.Ass.*, 1974, 67.

¹⁴ Vergelijk art. 630, laatste lid, Ger.W.

¹⁵ P. JENARD, *Verslag bij het Verdrag*, p. 63.

weerder in de gelegenheid is gesteld het stuk dat het geding inleidt, zo tijdig als met het oog op zijn verdediging nodig was, te ontvangen, of daartoe al het nodige is gedaan¹⁶.

De rechter moet ten slotte eveneens rekening houden met de regels inzake aanhangigheid en samenhang (artikelen 21 tot 23 van het Verdrag).

In voormelde aangelegenheden dient de rechter ambtshalve op te treden. Of de rechter in hoger beroep het nog kan, is voor discussie vatbaar: in hoeverre immers raken de regels vervat in het bevoegdheids- en executieverdrag van 27 september 1968 de openbare orde?¹⁷

Deze bedenking geldt trouwens evengoed inzake de erkenning en de tenuitvoerlegging van buitenlandse beslissingen.

4. Wat kan nu het voorwerp uitmaken van een vraagstuk van uitlegging van het Verdrag betreffende de rechterlijke bevoegdheid en de tenuitvoerlegging van beslissingen in burgerlijke en handelszaken en van het aan dat Verdrag gehechte Protocol, alsmede van het besproken Protocol?

Het voorwerp van een prejudiciële beslissing moet strikt beperkt blijven tot wat aanleiding kan geven tot een *communautaire* omschrijving of uitlegging van een bepaalde tekst van het Verdrag of van het Protocol. Dit betekent vooreerst dat het Hof van Justitie niet geraadpleegd zal kunnen worden, telkens als het Verdrag of het Protocol verwijst naar de nationale wet van de lid-staten (zie de artikelen 4, 1°; 24; 27, nr. 4 en 52 van het Verdrag). Zo komt het aan het Hof van Justitie te Luxemburg niet toe een communautaire definitie van het begrip "woonplaats" te ontwikkelen, aangezien het Verdrag inzake woonplaats uitdrukkelijk verwijst naar de verschillende nationale wetgevingen van de lid-staten (artikel 52 van het Verdrag). Dit geldt eveneens inzake de plaats van vestiging van vennootschappen en rechtspersonen, aangezien de regels van het voor de rechter van een lid-staat geldende internationaal privaatrecht van toepassing zijn (artikel 53 van het Verdrag). Vervolgens kan het Hof van Justitie zich niet uitspreken over de voorrang van het Verdrag op de nationale wetgevingen van de lid-staten. Zo zal m.i. het Hof van Justitie niet geraadpleegd kunnen worden nopens een gebeurlijke tegenstrijdigheid tussen de nationale wetgeving en het Verdrag, zoals inzake de al dan niet toegelaten opnemings van een bevoegdheidsbeding in een arbeidsovereenkomst¹⁸ en de bevoegdheidsregeling betreffende de concessie van verkoop¹⁹. Desnoods zal de nationale rechter de gepaste conclusie trekken, nadat een uit-

legging van het gemeenschapsrecht gegeven werd. Ten slotte moet erop gewezen worden dat het Hof van Justitie enkel vragen omtrent de uitlegging, maar geenszins nopens de toepassing van het Verdrag en/of Protocol kan beantwoorden.

5. Hoe wordt een vraagstuk nopens de uitlegging van het Verdrag en/of van het Protocol met het oog op een prejudiciële beslissing naar het Hof van Luxemburg verwezen? Artikel 5 van het Protocol bepaalt dat, voor zover het Protocol niet anders bepaalt, de bepalingen van het Verdrag tot oprichting van de E.E.G. en die van het daaraan gehechte Protocol betreffende het statuut van het Hof van Justitie die van toepassing zijn wanneer het Hof bij wijze van prejudiciële beslissing een uitspraak dient te doen, tevens van toepassing zijn op de procedure inzake de uitlegging van het Verdrag en/of het Protocol. Het reglement voor de procesvoering voor het Hof van Justitie²⁰ werd om die reden aangepast en aangevuld overeenkomstig art. 188 van het Verdrag tot oprichting van de E.E.G.²¹

De uitspraak van de nationale rechter waarin tot een prejudiciële beslissing wordt besloten, wordt door de griffie van het betrokken rechtscollège overgezonden aan de griffier van het Hof van Justitie, vergezeld van het dossier van de rechtspleging ter informatie van het Hof omtrent de begrenzing van de gestelde vragen.

Gedurende de twee daarop volgende maanden hebben de partijen, de lid-staten, de Commissie en in voorkomend geval de Raad, het recht bij het Hof een memorie in te dienen. Nadien worden de partijen en al wie opmerkingen heeft ingediend, opgeroepen ter zitting, alwaar zij mondelinge opmerkingen kunnen maken (art. 103, 3e lid, Reglement). Voor de vertegenwoordiging en het verschijnen van partijen houdt het Hof rekening met de procedurevoorschriften die van toepassing zijn bij de nationale rechterlijke instanties²². In voorkomend geval kan een kosteloze procedure aangevraagd worden (art. 104). De proces taal is de taal van de nationale rechterlijke instantie die zich tot het Hof heeft gewend (art. 29).

Op te merken is dat de procedure voor het Hof van Justitie ook in geval van hoger beroep of voorziening in cassatie tegen het verwijzingsvonnis voortgang vindt, zolang het verzoek van de nationale rechter niet is ingetrokken of tenietgedaan²³. Een rechtsmiddel tegen een verwijzingsvonnis is inderdaad mogelijk, wanneer hetzij de noodzaak van een verwijzing, hetzij de doelmatigheid of de inhoud van de gestelde vragen betwist wordt.

Het arrest van het Hof van Justitie wordt rechtstreeks aan de griffie van de nationale rechter die om een prejudiciële beslissing verzocht heeft overgezonden.

6. Het Hof moet in zijn arrest het communautair recht *in abstracto* uitleggen, waarbij het de feitelijke omstandigheden van het geval in beginsel onbesproken moet laten. Niettemin kan men stellen dat het Hof dermate uitlegging en toepassing met elkaar moet verzoenen, dat de nationale rechter met de prejudiciële beslissing gebaat is en hiermede het bodemgeschil kan beslechten.

Tevens dient herhaald te worden dat een uitspraak van het Hof van Justitie niet alleen de nationale rechter die om

¹⁶ Zie tevens art. 20, 3e lid, van het Verdrag; Kh. Brussel, 27 augustus 1974, *B.R.H.*, 1974, 553; R. LEDOUX, "La signification des actes judiciaires à l'étranger et la convention de Bruxelles ou la fin d'une iniquité", *J.T.*, 1975, 635.

¹⁷ Zie M. WESER, *a.w.*, nr. 335, die enerzijds stelt dat de rechter het Verdrag ambtshalve moet toepassen en anderzijds van oordeel is dat het Verdrag de openbare orde niet raakt!

¹⁸ G. DROZ, noot sub Cour d'appel Aix-en-Provence, 10 mei 1974, *R.Crit.Dr.internat.privé*, 1974, 548, en noot van dezelfde auteur, *D.*, 1975, 342.

¹⁹ G. BRICMONT en J.M. PHILIPS, noot sub Kh. Brussel, 30 mei 1974, *J.T.*, 1974, 676; Kh. Luik, 17 maart 1975, *J.T.*, 1975, 399, met noot van voormelde auteurs; Kh. Gent, 28 mei 1974, *B.R.H.*, 1974, 397; Kh. Brussel, 27 augustus 1974, *B.R.H.*, 1974, 533; Hof Brussel, 12 februari 1975, *J.T.*, 1975, 398, met noot van voormelde auteurs; P. JENARD, *a.w.*, p. 34; R. LEDOUX, "Les concessions de vente en Belgique et les règles de compétence de la C.E.E.", *J.T.*, 1975, 217; G. BRICMONT en J.M. PHILIPS, "De la compétence territoriale du juge belge, d'après la Convention communautaire du 27 septembre 1968 en matière de résiliation, avec préavis, d'un contrat de concession de vente à durée indéterminée", *J.T.*, 1975, 475; R. LEDOUX, "L'application de l'art 5, 1° et 5° de la Convention du Bruxelles en matière de concession de vente", *J.T.*, 1975, 581.

²⁰ M. STORME en M. MARESCEAU, *Europese rechtspraak en rechtspleging*, Gent, 1972.

²¹ Reglement voor de procesvoering voor het Hof van Justitie te Luxemburg van 4 december 1974, *Publikatieblad* van de Europese Gemeenschappen, 28 december 1974.

²² Aldus blijven de mogelijkheden bedoeld in art. 728 Ger.W. van toepassing.

²³ Hof van Justitie der E.G., 30 januari 1974, *R.W.*, 1973-74, 2319, met noot van P. EECKMAN; J. MERTENS DE WILMARS, "Procedurale aspecten van het prejudicieel beroep", *S.E.W.*, 1975, 92.

een prejudiciële beslissing verzocht heeft, bindt, maar ook "erga omnes" geldt. Hier ligt trouwens juist de taak van het Hof van Justitie.

Te vermelden is ten slotte dat, indien de nationale rechter zich na een uitspraak van het Hof van Justitie onbevoegd acht, hij niet naar een rechtbank van een andere lid-staat kan verwijzen²⁴. De meest gerede partij moet de procedure herbeginnen voor de bevoegde rechter.

7. Het besproken Protocol bevat een heel nieuw geluid. Een verzoek om uitlegging "in het belang van het Verdrag" wordt ingevoerd. Artikel 4 bepaalt dat de bevoegde autoriteit van een verdragsluitende staat, in België de *procureur-generaal bij het Hof van Cassatie*, aan het Hof van Justitie kan verzoeken zich uit te spreken over het vraagstuk betreffende de uitlegging van het Verdrag en/of van het Protocol. Het Protocol voorziet in deze mogelijkheid, wanneer beslissingen in een bepaalde lid-staat door rechterlijke instanties gegeven in strijd zijn ofwel met de door het Hof van Justitie gegeven uitlegging, ofwel met die van een rechterlijke instantie van een andere verdragsluitende staat. Deze regeling geldt vanzelfsprekend enkel voor uitspraken die kracht van gewijsde hebben verkregen. Hierbij rijst de vraag waarom deze mogelijkheid niet geboden werd in geval van tegenstrijdigheid inzake uitlegging tussen rechterlijke uitspraken van een zelfde staat onderling. Voor deze hypothese is enkel cassatie in het belang van de wet mogelijk met eventueel op dat ogenblik de toepassing van artikel 3 van het Protocol.

Artikel 4 berust op het cassatieberoep in het belang van de wet (zie de artikelen 612 en 1089 e.v. Ger.W.). Zoals deze procedure tot doel heeft een uniforme uitlegging van de nationale wetgeving, zo ook beoogt artikel 4 een eenvormige interpretatie van het Verdrag en van het Protocol, vooral met het oog op toekomstige betwiste gevallen. Het Hof van Justitie kan echter niet overgaan tot cassatie van een beslissing waarin een onjuiste uitlegging van het Verdrag en/of van het Protocol werd gegeven. Een cassatiemiddel in het belang van de wet blijft immers in eigen land nog mogelijk. De door het Hof van Justitie gegeven uitlegging is zonder gevolg op de rechtstoestand van de partijen.

De procureur-generaal bij het Hof van Cassatie richt zich tot het Hof van Justitie bij verzoekschrift. De griffier van het Europese Hof geeft hiervan kennis aan de verdragsluiten-

de staten, aan de Commissie en aan de Raad van de Europese Gemeenschappen. Deze hebben dan het recht om binnen twee maanden te rekenen vanaf deze kennisgeving bij het Hof memories of schriftelijke opmerkingen in te dienen. Deze procedure geeft geen aanleiding tot inning noch tot vergoeding van kosten of uitgaven.

Het lijkt mij duidelijk dat de in artikel 4 bedoelde procedure een belangrijke draagwijdte heeft en daarom alle aandacht verdient. Ze geeft immers aanleiding tot een arrest dat van groot belang is voor de toekomst en waarmede de feitenrechtters in de lid-staten rekening zullen moeten houden. Aldus wordt het mogelijk een eenvormige rechtspraak betreffende het Verdrag en het Protocol in de E.E.G. te ontwikkelen. Arresten van het Hof van Justitie bij toepassing van voormeld artikel 4 gelden alvast als "precedent".

Hier ligt m.i. dan ook het belang van het besproken Protocol. Met RAS kan immers gevreesd worden dat, indien de taak van het Hof van Justitie zich uitsluitend of in hoofdzaak zou voltrekken bij prejudiciële beslissingen, het gevaar niet denkbeeldig is dat daarvan in toenemende mate een stagnerende en kostenverzwarende invloed op de burgerlijke rechtspleging in de lid-staten zal uitgaan²⁵. Men mag immers niet vergeten dat, zoals inzake de procedure voor de arrondissementsrechtbank, de goede werking van de regeling afhankelijk is van de goede wil zowel van de partijen als van de magistraten. Het Protocol heeft echter in artikel 4 gezorgd voor een alternatief dat de bezwaren tegen een prejudiciële beslissing behoorlijk kan opvangen. Enkel kan — met talrijke auteurs — betreurd worden dat artikel 4 niet toegepast kan worden door de advocaten-generaal bij het Hof van Justitie. Niettemin hebben de Verdragsluitende Staten in de gemeenschappelijke verklaring bij het Protocol zich bereid verklaard om in verbinding met het Hof van Justitie een uitwisseling van inlichtingen betreffende de uitspraken van hun hoogste rechterlijke instanties tot stand te brengen.

Het besproken Protocol toont alvast aan dat de uitbouw van de Europese Economische Gemeenschap rechtseenheid in de hand kan werken²⁶.

Jean Laenens
Assistent U.I.A.

²⁴ G. DROZ, "La convention de Bruxelles du 27 septembre 1968, et l'exception d'incompétence", noot sub Paris, 30 oktober 1974, D., 1975, 398-399.

²⁵ H. RAS, *a.w.*, p. 1184, nr. 11.

²⁶ Zie W. VAN GERVEN, "In welke mate werkt de uitbouw der Europese economische gemeenschap rechtseenheid in de hand?", R.W., 1963-64, 1793.

NIEUW RECHT OP KOMST

Voorstellen betreffende het wetsontwerp tot verlaging van de leeftijd van burgerlijke meerderjarigheid tot 18 jaar*

1. *Inhoud van het wetsontwerp*—Op 22 augustus 1975 diende de heer H. Vanderpoorten, minister van Justitie, bij de Senaat een wetsontwerp in "tot verlaging van de leeftijd van burgerlijke meerderjarigheid tot 18 jaar" (*Parl. Besch., Senaat*, 1974-1975, nr. 673-1).

Het ontwerp omvat 48 artikelen. Deze beogen vnl. wijzigin-

gen aan het Burgerlijk Wetboek, de Wet op de jeugdbescherming en het Strafwetboek. Men kan ze als volgt samenvatten.

a) De meerderjarigheidsleeftijd, zoals hij in het Burgerlijk Wetboek wordt bepaald (art. 388 en 488 B.W.) wordt op 18 jaar voorgesteld. Op die leeftijd nemen het ouderlijk en het voogdijgezag evenals de handelingsonbekwaamheid een einde, en houdt voor de jeugdrechtbank de mogelijkheid op om maatregelen van jeugdbescherming te nemen. De bijzondere strafrechtelijke bescherming van jongeren vervalt eveneens op 18 jaar.

* Deze studie werd verwezenlijkt binnen het kader van het F.K.F.O.-project nr. 2.0049.75 "Voogdij over minderjarigen".

b) Geen uitzonderingen op het principe worden behouden op patrimonial gebied. De mogelijkheid om als minderjarige handel te drijven wordt uitgesloten.

c) Inzake familiale rechtshandelingen blijven een aantal uitzonderingen op het principe van de bekwaamheid op 18 jaar bestaan.

Om te huwen behoeft de jongere de toestemming van minstens één van de ouders (niet van anderen, bij ontstentenis van ouders) zodra hij 18 jaar oud is maar nog niet de leeftijd van 20 jaar heeft bereikt.

De voorschriften nopens de uitdrukkelijke akte van eerbied worden opgeheven.

Het bijzondere leeftijdsvereiste om uit de echt te kunnen scheiden door onderlinge toestemming blijft behouden.

Eveneens blijven de bijzondere leeftijdsvereisten inzake adoptie bestaan, onder dit voorbehoud dat men zijn eigen kind of het kind van zijn echtgenoot kan adopteren zodra men 18 jaar oud is.

Een jongere kan de taak van voogd weigeren tot hij 20 jaar is.

d) In de uitzonderlijke gevallen waarin de Wet op de jeugdbescherming thans de mogelijkheid schept om maatregelen te nemen tot de betrokkene 25 jaar is, wordt de maximumleeftijd tot 20 jaar verminderd (art. 40 en 72 W. jeugdbescherming).

e) Verscheidene bepalingen uit het Burgerlijk Wetboek, het Strafwetboek, de Wet op de jeugdbescherming, het Gerechtelijk Wetboek en de wetgeving inzake het handelsrecht worden aan het sub a) vermelde principe aangepast.

2. *De verlaging van de meerderjarigheidsleeftijd in Europa*—Op 19 september 1972 keurde het ministercomité van de Raad van Europa de belangrijke resolutie nr. (72) 29 goed, over "de verlaging van de leeftijd van volledige juridische bekwaamheid". Deze resolutie zet de regeringen van de lidstaten van de Raad van Europa ertoe aan: a) de meerderjarigheidsleeftijd te verlagen tot minder dan 21 jaar en hem bij voorkeur te bepalen op 18 jaar (onder het voorbehoud dat zij uitzonderingen mogen behouden voor "zekere beperkte en bepaalde handelingen"); b) indien de meerderjarigheidsleeftijd niet tot 18 jaar wordt verlaagd, de minderjarige toch toe te staan bepaalde handelingen te verrichten; c) maatregelen voor de verzekering van het levensonderhoud van jongeren te treffen, indien de verlaging van de leeftijd van meerderjarigheid het gevaar meebrengt dat hun recht op levensonderhoud vanwege hun ouders ophoudt te bestaan.

Sommige lidstaten van de Raad van Europa hadden op deze aanbevelingen niet gewacht om de meerderjarigheidsleeftijd te verlagen. In Zwitserland en Scandinavië was de meerderjarigheidsleeftijd reeds op 20 jaar gebracht. (Zwitserland, Z.G.B. (1907-1912); Noorwegen: 7 februari 1969; Finland: 1 juli 1969; Zweden: 1 juli 1969; Denemarken, januari 1970). De Family Law Reform Act van 1969 bepaalde de leeftijd van de meerderjarigheid in Engeland op 18 jaar.

Voorname resolutie heeft uitwerking gehad in vele landen. Oostenrijk bepaalde de meerderjarigheidsleeftijd op 19 jaar bij Wet van 14 februari 1973, terwijl de overgrote meerderheid van landen opteerde voor de leeftijd van 18 jaar: Frankrijk (Wet 5 juli 1974); W.-Duitsland (Wet 31 juli 1974), Luxemburg (Wet 6 februari 1975); Italië (Wet 8 maart 1975).

In Nederland onderzoekt men intens de problemen van het jeugdrecht, maar een ontwerp dat in de verlaging van de meerderjarigheidsleeftijd tot 18 jaar voorziet wordt slechts voor 1976 verwacht; dit vindt zijn uitleg in het feit dat men vraagstukken van de bepaling en de beperking van het ouderlijk gezag, de geleidelijke inperking van de handelingsonbekwaamheid, de opbouw van een recht waarin de onvolwassene reële kansen krijgt tot zelfontplooiing belangrijker acht. Merken we trouwens op dat art. 234 Neder-

lands B.W. de minderjarige uitdrukkelijk een beperkte handelsbekwaamheid verleent.

3. *Belgische hervormingsplannen*—Voor niemand zal het een geheim zijn dat in tegenstelling tot wat in de ons omringende landen geschiedt, de hervorming en aanpassing van het personen- en familierecht in België slechts traag op dreef komt, eerder partieel te werk gaat, en veelal afhangt van de initiatieven van individuele parlementsleden. Het is dan ook verheugend vast te stellen dat het besproken hervormingsplan van de regering uitgaat.

Voordien werden enkele wetsvoorstellen op het ons aanbelangende gebied ingediend.

In 1969 stelde senator P. De Clercq samen met de senatoren J. Louis, L. Merchiers, H. Lahaye en J.-P. Gillet voor om de artikelen 388 en 488 B.W. te wijzigen (29 mei 1969, *Parl. Besch., Senaat*, 1968-1969, nr. 372). Dit voorstel werd opnieuw ingediend in 1972, toen ondertekend door de heren P. De Clercq, H. Lahaye en J.-P. Gillet (18 april 1972, *Parl. Besch., Senaat*, 1971-1972, nr. 299).

Twee volksvertegenwoordigers stelden onlangs voor om de regeling van de huwelijks toestemming te hervormen. Kamerlid F. Vandamme diende een wetsvoorstel in tot opheffing van de artikelen 76, 5°, 151, 152, 153 en 154 en tot wijziging van de artikelen 155bis en 158 van het Burgerlijk Wetboek (*Parl. Besch., Kamer*, 1974, nr. 40). Een gelijkaardig voorstel werd neergelegd door G. Cumps betreffende de vereisten om een huwelijk aan te gaan (19 december 1974, *Parl. Besch., Kamer*, 1974-1975, nr. 379).

In 1975 ten slotte dienden de senatoren L. Pede, L. De Greve, L. Waltniel, J.P. Gillet, J. Hendrickx en E. Olivier een voorstel van kaderwet in, dat beoogde de meerderjarigheid tot 18 jaar te verlagen, met uitzondering voor de toestemming tot het huwelijk (21 jaar) en de Koning belastte met de aanpassing van het geheel van de wetgeving aan de nieuwe principes (24 mei 1975, *Parl. Besch., Senaat*, 1974-1975, nr. 594).

Enkele maanden nadien werd de tekst van het onderhavige wetsontwerp in de Senaat rondgedeeld.

4. *Opzet van deze bijdrage*—De bedoeling van deze bijdrage bestaat erin enkele onvolkomenheden en lacunes die het ontwerp o.i. vertoont kort toe te lichten en constructieve voorstellen te formuleren.

Wij beperken ons tot burgerrechtelijke aspecten van het hervormingsontwerp, zonder stil te staan bij de vragen die de hervorming op het gebied van de jeugdbescherming en het strafrecht ongetwijfeld zal oproepen (o.m. de onmogelijkheid om maatregelen van jeugdbescherming te nemen na 18 jaar: het Franse Decreet van 18 februari 1975 [J.O., 19 februari 1975, p. 2030] bepaalt dat zulks kan op vraag van de betrokkene tot hij 21 jaar is geworden).

Niet alle punten die het burgerlijk recht betreffen en ons opmerkingen waard lijken zullen aan bod komen. Wij houden ons aan een zevental vragen, die ons de voornaamste lijken.

Op het einde van elk onderdeel wordt een voorstel geformuleerd dat onze zienswijze verwoordt.

5. *Beperkte draagwijdte van het ontwerp*—Het ontwerp beoogt een aanpassing aan de rechtsnormen aan de maatschappelijke realiteit: veranderingen op het gebied van de "voorlichting, de mentaliteit, de intelligentie, de economie en de biologie" rechtvaardigen een verlaging van de leeftijd van burgerlijke meerderjarigheid tot 18 jaar (memorie van toelichting, pp. 2-3). Ongeveer dezelfde motivering werd in 1792-1804 naar voren gebracht om 21 jaar te verkiezen

de herziening van het kindbeschermingsrecht. 's-Gravenhage, Staatsuitgeverij, 1971, 285 blz.

boven 25 jaar. Op die wijze kadert het ontwerp in het traditioneel rechtsdenken over de plaats van de minderjarige in de maatschappij. De jongere moet beveiligd worden tegen zijn onvolwassenheid. Daarom is hij in het rechtsverkeer handelingsonbekwaam en moet hij zoveel mogelijk bijgestaan en vertegenwoordigd worden, tot op de dag dat hij meerderjarig wordt. Het ontwerp doet geen afbreuk aan deze zienswijze. Door de meerderjarigheidsleeftijd van 21 op 18 jaar terug te brengen, wordt de jongere weliswaar vlugger in het maatschappelijk verkeer ingeschakeld, maar voor de minderjarige blijft de volledige onmondigheid de regel.

Nochtans wordt vandaag vanuit verschillende disciplines van de humane wetenschappen de noodzaak van de opvoeding tot zelfstandig-wording van het kind beklemtoond (zie o.a. het boek van L. Dasberg: *Grootbrengen door kleinhouden als historisch verschijnsel*, Boom, Meppel, 1975, 132 blz., met talrijke verwijzingen)². De afhankelijkheidsverhouding moet zoveel mogelijk beperkt worden, ook in de tijd, zodat een minder lange wachttijd ontstaat tussen de psychische en de fysieke volwassenheid.

Voorstel—Naar aanleiding van de bespreking van het onderhavige ontwerp het nodige doen om zo snel mogelijk over te gaan tot de studie van het probleem van de mondigheid van de jeugd en de concretisering van de oplossingen in wetteksten.

6. *Huwelijk van meerderjarigen*—Bij de regeling van de huwelijkstoestemming voor meerderjarigen tussen 18 en 20 jaar voelt de regering zich voor een dilemma geplaatst: aan de ene kant herinnert zij eraan dat "het huwelijk ontegensprekelijk één van de belangrijkste daden van het leven is" en aan de andere kant poogt zij vanuit het principe van de principiële bekwaamheid van de meerderjarigen tot alle rechtshandelingen, het optreden van derden te beperken (memorie van toelichting, pp. 5-6). Daarom opteert zij voor een tussenoplossing: voor de meerderjarigen tussen 18 en 20 jaar is de toestemming van de ouders vereist (of van een van beiden in geval van onenigheid). Zijn er geen ouders, dan is geen enkele toestemming nodig. Bij onverantwoorde weigering kan de meerderjarige de zaak voor de rechtbank van eerste aanleg brengen³.

Waarom werd "deze rem tegen al te lichtzinnige huwelijksvoornemens" in een dergelijke bij uitstek persoonlijke aangelegenheid ingebouwd?

In vier ons omringende landen, m.n. Frankrijk, Duitsland, Luxemburg en Engeland is de achttienjarige volledig vrij om te huwen. De Belgische regering daarentegen vindt de opheffing van de verplichting van de ouders om toe te stemmen

² Wij zouden hier eveneens de discussie willen vermelden die daaromtrent in Nederland op gang is gekomen onder juristen. Dit gaf reeds aanleiding tot verscheidene publikaties; o.m. M. ROOD-DE BOER, *Dient de wettelijke regeling omtrent de meerderjarigheid te worden gewijzigd?*, preadvies N.J.V., 1970; M. ROOD-DE BOER, "Treden naar volwassenheid", N.J.B., 1964, 949-954 en 972-979; M. DE LANGEN, *Recht voor jeugdigen, een onderzoek naar rechten en rechtsbeginselen in het jeugdrecht*, Alphen aan de Rijn, Samson, 1973, 280 blz.; J.E. DOEK en S. SLAGTEN, *Meer rechten voor minderjarigen*, Amsterdam, Stichting voor het kind, 1974; W.C.E. HAMMERSTAIN-SCHOONDERWOERD, *Minderjarig, minderwaardig?*, Een studie over rechtspositie van de minderjarige in het privaatrecht, Zwolle, W.E.J. Tjeenk Willink, 1975, 208 blz.; A. RUTTEN-ROOS, *Jeugdigen in burgerrechtelijke relaties*, Kluwer, Deventer, 1975, 191 blz.

³ Wat is de betekenis van de uitdrukking "geacht wordt een misbruik te zijn" in het huidige art. 160bis B.W. (art. 9, 11 van het ontwerp) door "onverantwoord" (in het Frans blijft de term "abusif" gebruikt)? Op zijn minst lijkt een expliciete stellingneming tijdens de parlementaire voorbereiding gewenst.

men in het huwelijk van hun achttien- en negentienjarige kinderen "een te radicale maatregel" (memorie van toelichting, p. 5). Zou deze houding geen verband houden met het voorstel om de akte van eerbied af te schaffen? België heeft inderdaad als laatste land deze vorm van inspraak van de ouders in het huwelijk van hun meerderjarige kinderen. Frankrijk en Nederland schrapten hem sinds geruime tijd uit hun Burgerlijk Wetboek. Men kan zich echter afvragen of België daarom een uitzonderingspositie moet blijven innemen tegenover de buurlanden⁴.

Niets belet de volwassenen en in de eerste plaats de ouders vanuit hun ervaringen de jongeren te begeleiden bij het nemen van beslissingen inzake het huwelijk. De ouders een vorm van gedwongen medebeslissingsrecht verlenen, lijkt ons evenwel niet meer opportuun. De vrees voor verhoogde spanningen in het gezin moet het o.i. halen op de hoop standvastiger huwelijken te bewerken.

Wij zijn het er volkomen mee eens dat het huwelijk niet het gevolg mag zijn van een overhaast genomen besluit. Om bezinning in de hand te werken lijkt het vooral nodig de nadruk te leggen op de mentale rijpheid die vereist is om een huwelijk aan te gaan. Vanuit deze optiek zijn wij er voorstander van om het bereiken van de meerderjarigheid als voorwaarde te stellen om een huwelijk aan te gaan (zoals o.a. in Duitsland, Luxemburg en Italië is gebeurd)⁵. Deze idee beantwoordt aan verschillende bekommernissen:

- a) het huwelijk vergt meer dan fysieke rijpheid;
- b) de ongelijke behandeling van man en vrouw wordt opgeheven;
- c) statistieken wijzen uit dat jong aangegane huwelijken vaker dan huwelijken op rijpere leeftijd op een echtscheiding uitlopen.

Voorstel—Artikel 144 van het Burgerlijk Wetboek vervangen door de volgende bepaling:

"Een persoon mag geen huwelijk aangaan voor hij de volle leeftijd van 18 jaren heeft bereikt".

7. *Minimumleeftijd van de adoptanten*—Op advies van de Raad van State stelt het wetsontwerp voor de leeftijd bepaald in artikel 345, § 2, 2°, B.W. van 21 jaar tot 18 jaar te verminderen. Dat zou met zich brengen dat de adoptant die zijn/haar natuurlijk kind of het kind van diens echtgenoot wil adopteren, ten minste 18 jaar moet zijn.

Artikel 345, § 2, 2°, B.W. betreft twee types van adoptie:

- a) de adoptie van een kind, vreemd aan de adoptant; dit is een van de situaties die beantwoorden aan de hoofdbedoeling van de adoptie: een thuis bezorgen aan kinderen;
- b) de adoptie van een eigen onwettig kind met het oog op het verlenen van een beter statuut; deze regularisatie-adoptie betekent een afwending van de figuur van de adoptie van haar eigenlijk doel.

Het ontwerp heeft geen wijzigingen willen aanbrengen in de speciale leeftijdsvereisten voor de adoptie in het algemeen. Daarop willen wij geen kritiek uitoefenen.

⁴ Evenzeer moet men zich afvragen of het zin heeft de formalistische en archaïsche procedure van het verzet tegen een voorgenomen huwelijk aan te passen (artt. 16-19 van het ontwerp). Zou men er niet beter aan doen de artikelen 172-179 uit het B.W. te schrappen? Een ieder kan immers de ambtenaar die het huwelijk zal voltrekken informeel inlichten over bestaande beletselen.

⁵ Men kan de dispensatiemogelijkheid laten bestaan. Maar er dient dringend iets te worden gedaan aan de zo treurige moeder-huwelijken: men kan dat probleem grotendeels uit de wereld helpen door de discriminatie ten nadele van natuurlijke kinderen weg te werken, door de mentaliteit te veranderen t.a.v. proefhuwelijken en voorhuwelijks betrekkingen en door de opvoeding van de jeugd inzake seksualiteit en anti-conceptiva te intensifiëren.

Hierbij sluit het onder a) vermelde type van adoptie aan, waarvoor sinds 1958 het bereiken van de leeftijd van de meerderjarigheid voldoende geacht wordt. Het voorstel om die leeftijd op 18 jaar te brengen verdient goedkeuring.

De opportuniteit van het bepalen van een minimumleeftijd in hoofde van de natuurlijke ouder die zijn/haar eigen kind wil adopteren trekken wij wel in twijfel: is het niet wenselijk dat wie een kind ter wereld heeft gebracht of heeft verwekt, ongeacht zijn/haar leeftijd, dit kind moet kunnen adopteren⁶? Wordt de vraag bevestigend beantwoord, dan behoort het leeftijdsvereiste zonder meer te worden afgeschaft.

Voorstel—Artikel 22 van het ontwerp vervangen door volgende tekst:

§ 1. Artikel 345, § 2, 2°, van het Burgerlijk Wetboek, gewijzigd bij de Wet van 21 maart 1969 wordt door de volgende bepaling vervangen:

"Indien de geadopteerde een wettig, natuurlijk of adoptief kind van de echtgenoot van de adoptant is, zelfs wanneer deze echtgenoot overleden is, is het voldoende dat de adoptant de leeftijd van 18 jaar heeft bereikt en 10 jaar ouder is dan de geadopteerde".

§ 2. Een derde lid wordt toegevoegd aan artikel 345, § 2, van het Burgerlijk Wetboek:

"Indien de geadopteerde een natuurlijk kind van de adoptant is, wordt geen leeftijdsvereiste opgelegd".

8. *Het recht om de voogdij te weigeren tussen 18 en 20 jaar*—Art. 27 van het ontwerp bepaalt dat men het recht heeft om de voogdij te weigeren zolang men de leeftijd van 20 jaar niet bereikt heeft. Is dit punt werkelijk van zo'n belang dat het een uitzondering op de regel wettigt? Kan niet beter aan de familieraad (of aan de rechtbank in het geval van art. 487^{quater} B.W.) overgelaten worden om te oordelen of de aarzeling van een jongere om de voogdij op zich te nemen gewettigd is? Nadat kort geleden (bij de Wet van 10 maart 1975) art. 432 B.W. (dat bepaalde dat de vrouw niet kan worden genooddaakt de voogdij op zich te nemen) gewijzigd werd, lijkt het ons minder passend weer een uitzondering in te voeren.

Voorstel—Art. 27 van het ontwerp schrappen.

9. *Het leeftijdsvereiste voor echtscheiding door onderlinge toestemming*—Krachtens art. 275 B.W. kan echtscheiding door onderlinge toestemming slechts verkregen worden door echtgenoten die elk 23 jaar oud zijn. Dit leeftijdsvereiste werd bepaald bij de Wet van 20 november 1969, die op dit punt de gelijkstelling van mannen en vrouwen realiseerde (voordien behoorde de man 25 jaar, de vrouw slechts 21 jaar oud te zijn).

Men mag deze absolute leeftijdsgrens niet verwarren met het vereiste dat de echtgenoten die tot echtscheiding door onderlinge toestemming willen overgaan een minimum aantal jaren gehuwd dienen te zijn (thans twee jaar: art. 276 B.W.). Over de gegrondheid van dit voorschrift wordt hier niet gehandeld.

Wat in 1969 gebeurde is dat men aan beide seksen een bijzondere meerderjarigheidsleeftijd oplegde, terwijl zulks voordien alleen het geval was voor de man. Het lijkt ons redelijk en wenselijk deze speciale leeftijdsgrens af te schaffen.

Welke zin heeft het aan te nemen dat men slechts de rijpheid verwerft om een beslissing te nemen over een echtschei-

⁶ Bij de hervorming van het afstammingsrecht behoort er vanzelfsprekend voor gezorgd te worden dat de natuurlijke ouder geen beroep meer hoeft te doen op de figuur van de adoptie om aan zijn/haar kind een normaal statuut te verlenen.

ding lang nadat men rijp genoeg is geworden om te huwen? En, gesteld dat men zulks als een juist inzicht beschouwde, dan zou die bijzondere leeftijdsgrens ook dienen te gelden voor de echtscheiding op grond van bepaalde feiten, terwijl naar het huidige recht op dat punt geen enkele grens wordt opgelegd.

Aan de gestrengheid van art. 275 B.W. is het te wijten, dit leert de praktijk, dat een aantal jongere echtparen niet tot echtscheiding kunnen overgaan hoewel ze die in der minne bewerken: de wet legt een wachttermijn op die tot acht jaar oplopen kan.

Ten slotte mag vermeld worden dat Frankrijk, dat onlangs bij de Wet van 11 juli 1975 (J.O., 12 juli 1975, p. 7171) de echtscheiding door onderlinge toestemming invoerde, geen leeftijdsgrens bepaalt in hoofde van de gehuwden.

Voorstel—In het ontwerp nr. 673 een artikel 21ter inlassen dat aldus luidt: "Artikel 275 van het Burgerlijk Wetboek, gewijzigd bij de Wet van 20 november 1969, wordt opgeheven".

10. *De opvoedingsplicht van de ouders nadat het kind meerderjarig is geworden*—Het ontwerp handelt met geen woord over de vraag of de ouderlijke plicht tot verstrekken van kost, onderhoud en opvoeding — art. 203 B.W. — al dan niet een einde neemt bij de meerderjarigheid van hun kinderen.

Men weet dat de heersende rechtspraak en de recentere rechtsleer hierop ontkennend antwoorden⁷: de onderhouds- en opvoedingsplicht van de ouders jegens de kinderen berust op de afstamming, en is geen gevolg van de ouderlijke macht. Ouders die hun kinderen een opvoeding verschaffen die bij het meerderjarig worden van de kinderen niet voltooid is (concreet, ouders die hun kinderen hoger onderwijs laten genieten) zijn verplicht hun kinderen na het bereiken van de meerderjarigheid verder onderhoud te verschaffen.

Kan men, zoals in Frankrijk (waar de Wet van 5 juli 1974 eveneens niets over de ouderlijke verplichting bepaalt)⁸, stellen dat het nutteloos is dit probleem in de wet expliciet aan te raken? Wij menen van niet.

In de eerste plaats is het huidige recht minder duidelijk dan men zou wensen i.v.m. een zo belangrijk vraagstuk: een belangrijke auteur als De Page spreekt zich uit tegen de voortzetting van de ouderlijke onderhouds- en opvoedingsplicht na het bereiken van de meerderjarigheidsleeftijd⁹ en de rechtspraak staat vaak de verlenging slechts schoorvoetend toe, daar ze onder de indruk is van de feitelijke band die ontgensprekelijk bestaat tussen het ouderlijk gezag en de ouderlijke plicht¹⁰.

Ten tweede, en vooral, zijn wij er geenszins van overtuigd dat de rechtspraak even mild als voorheen aansprakten op levensonderhoud vanwege meerderjarigen zal inwilligen, als de meerderjarigheidsleeftijd eenmaal op achttien jaar zal zijn vastgesteld. Is het inderdaad niet zo dat vele jongeren meerderjarig zullen zijn voordat zij hogere studies aanvatten, zodat de ouders zouden kunnen beslissen de opvoeding van het kind met het beëindigen van het middelbaar onderwijs af te ronden?

⁷ Verwijzingen naar rechtsleer en rechtspraak vindt men in W. DELVA, "Ouderlijke verplichtingen en rechten", in *Gezinsrecht*, Gent, Story, 1975 (ook T.P.R., 1975), blz. 273, nr. 11 en noten 1 tot 4. Adde Rb. Kortrijk, 3 december 1968, R.W., 1969-70, 1060; Vred. St.-Gillis-Brussel, 19 februari 1969, T. Vred., 1970, 81; Rb. Charleroi 4e k., 30 juni 1970, *Rev.dr.fam.*, 1970, 93.

⁸ Cf. G. COUCHEZ, "La fixation à dix-huit ans de l'âge de la majorité", *Sem.jur.*, 1975, nr. 2684, nr. 17.

⁹ H. DE PAGE, *Traité*, I, 3e uitg., 1962, nr. 766, p. 896 en noot 2.

¹⁰ Bv. Rb. Kortrijk, 3 december 1968, aangehaald.

Nauw verwant hiermee is onze wens, dat duidelijk zou worden gesteld dat de vraag of een jongere hogere studies zal aanvatten niet discretionair door de ouders beslist mag worden, maar moet worden beantwoord naar gelang van de bekwaamheid van de betrokkene. Als laatstgenoemde behoort tot degenen die dergelijke studies aankunnen, zou een veto van de ouders misplaatst zijn, en zulks kan best in een uitdrukkelijke wettekst gesteld worden.

Ten slotte mag de wetgever de kans niet laten voorbijgaan om bij de bespreking van het ontwerp de zo belangrijke vraag te behandelen wie dient of dienen in te staan voor het materiële onderhoud van jongeren die weliswaar juridisch autonoom worden verklaard maar die economisch allesbehalve onafhankelijk zijn. Dienen de ouders dit onderhoud te verschaffen, of ziet men hierin een (gedeeltelijk nieuwe) last voor de gemeenschap? Het zou ons onbegrijpelijk voorkomen indien deze cruciale vraag niet behandeld werd, ook al zou de bespreking in geen nieuwe wettekst resulteren.

Punt 3 van de resolutie van 19 september 1972 van het Ministercomité van de Raad van Europa over de verlaging van de meerderjarigheidsleeftijd, dat de bezorgdheid voor dit probleem tot uiting brengt, luidt: "(Le Comité des Ministres) recommande aux gouvernements des Etats membres dans lesquels l'abaissement de l'âge de la majorité réduirait de façon substantielle les droits résultant pour les enfants du devoir d'entretien de leurs parents à leur égard et risquerait de les priver du soutien nécessaire pour poursuivre leurs études ou achever leur formation professionnelle, de prendre des mesures propres à pallier de telles conséquences".

In punt 51 van de memorie van toelichting worden mogelijke oplossingen gesuggereerd: "A ce propos, il convient de souligner que quelques Etats ont déjà apporté certaines solutions aux problèmes posés par suite de l'abaissement de l'âge de la majorité en développant, notamment, des programmes de bourses et le système d'allocations d'études, et en prévoyant dans certains cas que les obligations des parents à l'égard de leurs enfants continuent pendant une certaine période au-delà de l'âge de la majorité".

Het verdient wellicht aanbeveling dat naar aanleiding van deze bespreking de wetgeving over de studietoelagen, de gezinsbijslagen voor meerderjarige kinderen evenals de aftrek voor kinderlast in de inkomstenbelasting met betrekking tot meerderjarige kinderen wordt herzien. Onderzocht behoort te worden of in de toekomst de gemeenschap niet de last voor het onderhoud en de professionele vorming van de jongeren van meer dan 18 jaar volledig zou dragen zodanig dat de jonge volwassene een recht op subsidie in de vorm van een studietoeloen zou kunnen doen gelden.

In afwachting van een sociaalrechtelijke regeling van het probleem, lijkt het opportuun de (eventueel) subsidiaire verplichtingen van de ouders in het Burgerlijk Wetboek uitdrukkelijk te regelen, door een wijziging van het huidige artikel 203 B.W.¹¹.

Zal men de ouderlijke verplichting opleggen tot het kind een bepaalde leeftijd heeft bereikt? Vgl. Engeland, waar de Family Law Reform Act van 1969, s. 4 bepaalt dat, niettegenstaande de verlaging van de meerderjarigheidsleeftijd tot 18 jaar, een uitkering tot levensonderhoud voor een jongere tot 21 jaar kan worden bekomen. Dit lijkt ons niet de beste oplossing, daar het vraagstuk *in concreto* behoort te worden

opgelost, met inachtneming van de bijzondere omstandigheden van het individuele geval. Het lijkt ons evenmin gepast een bepaalde leeftijd (18 of 21 jaar) vast te leggen, waarop de ouderlijke plicht principieel ophoudt, met mogelijkheid om uitzonderingen te maken (tendens van een gedeelte van de huidige rechtspraak en rechtsleer).

Wij zijn veeleer voorstander van een soepele formule, waarin tot uiting gebracht wordt dat de ouders moeten zorgen voor of meehelpen aan de voltooiing van de opvoeding van hun kind, volgens hun mogelijkheden en die van het kind. Daarbij wordt duidelijk gesteld dat het nieuwe art. 203 B.W. zoals voorheen wordt uitgelegd als toepasselijk op de ouder(s) van natuurlijke kinderen.

Voorstel—In ontwerp nr. 673 een artikel 21bis invoegen, dat als volgt luidt:

Artikel 203 van het Burgerlijk Wetboek wordt vervangen door volgende bepaling:

"De echtgenoten gaan door de enkele daad van het huwelijk samen de verbintenis aan om aan hun kinderen kost, onderhoud en opvoeding te verschaffen naar hun vermogen en hun staat en naar de mogelijkheden en bekwaamheid van hun kinderen. Deze verbintenis houdt niet van rechtswege op wanneer de kinderen de leeftijd van meerderjarigheid bereiken".

11. *Uitdrukkelijke aanpassing van diverse wetsbepalingen*—Het lijkt ons minder gelukkig ter gelegenheid van de wetswijziging niet meteen al die teksten te wijzigen waarin van een meerderjarigheidsleeftijd van 21 jaar gewag wordt gemaakt. De Raad van State maakte reeds deze opmerking, en stelde een lijst op van teksten waarvan de aanpassing dient in overweging genomen te worden (Wetsontwerp nr. 673, pp. 26 en 33-34).

Voorzeker is door de opstellers van het ontwerp reeds een aanzienlijke inspanning geleverd. Toch zou het wenselijk zijn dat deze inspanning tot het einde toe voortgezet wordt, door een aanpassing van de hele wetgeving. Men kan zich spiegelen aan het Engelse voorbeeld: de Family Law Reform Act (1969), sec. 1 (2) en (6) en schedules 1 en 2, bevat een volledige lijst van te wijzigen en van niet te wijzigen teksten.

Zal men opwerpen dat het ondoenbaar is alle teksten te wijzigen, dat een vergetelheid steeds mogelijk is? Dit bezwaar zou pertinent zijn indien er geen oplossingen voor de moeilijkheid te vinden waren.

Via een algemene bepaling kan men voorschrijven dat in de teksten waar in het woord eenentwintig voorkomt, dit als achttien jaar zal gelezen worden. De Franse Wet van 5 juli 1975 bepaalt in art. 11: "Dans toutes les dispositions légales où l'exercice d'un droit civil est subordonné à une condition d'âge de vingt et un ans, cet âge est remplacé par celui de dix-huit ans". Maar art. 27 stelt duidelijk grenzen aan de draagwijdte van de aangehaalde bepaling: "Dans les matières autres que celles réglées par la présente loi, l'abaissement de l'âge de la majorité n'aura d'effet qu'à compter de la modification des dispositions législatives qui se réfèrent à cet âge". Men kan de Koning n.l. de bevoegdheid verlenen om de over het hoofd geziene aanpassingen bij koninklijk besluit uit te voeren. Vgl. het voorstel Pede cs., boven nr. 3; de Engelse Family Law Reform Act (1969), section 1 (5).

Voorstel—a) In het wetsontwerp nr. 673 wijzigingsbepalingen inlassen, die het geheel van de Belgische wetgeving omvatten.

b) Aan het wetsontwerp nr. 673 een artikel 47bis toevoegen, dat aldus luidt:

"In alle wetsbepalingen die de uitoefening van een burgerlijk recht ondergeschikt maken aan een leeftijdsvereiste van eenentwintig jaar, wordt deze leeftijd vervangen door de leeftijd van achttien jaar. De minister van Justitie wordt belast met de uitdrukkelijke wijziging van de teksten.

¹¹ Dit artikel is hoogst onbevredigend, daar het de ouderlijke plicht als een gevolg van het huwelijk lijkt te construeren en niet expliciet over natuurlijke kinderen handelt. Maar de wetswijziging nu op een andere plaats doorvoeren zou andere problemen doen rijzen. Bij de hervorming van het afstammingsrecht behoort art. 203 B.W. een zeer verschillende inhoud en plaats te bekomen. Ondertussen dient art. 203 B.W. zoals eventueel gewijzigd, mutatis mutandis toegepast te worden op natuurlijke kinderen wier afstamming vaststaat, conform de heersende interpretatie.

"Buiten de gebieden welke onderhavige wet regelt, bewerkt de verlaging van de leeftijd van de meerderjarigheid slechts gevolg na de wijziging van de wettelijke bepalingen die naar deze leeftijd verwijzen.

"Binnen het jaar na de inwerkingtreding van deze wet brengt de minister van Justitie bij de Kamers verslag uit over de aanpassing van de wetten betreffende de jeugd aan het principe van de verlaging van de burgerlijke meerderjarigheid tot 18 jaar. Dit verslag zal opgenomen worden in de parlementaire stukken".

*Prof. Johan M. Pauwels en Hilde Nuytinck
Instituut voor Familierecht, K.U.Leuven*

BOEKBESPREKING

J.G. SAUVEPLANNE, *Rechtsstelsels in vogelvlucht. Een inleiding tot de privaatrechtelijke rechtsvergelijking*, Kluwer-Deventer, 1975, 269 pp.

De oorsprong van dit boek is gelegen in een syllabus, die door de auteur, hoogleraar aan de Rijksuniversiteit te Utrecht, vervaardigd werd ten behoeve van het onderwijs in het vak, dat officieel privaatrechtelijke rechtsvergelijking heet. Met behulp van medewerkers en student-assistenten is deze syllabus in de loop der jaren uitgebreid en het nodige materiaal bijeengegaaard om een boek te kunnen vullen. Het materiaal is in hoofdzaak gevonden in de bibliotheek van het Molengraaff Instituut voor Privaatrecht te Utrecht, welke op het gebied van het buitenlandse privaatrecht, met name wat West- en Midden-Europa en de Anglo-Amerikaanse rechtswereld betreft een der best geoutilleerde, zo niet de best geoutilleerde bibliotheek in Nederland is.

In een eerste hoofdstuk bespreekt Sauveplanne enkele algemene vragen van rechtsvergelijking. Allereerst komen doelstellingen en karakter der rechtsvergelijking, haar technieken en methodes aan de orde. Daarna wordt aandacht besteed aan het vraagstuk van de indeling der rechtsstelsels en een kort overzicht gegeven van de geschiedkundige evolutie der rechtsvergelijking; pogingen tot rechtsunificatie worden vermeld en aangegeven wordt langs welke wegen men tracht deze te doen slagen.

Na dit inleidende, methodologische deel beschrijft Sauveplanne in kort bestek de privaatrechtsstelsels van Frankrijk, de Beneluxlanden, Duitsland, de 'Latijnse' rechtsstelsels (Italiaans, Spaans, Portugees recht en recht in Zuid-Amerika), 'Duitse' rechtsstelsels, (het Zwitserse, Oostenrijkse, Griekse en Turkse recht), het recht der Scandinavische landen, het Engelse recht, het recht in de Verenigde Staten, andere Angelsaksische rechtsstelsels (in Canada, Australië en Nieuw-Zeeland), de Anglo-Romeinse rechtsstelsels (het Schotse en Zuid-Afrikaans recht), het 'Sovjetische' recht en de op religie en op traditie gegronde stelsels (het mohammedaanse recht, het joodse recht, het recht in Israël, het hindoerecht, het Engelse recht in India, het Chinese en Japanse recht, de rechtsontwikkeling in Indonesië, de historische ontwikkeling van Afrikaans recht en de huidige ontwikkeling in de Afrikaanse staten).

Hierbij is hoofdzakelijk de nadruk gelegd op de uitwendige rechtsvergelijking, wat reeds blijkt uit de titel: Rechtsstelsels in vogelvlucht. Daarbij is echter telkens getracht enkele instellingen, die voor het betrokken rechtsstelsel karakteristiek kunnen worden geacht, te belichten en aldus de lezer enig idee te geven van de concrete inhoud van het besproken stelsel.

Onderwerp van het boek vormt het privaatrecht en daarop is de beschrijving dan ook geconcentreerd. Maar in het boek zijn ook gegevens opgenomen over de rechterlijke macht en de staatsstructuren, zij het beknopt en beperkt tot datgene wat voor het begrijpen van het functioneren van het recht in het betrokken stelsel onmisbaar is.

Door dit overzicht van privaatrechtsstelsels verwerft de le-

zer uiteraard geen echte kennis van deze stelsels maar wel inzicht in hun structuren en karakteristieken.

Het helder geschreven boek van Sauveplanne is een grote aanwinst voor de Nederlandse rechtsliteratuur en een wegwijzer zowel voor studenten als voor alle belangstellende juristen.

Lutgart Vereycken

Prof. mr. J.G. SAUVEPLANNE, *De methoden van privaatrechtelijke rechtsvergelijking*. Preadvies uitgebracht voor de Nederlandse Vereniging voor Rechtsvergelijking, nr. 20, Kluwer-Deventer, 1975, 54 pp.

De totstandkoming van dit preadvies is een uitvloeisel van het boek "Rechtsstelsels in vogelvlucht". Het preadvies behelst namelijk een uitwerking van de paragrafen uit dat boek die aan de methodologie van de rechtsvergelijking zijn gewijd. De werkwijze is evenwel totaal anders: concrete vergelijkingsobjecten worden als uitgangspunt genomen, onderweg worden de verschillende problemen van methodiek opgelost en de conclusies waartoe een en ander leidt worden tot slot op hun geldigheid getoetst t.a.v. andere vergelijkingsobjecten.

Sauveplanne put vooral uit zijn eigen ervaring in de studietoelagen van Unidroit, waar sinds verscheidene jaren gewerkt wordt aan het ontwerpen van een eenvormige wet inzake de bescherming van de derde-verkrijger te goeder trouw van roerende lichamelijke zaken en van een andere wet inzake de materiële geldigheidsvereisten van de koopovereenkomst. Aan de hand van deze en nog andere reële onderzoeksprojecten illustreert hij de methodiek van de rechtsvergelijking.

Sauveplanne vertrekt hierbij vanuit de gedachte dat in beginsel alle rechtsinstituten en rechtsstelsels vatbaar zijn voor rechtsvergelijking maar dat de overvloed van stof dwingt tot een keuze. Deze keuze wordt gedetermineerd door het doel van het concrete onderzoek.

In het corpus van het preadvies bespreekt de auteur enkele van de gevaarlijke voetangels op het pad van de rechtsvergelijking: de schijnbare overeenstemming in terminologie, het eigen begrippenarsenaal van elk stelsel, de onderlinge verhouding van de rechtsbronnen, de verbanden tussen verschillende rechtsinstituten, de toegankelijkheid van het studiemateriaal, het gevaar voor oppervlakkigheid en tenslotte het mogelijke contrast tussen "law in the books" en "law in action". Het veldonderzoek en de zogenaamde functionele methode die nodig zijn om tot "law in action" door te dringen moeten volgens Sauveplanne totaal ondergeschikt blijven aan het primordiaal theoretisch onderzoek want wat men aan diepgang wint door dergelijke werkwijze verliest men aan vergelijkingsgebied, begripsmatigheid en doorzicht in het recht als normatief geheel.

Na verzameling, ordening en vergelijking van al het studiemateriaal is het sluitstuk van elk rechtsvergelijkend onderzoek een verantwoorde verklaring te vinden voor de geconstateerde gelijkenissen en verschillenpunten. Een tegen elkaar afwegen van de oplossingen acht Sauveplanne totaal overbodig; de rechtsvergelijker begeeft zich volgens hem best niet op de glibberige weg van de waardering. Sauveplanne heeft in dit kleine boekje de methodiek van de rechtsvergelijking splenderwijs uiteengezet, waarbij hij stelling neemt ten aanzien van alle bestaande controverses, ook in de hoop dat men het niet altijd met hem eens zal zijn.

Lutgart Vereycken

RECHTERLIJK LEVEN

Installatie van raadsheer P. Delahaye als voorzitter van het Hof van Cassatie

Op 13 november 1975 werd raadsheer P. Delahaye door zijn collega's tot voorzitter van het Hof van Cassatie gekozen. Zijn installatie geschiedde op 27 november 1975 volgens het bekende ceremonieel dat "verder reikt dan de gehuldigde persoon" — aldus de eerste voorzitter, ridder Rutsaert; "zij is geenszins de loutere overleving van een verouderd ge-

bruik doch een weerspiegeling van de bestendigheid van de rechterlijke macht; zij beklemtoont tevens de gewichtigheid van haar taak. De herinnering aan het verleden staat hier ten dienste van de toekomst.

Men hoeft zich aan zulke solemniteit niet te ergeren. Zij is ten andere een van de zeer zeldzame omstandigheden waarin de persoon van de rechter op de voorgrond treedt; daarna verdwijnt hij opnieuw in de anonimiteit van de rechterlijke beslissingen waaraan hij medewerkt.

In deze tijd waarin alles geregeld en stelselmatig besproken en gecontesteerd wordt heeft men de rechtscolleges soms verweten in hun beslissingen geen melding te maken van de eventuele zienswijze der minderheid, in zover deze van de argumentatie of van het eindoordeel afwijkt. Ik meen dat ons rechtssysteem, waarin het geheim van de beraadslaging het overwicht krijgt, tenslotte het gezag van de rechterlijke uitspraken verhoogt, doch men moet toegeven dat zulks voor de rechter een offer kan betekenen dat hij aan het algemeen belang brengt."

In zijn verdere toespraak wees de eerste voorzitter nadrukkelijk op de verdiensten van raadsheer P. Delahaye, die hem tot het voorzitterschap van het Hof van Cassatie hebben geleid en die borg staan voor een degelijke vervulling van dit hoge ambt.

Herinnerend aan zijn schitterende carrière — in 1937 substituit-procureur des Konings te Brussel, in 1943 en daarna waarnemend procureur des Konings te Leuven, Mechelen, Oudenaarde, Kortrijk en Veurne, in 1945 substituit-procureur-generaal en in 1947 procureur-generaal te Gent, in 1954 raadsheer in het Hof van Cassatie — sprak hij zijn grote waardering uit voor diens idealisme en arbeidslust (die beter dan fortuin en afstamming de ongelijkheden uit de weg ruimt) en voor zijn buitengewone dynamische bedrijvigheid, ook buiten de rechterlijke functies. Van dit laatste getuigen de voortzetting van de uitgave van het "Répertoire décennal de la jurisprudence belge" en het voorzitterschap van de onderzoekscommissie nopens de rond 1960 in Afrika gepleegde aanslagen op personen, van de Raad voor economische geschillen en van het Hoog comité van toezicht.

De procureur-generaal R. Delange en de stafhouder van de orde van advocaten, mr. J. Dassel, brachten op hun beurt hulde aan de dynamische werkkraft van de nieuwe voorzitter en spraken de hoop uit, dat de lasten en verantwoordelijkheden van het voorzitterschap hem nog zouden toelaten zijn hoge extra-rechterlijke functies voort te zetten: "zij strekken — volgens stafhouder Dassel — de magistratuur tot eer en dienen het algemeen belang".

Deze indrukwekkende plechtigheid werd besloten met de rede van de nieuwe voorzitter, waaruit wij het volgende citeren:

"Onze verplichtingen tegenover de rechtvragenden zijn inderdaad zwaar. De steeds aangroeiende achterstand bijvoorbeeld, verdient meer dan verbaal beklag. In afwachting van een oplossing, die niet mag uitblijven, kan onze bezorgdheid gaan naar de spoedeisende zaken en de ongezonde, soms erbarmelijke toestand die eruit voortvloeit.

Failliet ingevolge het aanslepen van gedingen strekkende tot het innen van schuldvorderingen. Eeuwen vijandige clans in vele dorpen wegens betwistingen omtrent erfdiensbaarheden. Ellende van niet gegoede zelfstandigen die slachtoffers zijn van verkeersongevallen. Een opsomming van de te veelvuldige gevallen zou te lang zijn.

De prijzenswaardige doch sporadische pogingen die worden gedaan om dat te verhelpen zouden moeten omgezet worden in een ordentelijke regeling, die zou gelden voor alle gerechtelijke instanties.

In dit verband blijkt het wel mogelijk, onder de leiding bijvoorbeeld van de voorzitter van het Hof van Cassatie, een werkgroep op te richten waarin vertegenwoordigd zijn de magistratuur en de balie.

Dit zeer beperkt objectief, strekkend tot een versnelde procedure, zou kunnen verwezenlijkt worden bij voorkeur op officiële wijze of, zo nodig, door aanpassing van de bestaande wetten. In ieder geval zo eenvoudig mogelijk.

Gaan wij, ter illustratie, uit van de verkeersongevallen — een werkelijke sociale kwaal van onze tijd — en de schadeloosstelling die er het gevolg van is.

Sommige verzekeringsmaatschappijen spannen zich in om onschuldige slachtoffers bij voorraad te helpen, dank zij een versnelde procedure. Sommigen vrezen nochtans dat hun

welwillende houding tegen hen zal uitgespeeld worden. Nu hun optreden zich noodzakelijk in de gerechtelijke procedure inschakelt en de assuradeurs wegens hun bijzondere kennis, die er experts van maakt, een niet te onderschatten inbreng verwezenlijken, zou met hen voeling kunnen genomen worden. Ik durf verzekeren dat oordeelkundig uitgezochte particulieren die door een officieel orgaan in het openbaar belang geraadpleegd worden, een verbazende objectiviteit aan de dag weten te leggen.

In het gerechtelijk onderzoek zelf rijzen, vanaf de aanvang, tal van veranderingen. De parketten doen reeds niet te onderschatten pogingen om ze te voorkomen en het lijkt geen twijfel dat zij, in het raam van een meer algemeen kader beoogd door een werkgroep, een plan zouden weten uit te werken om vast te leggen welke zaken als dringend moeten worden beschouwd en welke maatregelen moeten worden getroffen om ze te bespoedigen.

De grootste kommer nochtans bestaat in de slepende procedure voor de rechters. Een bureau van de bevoegde rechtbank zou uitmaken welke zaken de versnelde procedure genieten. Zijn advies zou gelden voor het verloop van de gehele procedure tot aan de eindbeslissing.

De gemerkte zaken zouden, in alle instanties, bij hoogdringendheid vastgesteld worden op buitengewone terechtzittingen samengesteld uit magistraten die dit overwerk vrijwillig aanvaarden.

Mijnheer de Stafhouder, zonder de medewerking van de balies, ware dit streven ijdel. U weet dat alle vragen tot uitspraak niet een gelijke waarde hebben. Ook zou, in overleg met de balies, voor de raadsleden de verplichting kunnen in overweging genomen worden elke vraag tot uitspraak van spoedeisende zaken te steunen op een gunstig advies van de Raad van de Orde der advocaten."

BERICHTEN EN MEDEDELINGEN

Prijs Stafhouder Henry L. Botson

De Belgische Liga voor de Verdediging van de Rechten van de Mens zal opnieuw de wedstrijd "Prijs Stafhouder Henry L. Botson" inrichten voor de periode 1975-76.

Die wedstrijd richt zich tot alle netten van het onderwijs en wordt ingericht in samenwerking met het Ministerie van Nationale Opvoeding. Het reglement is soepeler gemaakt en ook collectieve werken mogen worden ingediend. De problemen van de rechten van de mens interesseren de jongeren hoe langer hoe meer. De prijs is bedoeld als bekroning, hetzij voor een schoolkrant, een brochure of een folder waarin een probleem in het kader van de rechten van de mens is behandeld, hetzij voor een initiatief dat verdienstelijk is voor de verdediging van de rechten van de mens.

Dank zij de vrijgevigheid van de familie van wijlen Stafhouder Henry L. Botson en de medewerking van het Centraal Comité van de Liga zullen prijzen voor een totaal bedrag van 20.000 fr. kunnen worden toegekend.

Inlichtingen kunnen gevraagd worden bij de Belgische Liga voor de verdediging van de rechten van de mens — Opvoedingscommissie, Guldenvlieslaan 1 - 1060 Brussel.

Vlaamse Juristenvereniging — XXVIIe Rechtscongres te Leuven

De Vlaamse Juristenvereniging organiseert op zaterdag 15 mei 1976 te Leuven het XXVIIe Rechtscongres.

De voorzitter van het congres is professor R. Dillemans. In de diverse sectievergaderingen onder voorzitterschap van resp. mr. A. De Gryse, professor L. Gyssels, raadsheer R. Janssens en advocaat-generaal d'Haenens worden de volgende onderwerpen behandeld: vorming en selectie van magistraten, de huidige structuur van de Belgische staat, interprofessionele associaties, holdups, gijzelingen en vliegtuigkaping, met preadviezen van o.m. de professoren J. Krings, H. van Impe, W. Delva, A. van Hoestenberghen en B. De Schutter.

Op de plenaire vergadering wordt de feestrede uitgesproken door de minister van Justitie, H. Vanderpoorten en het slotwoord door prof. mr. Ridder René Victor.

Het volledige programma wordt eerstdaags bekend gemaakt.

Jeugdrechtbank — Afschrift van het sociaal onderzoek

Mevr. Delvaux-Gabriel heeft tot de minister van Justitie de volgende vraag gericht:

In de procedure voor de jeugdrechtbank wordt het afschrift van het sociaal onderzoek alleen aan de advocaten en niet aan de partijen uitgereikt. Bovendien brengen de parketten daarop een vermelding aan volgens welke dat afschrift slechts gebruikt mag worden in de debatten over de voorlopige hoede over de kinderen en de regeling van het bezoekrecht.

Om de rechten van de verdediging te vrijwaren zou geen enkel stuk uit het dossier geweigerd mogen worden aan de partijen, noch ter inzage, noch als afschrift.

Bestaat er een wetsbepaling die van dat beginsel afwijkt voor de geschillen die aan de jeugdrechtbank worden voorgelegd?

De door de parketten aangebrachte vermeldingen wijzen erop dat het afschrift niet mag dienen voor een geding inzake echtscheiding of scheiding van tafel en bed.

Is dat ook bepaald bij een wetsbepaling? Als een rechtbank, waarbij een eis tot echtscheiding of tot scheiding van tafel en bed aanhangig gemaakt is, de problemen van de hoede en het bezoekrecht moet bespreken, kan ze moeilijk uitspraak doen over een materie zonder in zekere mate rekening te houden met de stukken waarvan zij in verband met laatstgenoemde problemen kennis heeft genomen.

De minister verstrekt daarop het volgende antwoord:

Art. 55, eerste lid, van de Wet van 8 april 1965 bepaalt: "Wanneer een zaak als bedoeld in titel II, hoofdstuk III, bij de jeugdrechtbank aanhangig is gemaakt, wordt aan de partijen kennis gegeven van de neerlegging van het dossier ter griffie waar ze ten minste drie dagen vóór de terechtzitting er inzage van kunnen nemen. De stukken die betrekking hebben op de persoonlijkheid van de minderjarige en op het milieu waarin hij leeft mogen echter noch aan de minderjarige noch aan de burgerlijke partij medegedeeld worden. Het volledig dossier, die stukken inbegrepen, moet de advocaat van de minderjarige ter beschikking gesteld worden wanneer deze partij is in het geding".

Er valt eveneens op te merken, dat krachtens art. 77 "elke persoon die, in welke hoedanigheid ook, zijn medewerking verleent aan de toepassing van deze wet, daardoor instaat voor de geheimhouding van de feiten die hem in de uitoefening van zijn opdracht worden toevertrouwd en die hiermede verband houden. Artikel 459 van het Strafwetboek is op hen van toepassing". In dit geval delen onder andere de afgevaardigden bij de jeugdbescherming met de gerechtelijke overheden het geheim over de inlichtingen die zij door dezen krachtens art. 50 werden belast in te winnen betreffende het milieu en de persoonlijkheid van de minderjarige.

Daar bovengenoemde bepaling van art. 55 aanleiding heeft gegeven tot een extensieve dan weer restrictieve interpretatie, werd na overleg met de Nationale Orde van Advocaten de volgende oplossing aangenomen.

Het volledig dossier, met inbegrip van de stukken betreffende de persoonlijkheid van de minderjarige, moet ter beschikking gesteld worden van

- 1° de advocaat van de minderjarige;
- 2° de advocaat van de ouders van de minderjarige als hij de wens ertoe uitdrukt en indien de ouders partij zijn in het geding.

Het komt de advocaat van de ouders toe hun de elementen mede te delen die hij nodig acht voor de verdediging van hun belangen. Als de ouders geen raadsman hebben, mag de jeugdrechter hun de elementen bezorgen waarvan hij meent dat het opportuun is dat zij er kennis van krijgen.

Afschrift nemen van stukken betreffende de persoonlijkheid van de minderjarige is steeds toegestaan aan de advocaat van de ouders wanneer zij deel uitmaken van de aan gang zijnde procedure. Dit is hem integendeel geweigerd, evenals aan de advocaat van de minderjarige, wanneer de minderjarige zelf berecht moet worden, en zij mogen dan beiden slechts nota nemen.

Ingevolge een arrest van 25 februari 1974 van het Hof van Cassatie (*Arr. Cass.*, 1974, *Pas.*, 1974, I, 657) wordt deze oplossing opnieuw bestudeerd.

Het voorgaande beantwoordt de eerste vraag.

Hier dient men op te merken dat met de zinsnede "wanneer een zaak als bedoeld in titel II, hoofdstuk III, bij de jeugdrechtbank aanhangig is gemaakt" de afwijking die bij art. II van de Wet van 8 april 1965 aangebracht is in het gemene recht, beperkt wordt tot de zaken waar maatregelen van bescherming van minderjarigen overwogen worden en waar, overeenkomstig art. 62, de wetsbepalingen betreffende de vervolgingen in correctionele zaken van toepassing zijn.

In dit verband laat inzake echtscheiding op grond van bepaalde feiten art. 1280 Ger.W. toe, dat de voorzitter rechtsprekend in kort geding de procureur des Konings vraagt door bemiddeling van een afgevaardigde bij de jeugdbescherming alle dienstige inlichtingen in te winnen betreffende de zedelijke en stoffelijke toestand van de kinderen, en in het volgende lid wordt nader verklaard: "Van de informatie wordt in alle gevallen aan partijen kennis gegeven".

Deze informatie, evenals die welke de jeugdrechtbank nodig zou hebben in andere zaken betreffende het bestuur over de persoon of de goederen van een kind, vinden beide plaats in de loop van burgerlijke procedures die vreemd zijn aan de toepassing van maatregelen van jeugdbescherming. Dit feit en het belang zelf van de minderjarige rechtvaardigen dat inlichtingen die in de loop van een in het raam van titel II, hoofdstuk III, van de Wet van 8 april 1965 gevoerde procedure ingewonnen werden ter zake niet gebruikt mogen worden, daar ze, als ze onthuld werden, zo al delicate toestanden in gevaar zouden kunnen brengen.

In verband met de beperkingen aangebracht in de gebruikmaking van krachtens art. 1280 Ger.W. verzamelde inlichtingen, dient ook een arrest van Hof Brussel, 13 november 1967, *Pas.*, 1968, II, 96, te worden vermeld. Dit arrest overweegt o.a. dat het van belang is dat de medewerkers van de rechtbanken en de parketten ermee belast hen in te lichten over het welzijn van de kinderen, hun opdracht zouden kunnen volbrengen door hun besluiten te baseren op beschouwingen betreffende het gedrag van de ouders maar met de zekerheid dat de aldus medegedeelde feiten niet aangevoerd zullen worden voor andere doeleinden dan die welke op hun opdracht betrekking hebben.

Zie *Vragen en Antwoorden*, *Senaat*, 1974-75, 1675-1676.

TIJDSCHRIFTEN

Tijdschrift voor Europees en Economisch Recht.

jr. 23, nov. 1975, nr 11.

Berichten van de redactie—S. Patijn, De Europese Unie—L.A. Geelhoed, De Europese Unie.

Rechtspersonen.

Suppl. 2, sept. 1975.

Bewerkt door Mr. P.M.A.L. Plompen en Th. S. Ysselmuiden.

Journal des Tribunaux.

jr. 90, 15 nov. 1975, nr 4930.

P. Wigny, Le Greffier d'une Chambre législative ou d'un Conseil culturel—R. Ledoux, La signification des actes judiciaires à l'étranger et la convention de Bruxelles ou la fin d'une iniquité—H.D. Bosly, Cour d'appel de Bruxelles, 11 juin 1975—Jurisprudence—Chronique judiciaire.

jr. 90, 22 nov. 1975, nr 4931.

A. Bruyneel, La loi du 30 juin 1975: "Mammouth", souris ou pot-pourri—Jurisprudence—Notes de jurisprudence—Chronique judiciaire.

Annales de Droit.

Tome XXXV, 3-4, 1975.

B. Michaux, Le financement d'immeubles professionnels par leasing et d'émissions de titres fonciers—Chronique bibliographique trimestrielle—Comptes rendus—Table des matières de l'année 1975.